

SOMOGY

IRODALOM • MŰVÉSZET • KULTÚRA

Apák és apanyomok

KERÉK Imre • KÓSA Csaba • KOVÁCS István
POMOGÁTS Béla • RIGÓ Béla • UTASSYNÉ HORVÁTH Erzsébet

Próza

CZIGÁNY György • LÁSZLÓFFY Csaba
NÉMETH István Péter • SOMOS Béla

Vers

KISS Dénes • TARI István • TORNAI József

História

GRÉGER Károly • SIMON Erika

Műhely

KOMÁROMI Gabriella • SZAKOLCZAY Lajos

Interjú

ALBERT Zsuzsa

Búcsúzni kell?

A szerkesztő jegyzete

NEGIVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

1.

2014. JANUÁR–MÁRCIUS

SOMOGY

Főszerkesztő
KÓSA CSABA

Örökös fõmunkatárs
TAKÁTS GYULA

Fõmunkatárs
POMOGÁTS BÉLA

A szerkesztõbizottság tagjai:
ALBERT GÁBOR, ÁGH ISTVÁN, CZIGÁNY GYÖRGY,
KOMÁROMI GABRIELLA, TARI ISTVÁN, VÉN ZOLTÁN

A SOMOGY fõszerkesztõi voltak:
VÁRKONYI IMRE (1973–1980)
LACZKÓ ANDRÁS (1980–1993), TÜSKÉS TIBOR (1994–2000)
VARGA ISTVÁN (2001-2008)

A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Mûvészeti Társaság
folyóirata

*Megjelent a Takáts Gyula Alapítvány
és Ágh István, Albert Gábor, Kósa Csaba, Pomogáts Béla, Vén Zoltán
támogatásával*

Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza!

A szerkesztőség címe: 7400 Kaposvár, Csokonai u. 1. E-mail cím: somogyfolyoirat@gmail.com. A folyóirat megjelenik negyedévente. Egyes szám ára: 400 forint. Elõfizetési díj: egy évre 1600 forint.

Elõfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elõfizethetõ valamennyi postán, hírlapkézbesítõknél, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. Faxon 303-3340. További információ 06 80 444-444.

INDEXSZÁM: 25759

ISSN 0133-0144

TARTALOM

APÁK ÉS APANYOMOK

KERÉK Imre: Apám hiánya	3
KÓSA Csaba: Három levél	7
KOVÁCS István: Apám aranyrámás képe.....	15
RIGÓ Béla: Turullegenda	18
POMOGÁTS Béla: Bella István apasíratója.....	25
UTASSYNE Horváth Erzsébet: „Sétáló sírköved vagyok”	29

SZÉPIRODALOM

CZIGÁNY György: Apák és fiúk	38
SOMOS Béla: Ottó és Viktor.....	40
KISS Dénes: Jelentéktelenek tülekedése; Magmagunkról; Apám sírjánál; Didergés; Fölirat; Tűzkakas; XXI. századi falfirka	43
TORNAI József: Nyárfás temetőkert; Pleiádok éneke; Fehér iszap; Ma csillagképet mondunk.....	46
NÉMETH István Péter: Vissza a Viszló-patakhoz.....	48
LÁSZLÓFFY Csaba: Anyai nagyapám, Édi.....	51
Rejtélyek – a régi szereposztás híján csak egy törött ülökéjű hokedli	52
TARI István: Ingén átüt; Egy kő föltámadt.....	54

HISTÓRIA

GRÉGER Károly: Levelek a harctérről	55
SIMON Erika: Katonasírok méltósága	61

MŰHELY

SZAKOLCZAY Lajos: „Föld – e szót mennyit ízlelgetted!”	63
KOMÁROMI Gabriella: A humor alakzatai.....	66

INTERJÚ

KÉPES Géza vallomása ALBERT Zsuzsának: Örök szomorúság.....	71
POMOGÁTS Béla: Búcsúzni kell?	79
KÓSA Csaba: A szerkesztő jegyzete (Borító III.)	

E lapszámunkat Gréger Károly Don-kanyarból küldött képeslapjaival illusztráltuk.



Doni képeslapok I.

APÁK ÉS APANYOMOK

KERÉK IMRE

Apám hiánya

Szülőhelyem, Háromfa község, Dél-Somogy nagyobb falvai közé tartozik: négy kilométer hosszú, több utcás, ma kb.1300 lakossal. Légvonalban Nagyatád és Barcs járási székhelyek között terül el. Két és fél kilométer választja el a sokkal kisebb kiterjedésű Bakházától, apám szülőfalujától, aki a házasságkötésekor, 1942-ben Háromfára költözött. Huszonhét éves volt ekkor. Alig egy hold termőföldünk, csekélyke szőlőskertünk művelésével foglalkozott. Emellett jelesebb napokon, ünnepeken a falu népi zenekarának primása volt: lakodalmakban, szüreti bálokon, búcsúkon hegedülte a talpalávalót, sokszor hívták őket a környező falvakba is. Anyámat is hegedűjével hódította meg, szerenádot adva ablaka alatt, ahogy az öregek mesélték nekem, de ő maga is így beszélt erről, ha apám neve szóba került.

Apám után kevés adat, tudnivaló maradt: Kerék Imre, született 1915. október elsején, anyja Gombócz Katalin, aki haláláig Bakházán élt. Őt még ismertem, többi családi felmenőimet alig, mire megszülettem, ők már jórészt nem éltek. Nagyanyám nagyon szeretett engem, sokszor átszaladtam hozzá. A nagy ünnepek: húsvét és karácsony közeledtével s más jeles alkalmakkor is, egy-egy tízforintost nyomott a kezembe, nagy pénz volt ez akkor egy gyermekembernek. Ezen a pénzen jórészt könyveket vettem, az ő példáját is követve, aki nagyon szeretett olvasni. Kölcsön is adott a saját könyveiből, így észrevétlenül rászoktatott az olvasásra engem is. Így került a kezembe, szinte elsőik között Nyíró József A zsidói bölény c.könyve. Biztatott, hogy járjak könyvtárba is. Csak mostanában gondolkodom el sokszor, milyen nagy dolog volt ez egy négy elemis paraszttasszonytól.

Visszatérve apámra, néhány konkrét adat még: őt 1942. március 11-én (nem sokkal az esküvője után) vonultatták be, majd április végén a frontra vitték. Előbb Kolozsvárot, majd Ukrajnában szolgált híradósként, miközben én is megszülettem 1942. június 29-én. Egy ízben sebesüléssel kezelték itthon, Budapesten. Felgyógyulása után pár napra hazaengedték hozzánk Háromfára, főként, hogy láthasson engem. Már rossz hírek kerengtek a frontról s barátai igyekeztek rábeszélni, hogy ne menjen vissza a frontra, biztos helyen el tudják bujtatni. De ő egyre csak azt válaszolta, hogy neki is dolga van ott még s nem hagyhatja cserben bajtársait. Visszament, és evvel az első látogatásból egyszersmind az utolsó is lett.

Aztán megindult a nagy doni orosz offenzíva, s elkezdődött a visszavonulás az óriási, masszív túlerő elől. (Ahogy Nemeskürty István írta Rekviem egy hadseregért c. könyvében: a menekülő németek „rugalmas elszakadást” emlegettek, s magára hagyták a 2. magyar hadsereg amúgy is borzalmasan megriktított állományát.) Az oroszok rengeteg hadifoglyot ejtettek, katonáink nagyobb része itt esett el. Apámnak is ez idő tájt veszett nyoma a hivatalos értesítés szerint: 1943 február 2-án Kulevka közelében eltűnt. Anyám, szegény valósággal belebetegedett a csapásba, elképzelni sem tudta, mi lesz vele és pár hónapos csecsemőjével. Amikor 1948-ban Sztálinék hazaengedték a hadifoglyok egy részét, anyám még reménykedett, hogy viszontláthatja férjét. A falunkba csak hárman kerültek haza, ez nagyon kevés volt a bevonultakhoz viszonyítva, mégis reményt adott, hogy apám is hazakerülhet.

Anyám szaladgált, érdeklődött, levelezett, kereste a nyomokat, reménykedett a hivatalos ér-

tesítés ellenére, azt gondolta, talán csak valami tévedés lehet. Ekkoriban én már hatéves voltam és bár az emlékek már elmosódtak, ezek az első eszmélések apám (nem)létével kapcsolatban. A falubeli hazatértek közül egyikük egészen konkrét történetet mondott el. Menekülés közben megálltak apám bunkerjánál, ahol ő híradósként dolgozott, és bekiabáltak, hogy ugorjon fel az autóra, mert vége mindennek, bekerítették őket. Apám azt válaszolta, még nem mehet, egy jelentést el kell küldenie.

Várni nem tudtak, barátja ekkor látta utoljára őt.

Mi maradt ránk apám után? Csak szeretett hegedűje és egy megkopott zöld koffer, sűrű levelezőlapjaival és egy barna fedelű notesze is, tele szebbnél szebb népdalokkal, katonanótákkal, ezekből sokra emlékszem ma is még. Nagy szomorúságomra anyám költözködésekor elveszett ez a notesz, hiába kutattam utána hetekig, nem került elő. Ma is gyötör a lelkifurdalás, hogy nem vigyáztam rá eléggé. A benne lévő nóták, dalok azért ma is bennem élnek tovább, nagyon sokat ismerek közülük. Dúdolgattam őket, tanulgattam a szövegeket, később a hallott dalokból is felismertem ezeket. Szenvedélyesen hallgattam életben maradt muzsikustársai játékát, körülöttük ácsingóztam órákig jeles napokon, ünnepeken. Sokáig dédelgettem egy vágyat, ábrándot, hogy apám, ha hazajönne, biztosan megtanítana hegedűn játszani engem is. De hát ez bizony ábránd, vágyakozás maradt. Néha még ma is álmodom erről.



Kerék Imre

Gyerekkoromban kerestem azoknak az idősebb embereknek a társaságát, akik ismerték őt. Jó volt hallgatni újra és újra a dicsérő szavakat tehetségéről, kedves, tisztelettudó magatartásáról.

Ami még meghatározó volt számomra: ha nem is lettem muzsikus később, azért közvetve a költészetre ösztönzött így is. Ritmusérzékemet biztosan tőle örököltem, s a dalszövegek könnyen ragadtak rám dallamaikkal együtt. Máig szenvedélyesen hallgatok népi zenét, (főként tánccal együtt), s nem szégyellem meglelt férfi létemre sem, ha könnyekig meghat egy-egy dal, amit ő is ismert és játszott. Meggyőződésem, hogy könnyebben éltem volna meg iskoláztatásom éveit s életem további kanyarjait is, ha ő életben marad és sokszor nem könnyű döntéseimben mellettem állhatott volna.

Középiskolás voltam, kollégista, amikor anyám élettársat talált magának. Nem haragudtam rá, hisz bár még kamaszgyerek voltam, beláttam, hogy szinte törvényszerű, ha a reménytelen évek után társra lel, különösen, ha nagyon fiatalon, húsz évesen marad magára. Később derült ki, hogy ez az ember nem tudta helyettesíteni – még nyomaiban sem – az apámat, sőt súlyos lelki sérüléseket okozott rabiátus természetével. Anyámat is gyakran szidalmazta egy-egy italozása után, engem pedig akkor zaklatott leginkább, ha könyvet látott a kezemben. Ez pedig óriási konfliktusokat okozott, mert én el sem tudtam képzelni könyv nélkül az életemet. Felesleges dolognak, "úri passzióknak" tartotta az írást, olvasást. Éppen akkoriban olvastam Gorkij valamelyik írásában hasonlót, és fájjal ismertem magamra, helyzetemre. Nagy hatással volt rám a történet, hisz a zord nagyapán kívül a kedves nagymamát is megtaláltam anyám szerető, védő, de az erőszaktól elgyengülő személyiségében.

Anyám szabadult volna, tett is néhány kísérletet, de végül is beletörődött sorsába. Én kevés időt töltöttem ekkoriban már otthon, anyám olykor levelet küldött nekem, titokban belecsempézve kevés kis pénzt, csak annyit, hogy ki ne derüljön.

Kerestem apámat, tudtam, hogy csak álmaimban él, és talán ezért is volt, hogy kiváló emberekre, tanárookra leltem, és ezt nagyon nagy szerencsémnek tartom mindmáig. Már az általános iskolai magyartanárom, Szrész János is egy széles látókörű, sokféle érdeklődésű nagy műveltségű ember volt, aki többek között még hegedülni is kiválóan tudott. S olyan érdekfeszítően tudott előadni, hogy még aki nem is különösebben szerette az irodalmat, magyar nyelvet, az is feszülten figyelt óráin. Ő kölcsönözte nekem gazdag állományú könyvtárából pl. Goethe Faustját és Shakespeare Szonettjeit, akiknek hű olvasójuk vagyok mindmáig. (Utóbbinak szonettjeiből magam is lefordítottam eddig huszonkét opuszt magyarra.) Szrész tanár úr bizalmába fogadott, neki mutattam meg első verseimet is. Az egész úgy kezdődött, hogy a házi feladatot, amit az ősről kellett írni, versben írtam meg. Örült neki, megdicsért, és megengedte, hogy a további témákat is versben írhassem meg. Első verseimet az ő biztatására küldtem el Kaposvárra a Somogyi Néplapnak s ott meg is jelentek. Ő javasolta anyámnak azt is, hogy jelentkezsem gimnáziumba tovább tanulni. Így kerültem Csurgóra, a Csokonai gimnáziumba. Ottani két évem alatt Kis Dénes magyar és német szakos tanárom figyelt fel írásaimra, s biztatott, hogy adjam be őket az irodalmi önképzőkörnek, és ott adjam elő őket. Felolvasásommal az önképzőköri ülésen nagy sikert arattam, ami nagyon jót tett megtépzőzt önértékelésemnek. A matematikával és annak tanárával viszont egyre rosszabb viszonyba kerültem, ezért harmadiktól már az időközben létesült nagyatádi gimnáziumban folytattam tanulmányaimat. A városi könyvtárban ismerkedtem meg Bertók Lacival, aki ott könyvtárosként dolgozott. Ő adta kezembe többek között Csanádi Imre Ördögök szekerén c. verseskötetét. Ez a könyv, ma is nyugodtan mondhatom, sorsfordító lett számomra, ma is sokat forgatott könyvem; tőle tanultam talán legtöbbet a költészetről, hiszen tartalmában, formavilágában a mi paraszti életünk, hányatott sorsunk hű tükrét láttam benne.

1961-ben, érettségi után, a Somogyi Néplap újságíró-gyakornoka lettem Kaposváron. Ekkor ismertem meg Takáts Gyulát, Fodor Andrást, Papp Árpádot, akik akkoriban már Somogy közismert írói voltak. Részt vettem közös rendezvényeken, baráti beszélgetéseken. Segítő, emberséges példaképeket láttam bennük, sokat segítettek baráti szívvvel, tiszteltem őket. Emberismeretben, valóságérzékben sokat gyarapodtam. Az újságírás nem csak azt jelentette számomra, hogy megismertem a különböző műfajokat, hanem jártomban-keltemben, a Drávamentétől kezdve fel Siófokig bebarangoltam szülőmegyémet. Segített mindez abban, hogy szeretett mentoraim tanácsára hallgatva és általuk bátorságot gyűjtve jelentkezhessenek a Pécsi Tanárképző Főiskolára magyar- orosz-rajz szakon. Itt új segítőkre, atyai barátokra leltem többek között Pákolitz István és Bárdosi Németh János személyében. Szederkényi Ervin a főiskolán mai magyar irodalmat adott elő nekünk, ezenkívül a Jelenkor főszerkesztője volt, s meg-megtisztelt, hogy írásokat kért tőlem, s a sikerülteket közölte is. Jó szívvvel emlékszem rá ma is.

A főiskolán a nagyszerű festőművész-tanár, (egyben csoportvezetőm is) Kelle Sanyi bácsi vett oltalmába. Minden gondomban segített, ahol tudott. Szegény sorsomat ismerve, olykor némi szociális segílyt is harcolt ki nekem. Igaz emberségre nevelt minket. Ő is megjárta a Don-kanyar poklát a háborúban, sokat mesélt nekünk arról többek közt, hogyan lehet nehéz időkben embernek maradni az embertelenségben. Nagy erudicióval vezetett be bennünket a festészet titkaiba, formai fogásaiba. Mindannyian lelkesedtünk érte, fogadott apánkként szerettük és tiszteltük.

Végül nem maradhat említetlenül Dr. Péczely László, másik kedvelt főiskolai tanárom, a verstan tudósának neve. Mindent tudott a líra rejtélyeiről. A magyar népzene ritmusformáinak titkaiba is bevezetett lassanként. (Lévén Kodály Zoltán apósa.) Olykor avval is megtisztelt, hogy meghívott lakására, ahol kávé mellett elemezte verseimet. Szinte gyermekeként szeretett engem, akár a fentebb említettek.

Igen, ők pótolták elveszett apámat, tőlük tanulhattam a művészetek iránti rajongást, a nyitottságot és befogadó készséget, amit magam is igyekeztem továbbadni tanítványaimnak.

Hála és köszönet Mentoraimnak!

S hogyan történtek velem a további dolgok, hogyan lettem költő, műfordító, kritikus, ez már egy másik történet. Ha visszagondolok eddigi életemre, apám délceg alakját látom, amint hegedül zenekarával az egyik rám maradt fényképen, vagy halk komolysággal néz szembe velem a másik képen. Mintha ma is élne, s figyelne rám: merre visz az utad, fiam? – kérdezné talán. S ha már csak verseimben sikerül néha „feltámasztanom” őt, emléke serkentőleg hat rám folytonosan, mindmáig.

Álljon itt emlékeztetőül ez a vers nemcsak rá, hanem sorstársaira is gondolva:

APÁM

apám rögök közé falazva
vállá fölött súlyosodó
pipacs árnyékából kiáltoz
pörli jussát a napvilághoz

KÓSA CSABA

Három levél

Három esztendeje halt meg édesanyám. Csak hónapokkal a temetése után nyitottam ki a szekrénye polcain rendben tárolt, masnival átkötött, de már megroggyant kartondobozait.

Hat doboz. Horpadtak, megbarnultak, foltosodnak. Hatvannyolc évet töltöttek a szekrény mélyén, s ahogy egyenként, óvatosan kiemeltem őket, mintha egy második világháborúban elsüllyedt tengeralattjáró gyomrából mentettem volna a rég eltűntnek hitt tárgyakat és a hajónaplót.

Az eddig ismeretlen fényképek mellett megtaláltam édesapám diákkori igazolványait, a diplomáját, a katonakönyvét, a hivatali kinevezéseit, a szülei, a nagyszülei keresztleveleit, a szüleim házasságlevelét.

Az egyik dobozból meglepetéssel emeltem ki egy igazolványt – *Udosztvorenyie* –, melynek létezéséről soha nem hallottam édesanyámtól.

A fényképes igazolványt „Istvan Kosa” nevére állították ki, aki közérdekű munkát végez Esztergomban, ezért szabadon mozoghat, és egyéb munkára nem használható fel. E fontos – mert bármikor életmentő – mondatot mindkét nyelven beleírták az igazolványba.

Az aláírás (*predszedatyel*) szó felett olvashatatlan orosz és magyar név, fölējük ütve vörös csillagos pecsét. A kiállítás dátuma: 1945. május 4.

A valamikor almazöld színű levélboríték utoljára került a kezembe. Jószerével véletlenül, hiszen a dobozt, amelynek az alján lapult, már többször átvizsgáltam. Az elszíneződött, töredező borítékot eleinte csak egy papírlapnak véltem, amelyet valamikor régen édesanyám védelműl csúsztatott a fényképek alá. Annál is inkább erre gondoltam, mert a boríték a doboz mélyén a megcímezett oldalán feküdt.

A tanú türelmesen, csaknem hét évtizedig várakozott rám. Megfordítva a borítékot, ezt az elhalványult címzést olvastam le róla:

Nagyságos Dr. Kósa Istvánné úrasszonynak

Özv. Kocsis Jánosné címén

Andrásfa

u. posta Győrvár, Vas megye

Feladó: Dr. Kósa István, Esztergom, Huszonhatos u. 2. sz.

Felnyitottam a borítékot, amelyben nem is egy, hanem három összehajtogatott levél pihent. Ahogy kalimpáló szívvel, egymás után kiterítettem őket magam elé, az íróasztalra, forró levegő csapott az arcomba. Igen, ez ő! Ő, élön, elevenen! Hatvannyolc esztendő múltán, a vállamra téve a kezét, odalépett mellém. „Hát így volt ez, fiam, így történt...”

Az első, az 1945. IV. hó 16-án, Budán, a Maros utcában kelt levelet ceruzával írta.

„Édes Jó Magdikám!

Kedves Mindnyájatok!

A Jó Isten segítségével, közel egy heti keserves, küzdelmes utak után épségben érkeztem haza szüleim lakására. Az egész ház, kisebb törésektől, sérülésektől eltekintve megúsza a szörnyű harcokat. De menjünk röviden végig az egész úton. Szerdán, első nap elgyalogoltam Sárvárig, eredeti programomat azért változtattam meg (Celldömölk), mert útközben hallottam, hogy már Sárvártól megy vonat. Itt, a plébánián felkerestem Göcze Pistát, aki nagyon kedvesen fogadott (pálinkát és 1 kg kockacukrot adott, ami felbecsülhetetlen érték). Miután az első vonat még aznap este elindult, nyomban a Rába-híd megépítése után, nem háltam

Pistánál, hanem olyan szörnyű fáradtan vonatra szálltam, hogy még jobban összetörjek a marhavagonban.

Celldömölk, Pápa, Veszprémvarsány, Kisbér, Székesfehérvár, Budapest Kelenföldön keresztül „szárguldott” velem a gőzös. Ma, 16-án reggel értem a Maros utcába. Végig az út szívet szorongatóan szomorú, kihalt fálvak, összetört életek és tárgyak jelzik a nagy csaták helyeit, de mindez semmi a budai képhez viszonyítva. Ezt jobb nem látni! A Jó Isten rendkívüli módon szeretett bennünket, mert drága jó szüleink élnek, sőt, ebből a házból nem halt meg senki sem! Igaz, még nem találkoztunk, mert kb. négy hete Heves megyébe mentek, Heves községbe pihenni, illetve a jobb koszt miatt.

Pesten tényleg minden úgy van, ahogy Takács Jóska mesélte, igen komoly, rendes ember. Szavahihető! Menyasszonyának küldött levelét ma rögtön átadtam. Ahogy jövök vissza a Gömbös Gyula úton, véletlenül belebotlok Zsoldos Ernőbe. (Édesapám esztergomi barátja és munkatársa volt.) Éppen ő is Pesten tartózkodik az édesanyjánál. Meséli, hogy Esztergomban házuk áll, de hogy bent mi történt, nem tudja. Holnap kora reggel indulok gyalog, jelentkezni szolgálatra, utána azonnal, talán még holnap délután vonattal, Óbudánál kimegyek Esztergomba.

Ugyanolyan kíváncsisággal, mint ma a Maros utcába tartva. Esztergomban Maci és Vili élnek (Ernőn kívül), Vili épp úgy nem fér össze Macival – mint Ernő mesélte –, mint a múltban. Vili valószínűleg elmege a hivataltól.

Szenzáció! Martsa fényképész, mint a kommunista párt tagja, az alispán Esztergomban.

Szeretnék mindenről sokkal részletesebben írni, de már sötét van. Villany, gáz még nincs. Vízvezeték, ami a legfontosabb, van. Levélírás közben feljött Ernő az édesanyjával, diskurálni, így még később fejezhetem be.

Aranyos kis Fiam, utazásról egyelőre ne is álmodozzatok, mert az lehetetlen és kockázatos!

Gondolatban folyton Veletek vagyok abban a kedves, nyugalmas kis vasi faluban. Drága kis Csabámra vigyázatok, kimondhatatlanul hiányzik. Mindnyájatokat nagyon sok szeretettel csókolak, a Jó Isten oltalmában továbbra is bízva: Pityu.

Ápr. 17. Most jövök a minisztériumból, óriási a fejetlenség, őszkosz az egész.”

A közellátási miniszter ekkor Faragó (Faragho) Gábor, a debreceni ideiglenes kormány tagja, aki a háború egyik időszakában a csendőrséget felügyelte.

Horthy Miklós 1944 őszén őt bízta meg a moszkvai béketárgyalások vezetésével.

Édesapám annak rendje és módja szerint megjelent a közellátási minisztériumban. Leültették egy írógép elé, amelyen egy fejléc nélküli papírra az alábbi sorokat kopogtatta le:

„Faragó Gábor Miniszter Úrnak! Budapest

Alulírott tisztelettel szolgálattételre jelentkezem, mint az esztergomi Közellátási Felügyelőség tisztviselője. Késedelmes jelentkezésem oka a következő: 1944. december 14-én a felügyelőség vezetőjének engedélyével a hosszabb idő óta Vas megyében, Andrásfa községben tartózkodó családom hazahozatala végett utaztam el. Időközben sajnos visszautazásra nem volt lehetőségem, mert az összeköttetés megszűnt Esztergommal. Miután a helyi hatóságok igazoltatásra szólítottak fel, a szombathelyi felügyelőségen jelentkeztem, ahol a vasvári járásba osztottak be felügyelőnek. Amikor tudomásom szerint már visszatérhettem volna Esztergomba, szolgálati helyemre, nem kaptam engedélyt a visszautazásra. A szombathelyi Felügyelőség arra akart kényszeríteni, hogy én is családommal együtt települjek ki Németországba. A visszautazásomat már csak azért sem engedélyezték, mert olyan rendelkezés volt érvényben, amely szerint az esztergomi felügyelőségnek még korábban kell elindulnia Németországba. Tehát rajtam kívül álló ok miatt nem térhettem vissza, legjobb akaratom ellenére sem, az esztergomi szolgálati helyemre.

Ahogy a Vörös Hadsereg bevonult Vasvárra, azonnal engedélyt kértem az Orosz parancsnokságtól, hogy visszatérhessek állomáshelyemre. A nehéz utazási viszonyok miatt majdnem nyolevan kilométert gyalog tettem meg, hogy vonatra ülhessek. Ennek folytán utam április 16-ig tartott. Budapestre érkezésem alkalmából azonnal jelentkeztem a Közellátási Minisztériumban.

Mély tisztelettel kérem a Miniszter Urat, hogy jelentkezésemet fenti ok miatt késedelmesen, elfogadni szíveskedjék. És szolgálattételre továbbra is az esztergomi felügyelőségre kirendelni méltóztassék.

Budapest, 945. évi április hó 17-én

Dr. Kósa István
közellátási felügyelő”

Ez a levél is az egyik kartondobozban pihent – erre már előbb rátaláltam. Odailleszthettem tehát édesapám első levele mellé, mintegy annak kiegészítéseként. Ám hogy mégis miként került a kék tintástollal aláírt eredeti példány édesapám megmaradt iratai közé, fogalma sincs róla. Csak találgathatok. Talán az indigós másodpéldányt vették be a minisztériumban, hiszen ott „öszkozmosz” uralkodott. A kérelmet mindenképp át kellett venniük, mert a miniszter helyt adott annak, miként édesapám Esztergomban, 1945. április 18-án dátumozott, Andrásfára küldött - és oda ismételtelen szerencsésen megérkező - leveléből kiderül:

„Édes Jó Magdikám! Kedves Mindnyájatok!

Hála Isten szerencsésen érkeztem, kimondhatatlan kíváncsisággal aranyos kis otthonunkba. Örömöm határtalan volt, mert egész házunk teljes épségben áll, pedig Esztergom is bőséges részese volt az átszáguldó viharnak. Gyönyörű lakásunk és berendezésünk, amelyet annyi gonddal kényesen megbecsültünk, viszontlátta – majdnem eredeti állapotában – gazdáját.

Jelenleg két román tiszt, legényeivel lakik itt nálunk. Kifogástalanul viselkednek! Igazi úri emberek! A hatóság ezen kívül egy szobánkat lefoglalta, és kiutalta egy gyermektelen, kétszer kibombázott budapesti házaspárnak, miután lakásunk elhagyott volt, teljesen lakó nélkül. Scheidl Ferenc pénzügyi tisztviselő jelenleg Esztergomban kapott beosztást. Tegnap este érkeztem, gondolhatod kis Angyalom, micsoda meglepetés követte első örömeimet, amikor ennyi embert találtam kedves otthonunkban. Első nap elég feszült volt közöttünk a helyzet, mert Scheidl azt mondta, hogy a ház már az övé. Azután békésen megállapodtunk abban, hogy amíg nem tudnak maguknak lakást szerezni, a kis szobát a rendelkezésükre bocsátom. Annál is inkább, mert rendes, gyermektelen úri emberek, és tényleg joguk volt ide bejönni. Egyébként is a mai szörnyű lakáshelyzetben egyedül semmi esetre sem lakhatnék ekkora lakást. Ma beszéltem Riedl Gyulával (Ő VOLT *a háztulajdonos*) kifizettem a lakbért. Nagyon jó volt hazajönni, mert egészen biztos elveszítettem volna az állásomat, de még az egész lakásunkat is.

Egyébként a város élete igen siralmas. Óriási az élelemhiány. A drágaság fantasztikus! Egy kocsmában ebédeltem, bableves, paprikás krumpli csak harminc pengőbe került. Talán Scheidl-né főz majd az én részemre is, ha meg tudunk egyezni.

Bármennyire rossz is, túrni kell, mert egyelőre Titeket elhozni képtelenség. Maci, Vili, Ernő, Ujjadyék élnek. Bébi nagy fiú lett, remélem, rajtam is segíteni fog. Ujjadyné nagyon boldog volt, amikor találkoztunk. Az oroszok teljesen kifosztották őket. A közállapot még mindig bizonytalan. Az ezer pengős bankjegyet sehol nem fogadják el. Vigyázatok! Szálasi pénzének tartják.

Kacsinyecék igen helyes, jóindulatú emberek, mindenünket ők mentették meg. Bennünket komolyabb kár eddig nem ért. A jövő egyelőre tisztázatlan, minden hivatalban öszkozmosz dereng.

Nagyon szeretném, ha levelem minél előbb kezetekbe kerülne. Innen elviszik Bözsihez, hogy Pesten postára adja. Már egy levelet Pesten nyomban megírtam, amelyben beszámoltam a budai eseményekről.

Édes kis Magdikám, nagyon kíváncsi vagyok, mi van veletek. Igyekezzél minden úton, módon életjelt adni magatokról. Talán feketézők útján, akik jönnek-mennek már Andrásfán is.

Hogy van aranyos kis Csabám? Nagyon nagyon hiányzik nekem. A Jó Isten adja, hogy minél előbb együtt lehessünk.

Üdvözetemet küldöm az összes ismerősnek! Sok szerető kézcsókkal és csókkal ölel Mindnyájatokat: Pityu”

Öt nappal később:

„Esztergom, 1945. ápr. 23.

Édes kis Magdikám! Kedves Mindnyájatok!

Érkezésem óta 3. leveletem küldöm, kettőt Margit nővéren keresztül, most pedig Esztergomból utazik Szombathelyre egy itt rekedt nő, vele küldöm el. Bár adná az Isten, hogy megkapnátok. Megkérem őt, hogy Szombathelyen adja fel postára, talán a kezetekbe jut valami módon, ha ugyan van már forgalom Nagykanizsa felé.

Az utamat előbbi leveleimben megírtam, most inkább Esztergomról beszélek. Az élet roppant nehezen indul meg, a hivatalok dolgoznak, de eredménytelenül, mert áthidalhatatlan nehézségekkel kell megküzdeni. Közlekedés nélkül minden fáradság hiábavaló. Pesten van elég áru, de túlságosan drága, azonkívül villamoshiány miatt a Maros utcától kb. húsz kilométert kell gyalogolni, mert a vonat Óbudáról indul csak, naponta egyszer. A kereskedők nem mernek vállalkozni, még mindig óriási a bizonytalanság és rizikó. Az oroszok rabolnak a vonaton is, pénzt, árut és elkapkodják az embereket.

Ilyen körülmények között még gondolni sem lehet a Ti visszajöveletekre, pedig kimondhatatlanul hiányoztok, édes Magdikám. Addig nincs otthonom, amíg nem lehetünk együtt, teljesen üres az élet számomra, aranyos kis Fiamat csak fényképről láthatom. Édes Csabánkat aligha tudjuk a közeljövőben hazahozni, mert az élelmezés – különösen tej, hús – igen nehéz, a párkányi járás már nem a miénk, ez a város halálra van ítélve.

Tej nem létezik, ha véletlenül akad valahol, 8-10 pengő literenként. Éppen ezért a főzés óriási gond. Nekem a Kacsinyecék főznek, nagyon kedves, szíves emberek. Nem engedték, hogy egy levesért és üres főzelékért kocsmában 25-30 P.-t fizessek. Elájul az ember az áraktól. Cukor 200-300 P., zsír 400P., stb. Egy méter szövet 1500 P.-n felül.

Jó lenne, ha Édesanyám, esetleg Böske kijönné hozzám. A háztartás több munkából áll, fehérnemű, mosás, takarítás. Mosónőt nem kapok, senkinek sincs szappana. Ma például Törökné volt szíves egy váltó fehérneműt mosni részemre.

Ma ástam ki a porcelánokat és likórt. Az utóbbi felbecsülhetetlen érték. Az oroszok egy liter snapszért adnak egy 7 mázsás ökröt. Csak cserekereskedelem létezik.

Kb. 10 liter likőrünk van, nagyon-nagyon vigyázok rá. Élelmiszerért fogok cserélni, mert abból teljesen ki vagyunk fosztva. Miután szüleimet Budán is teljesen kifosztották, alig maradt ott ruhaneműm, pedig ezért is lehet mindent kapni. A ruha nagyobb kincs, mint az élelem.

Mi újság Andrásfán? Minden pillanatban ott jár a gondolatom. Mi lehet Veletek? Nem bántanak-e az oroszok? Férfi nélkül vagytok az egész házban, emiatt sokat aggódom.

Szegény Pauer Pista és Tölgyessyné meghaltak. Őket is a háború vitte el.

Nem tudom, milyen a lakáshelyzet Szombathelyen? Most könnyű lenne az áthelyezés. Érdeklődj kis Magdikám, kapnánk-e lakást? Bár fogalmam sincs, hogyan költözhetnénk. Járom nem létezik, vonatok nem közlekednek.

A kommunisták igen sok embert lecsuktak: Bodrosy Futura igazgató, Léczfalvi Bodor szállító, Sipoki, Adamecz textilesek, a járásbíróság elnöke, Kerschbaumayer patikus, gyógyszerész bezárva. Frey Vili főispán és Katona ügyvéd rendőri felügyelet alatt vannak stb, stb. Betyár világot élünk, dolgozik a bosszú.

Aranyos kis Magduskám, nagyon szeretnék már rólatok életjelt hallani. Ha valaki jönne Pestre, küldjél levelet. Pest és Esztergom között van már rendes postaforgalom, ott feladhatják, gyorsan megkapom. Én is felhasználok minden alkalmat levélíráásra, csak azt tudnám, hogy megy-e már arrafelé vonat?!

A jóságos Isten védjen meg Mindnyájatokat minden veszélytől. A mielőbbi viszontlátás reményében forró szeretettel csókollak Benneteket: Pityu.

Aranyos kis Fiamnak külön millió pusztit küld rajongásig szerető Apukája.”

*

Most már mindörökre ott látom édesapámat az esztergomi, Huszonhatos utcai bérelt családi házban, 1945 áprilisának vége táján. Bár, természetesen, erre a lakásra sem emlékezhetem – másfél éves koromig éltem itt –, hatvannyolc év után mégis bejárom, szobáról-szobára.

A kis szobát Scheidelék lakják. Pestiek. Kedvetlen, száraz, gyermektelen pár, még ha udvariasan viselkednek is.

A nagyszobában két román tiszt. Miről is beszélhetne velük apám, aki 1940-ben tartalékos hadnagyként bevonult a visszacsatolt Erdélybe? Legkevésbé nyilván erről az átmeneti győzelmünkről.

Apám ott ül a nappaliban, a barna üveges komód kihúzható írólapja előtt. Éppen befejezte a levélírást. Egyedül van. Harminchat éves, három hónap múlva betölti a harminchetediket. Fejét a tenyerébe hajtja. Aztán felemeli a zöld hátú, opálos fényű, balról jobbra csavarodó tengeri kagylót, amelyet még a harmincas években, a velencei nászútjára utazott nővérétől kapott ajándékba. Mi zúg, mi zenél abban a titokzatos kagylóban? A múlt? A jövő?

Jár-e már vonat Vasvár, Nagykanizsa felé? Nem bántják-e az oroszok a férfi nélkül maradt asszonyokat Andrásfán? Lehetne-e lakást bérelni a szétbombázott Szombathelyen? Van-e folytatás? Budapest romokban, Esztergom romokban, a Dunántúl romokban. Lesz még itt ország?

Bár előre nem láthatta az eseményeket, nyilván jól tudta, hogy az előjelek nem sok jóval bíznak. Megértette, hogy egy korszak véget ért. Valami más következik, valami egészen más. A polgári élet, amelyre az ő vasutas és szőlőműves elődei két nemzedék óta vágytak, amelynek a megvalósítására a diploma megszerzésével előtte – először a családjában – megnyílt az út, mindössze két esztendeig tartott. 1942 nyaratól 1944 nyaráig. Mire idáig felküzdötte magát, a szülei, a vasúti segédtiszt mostohaapja, a kórházi nővérként dolgozó nagynénjei, Böske és Teri néném áldozathozatalával, már foszlik is szét az álomkép.

Hol áll meg a megkezdődött bosszú, a leszámolás? Ő maga – tartalékos hadnagyként – csak a Felvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszacsatolásában vett részt, a háború alatt, a Honvédelmi Minisztérium meghagyásával, évenkénti meghosszabbításával, polgári szolgálatot teljesített. De magas rangú köztisztviselő volt, egy ideig egyenesen a Komárom Vármegyei Közellátási Felügyelőség főfelügyelője, vezetője. A harcok záró szakaszában a honvéd alakulatok ellátásáról is gondoskodnia kellett, az utolsó hetekben még a vasvári járásban is. Nem vonják-e felelősségre őt is, hogy ily módon meghosszabbította a háborút?

Most még talán nem. Most még mások vannak soron. De hamarosan neki is az Igazoló Bizott-

ság elé kell állnia. Nem háborús bűnös, pártnak nem volt tagja soha, a nyilasokat megvetette, de Horthyhoz – Horthy Miklós rendszeréhez, amely a polgári létbe emelte őt – hűséges maradt mindvégig. Szálasi alatt is, ha másképp nem is lehetett, lélekben mindenképp.

Az Igazoló Bizottság tagjai az Esztergomban is hirtelen nagyra duzzadt Kommunista Párt emberei. Ismeretlenek, sosem hallott róluk. Martsa Alajosról, Móricz Zsigmond barátjáról, a fotóművésztől hallott, ismerte jól, elbeszélgettek nemegyszer a Duna-parti műtermében. Martsa is kommunista lett hirtelen, és magas polcra hágott mindjárt, az alispánira. Hozzá hiába fordulna, az előszobájáig sem jutna.

Édesapám 1944. április 23-i dátummal kelt levele a harmadik megtalált levél. „Aranyos kis Fiamnak...” – írta még oda utóiratként.

A kislíú ekkor még nem egészen két éves. Már nem mászik négykézláb a padlón, már két lábra állt, csetlik, botlik az andrásfai tanítólakás udvari szobájában. Hurcolja magával a nagyfejű, fehér mackót, amit még az édesanyja kapott ugyanebben a szobában, 1922 karácsonyán.

Még mit sem sejt a jövőről, a jövőjéről.



Kósa István

Édesapját egyébként igazolták.

”Határozat

Dr. Kósa Istvánt, aki Székesfehérváron, 1908 év augusztus hó 8-án született és közellátási felügyelő hivatalnál felügyelő minőségben teljesít szolgálatot, az 1080/1945 M. E. számú rendelet értelmében igazoltnak jelentjük ki.

Esztergom, 1945. május hó 22-én”

Igazoló Bizottság körlakú pecsétje, az Igazoló Bizottság elnökének aláírása, hurkos, magabiztos betűkkel: Dr. Lenner Béla.

Vajon ki volt ő?

A Bizottságnak hét tagja volt még, némelyikük neve olvasható, némelyiküké nem. Egyszerű, nehézkes betűk egyszerű embereket sejtetnek: Szedmer József, Tóth József, Gnóh János. Kétkezi munkások lehettek, kommunisták. Az egyetlen kivételnek Merviczky Elemér tűnik. Gyakorlott, gyors kézzel futtatott aláírás az övé. Ő aligha szerszámot forgatott a kezében a múlt évtizedekben. De hát nyilván azonnal igazodott. Mint Martsa Alajos. Meglehet, apám ismerte őt is.

Csakhowy ez utóbbit már soha meg nem tudjuk.

Édesapám ugyanis a 275/1945 számú ig. biz. sz. jelzetű Határozatot már nem vehette a kezébe. 1945. május 22-én az esztergomi kórházban feküdt.

A betegségnek, amely megtámadta őt, tizennyolc-húsz nap a lappangási ideje. Jelentkezési tünete a mozgászavar.

Apám az egyik májusi napon felállt az íróasztala mellől, kiment a kertbe, kicsit levegőzni. Ahogy sétálgatott a fűvön, megbillent a teste. De ezt még nem érezte. Másnap, amikor elindult a hivatalába, már féloldalasan járt az utcán. Az emberek nyilván észrevették a billegését, és ösztönösen elhúzódtak tőle. Akkor már széles körben ismert volt, hogy a rettegett betegség megváltoztatja a természetes járásmódot.

Hamarosan, persze, következett a rosszullet. A hányás, a hasmenés. A hivatalából vitték be a kórházba? Vagy a Huszonhatos utca 2. szám alól?

Apámat a kórház földszinti, legnagyobb kórteremben helyezték el. Itt mind tifuszosok feküdtek, tán harmincan is. Ki haldokolt, ki éppen meghalt, ki még küzdött az életéért.

Édesanyámhoz a budai nagynénéim révén jutott el a hír Andrásfára. Anyám pánikba esett, a nagyanyám azonnal intézkedett. Összeállította az utazócsomagot. A kis bőrönd egyik belső zsebébe kétezer pengőt és néhány értékes ékszert rejtett el.

Május derekára már annyira javultak a közlekedési viszonyok, hogy édesanyám két nap alatt megérkezett Esztergomba. A közbiztonság ugyan túlságosan nem javult meg, de anyám – egy-egy derék vasutas segítségével – mindvégig kivédte az orosz katonák zaklatását.

A kórház igazgatója, aki jól ismerte a szüleimet, soron kívül fogadta anyámat. Kialvatlan szemmel, holtfáradtan ült a szobájában.

– Hastífusz - mondta együttérzéssel. – A felügyelő úr legyengült szervezete nem volt képes ellenállni a fertőzésnek.

– Áprilisban egy hét alatt ért ide Andrásfáról. Biztosan útközben fertőződött meg...

– Megfertőződhetett Esztergomban is. Járvány van.

– Meggyógyul?

– Kiszáradásos betegség, asszonyom! – És az orvos a két karját széttárva, bocsánatkérően hozátette. – Nincs hatalmunk felette.

– Kell lennie valamilyen gyógyszernek!

– Penicillin. De penicillin Esztergomban nincs.

– És Budapesten?

– Talán egy nagyobb kórházban... Esetleg...

– A férjem két nagynénje a János kórházban dolgozik!

– Próbálja meg, asszonyom! De sietnie kell, nagyon sietnie!

Erzsi néném – akadályt nem ismerve – bevitte édesanyámat a János kórház igazgató főorvosához.

– Penicillinünk nekünk sincs!

– És az oroszoknak?

Az igazgató megsajnálta a kétségbeesett fiatalasszonyt. Halkan, szinte a fülébe súgva mondta:

– Esetleg dollárért... Azt meg lehetne próbálni.

Egy adag penicillin – tán – megszerezhető lenne tíz dollárért. Az amerikai követségtől. Vagy a katonai attaséjuk révén.

Dollárt édesanyám sehol nem tudott szerezni. Még ékszerért sem. Huszonnég óra alatt végképp nem.

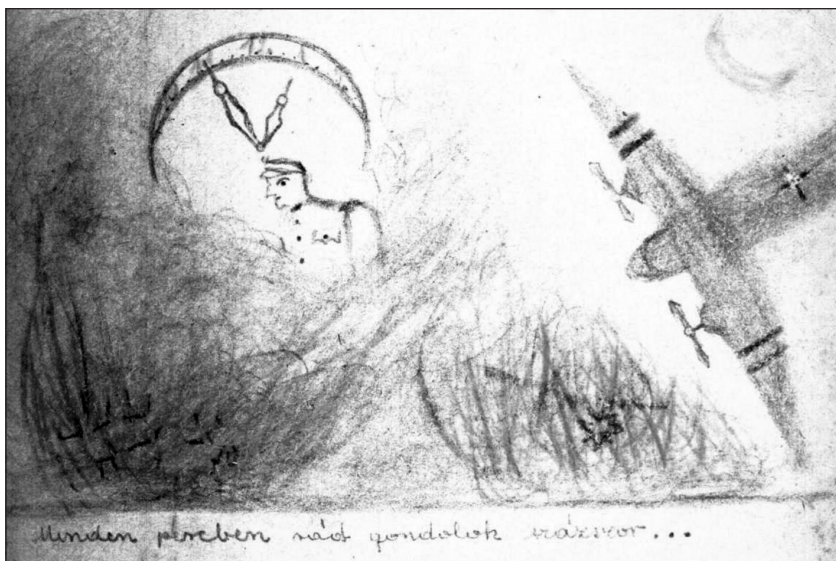
*

Finom, fekete csipkézetű gyászjelentés az asztalomon. Ezt is hatvannyolc esztendő után találtam meg édesanyám egyik dobozában:

„Alulírottak mélységes fájdalommal, de a Mindenható Isten Szent akaratában való megnyugvással tudatják, hogy a drága jó, hűséges férj, a leggondosabb, szerető édesapa testvér, vő és rokon Dr. Kósa István m. kir. közellátási felügyelő f. hó 25-én, du. 6 órakor, életének 37-ik évében, a betegek szentségével megerősített lelkét visszaadta Teremtőjének...”

Édesapámat 1945. május 28-án, délelőtt fél 11-kor helyezték örök nyugalomra az esztergomi belvárosi temetőben.

A temetés napján a nagyanyám vigyázott rám Andrásfán. Haláláig állította, hogy aznap, délelőtt, pontosan fél tizenegykor megpendült, és egymás után háromszor hangot ütött a zongora a tanítólakás utcai szobájában.



Doni képeslapok II.

KOVÁCS ISTVÁN

Apám aranyrámás képe

*ANYÁMNAK kék por kavarog szeméből,
a messzeséget nézi,
forgó küllők között is
kinyújtja karját.
Hajából üvegszálakat csiszol az idő.*

*Apám ujjai
vízmosások gyökérzetében fagytak.
Fejed odahajtsd, anyám.
Arcodra tavaszt simogatnak.
Ne sírj.
Könnyes úgyis a fű:
tavak szempillája.*

*A temetőben tüzet fognak a fák,
s a szél besatírozza az eget
egy szenes gallyal.
Fölvérzik a csigák talpa,
meghalnak,
mint a katonák.*

*Apám is odaporladt,
az esők ajkára mosták a Holdat.*

Hatéves koromig fogalmam csak anyámról volt, róla is halvány, míg apám semmilyen formában nem létezett számomra. A mamám nevelt, vele éltem, pontosabban, neki köszönhetem, hogy élek. Ő jelentette nekem a szülőket, nagyszülőket, dédszülőket, ükszülőket... Hozzábújtam, belecimpaszkodtam, vele gonoszkodtam és cipeltettem magam a hátán... a vasútállomástól hazáig. Három-négy kilométeren át, akkor is, amikor már öt éves voltam. Csapjon már a földhez – tanácsolta neki a szomszéd, amikor a hátára kapaszkodtam. Boldognak éreztem magam vele. S mivel elárasztott a szeretetével, semmiben sem szenvedtem hiányt. Hiába az, amiről később nagynéném mesélt, márminthogy bárhová vitt is a mamám, ismerőshöz, ismeretlenhez, köszönésképpen mindig azt mondtam: „Éhes vagyok, húst kérek...”

Erre nem emlékszem. Arra, hogy fájtam, igen. És máris beindul a némafilmjelenet, amelyen két kisgyerek tátog: druszám tanácsára az eresz alá húzódtunk, s a koratavaszi oszladozó ködön átderengő napnak simogatásra tartott arccal nekikezdtünk a jól ismert mondókának: „Süss fel nap, fényes nap, kerted alatt a kisbárány majd megfagy...” És ismételtgettük, amíg melegünk nem lett. Minden bizonnyal ez volt az első vers, amit szavalni tudtam. Még jóval a locsolóversek előtt.

Anyámról valójában a rakoncátlanságom miatt voltam kénytelen tudomást venni. Mamám a loncvesszőt hátamon megsuhogtatva vagy anélkül is, azzal ijesztgetett, ha rosszalkodtam: „Megállj, írok anyádnak, hogy jöjjön és vigyen magával Pestre!” Ez hatott. Anyámat a tatároknál is félelmetesebbnek gondoltam, ahogy Pestet a kénkőves poklok poklánál rémisztőbbnek. Mamám dörgedelme után egy darabig igyekeztem jól viselkedni. Irigyeltem azokat a gyerekeket, akiket

azzal fenyegetett az anyjuk: „Csak jöjjön, haza szombaton apátok, agyonveretlek benneteket vele!” Mennyivel jobb nekik. Nem kell attól félniük, hogy az anyjuk elviszi őket Pestre. Pedig többször láttam, ahogyan a heti vagy hónapi távollét után a magasfeszültségű vezetékek építési területével változó munkahelyéről hazaérkező apa, se szó, se beszéd, már a kapuban húzta le derekáról a nadrágszíjat. És nem azért, hogy a kényszerű távolléte miatt széthulló családot az állandó társat jelentő kopottas, bezárhatatlan útibőröndként összefogja.

Aztán egyszer tényleg elérkezett a pillanat, amikor anyám eljött értem... Éppen betöltöttem a hatodik életévemet: iskoláskorú lettem. Mamám is beirathatott volna a helyi iskolába, de kiderült, hogy súlyos beteg. És már nagyon öreg volt: ötvenhat éves. Anyám éppen akkor kapta meg a szanatórium egykori templomának sekrestyéjét lakásul. Így könnyebben magához tudott venni. Mamám nem sokkal később gyomorrákban meghalt. Évtizedekkel halála után iratai között találtam egy levelet, amelyben vesszők és pontok nélkül összefolytak a mondatok. Belőlük olvastam ki, hogy anyám lelkére kötötte: eszébe ne jusson intézetbe adni, s ha valamikor férjhez megy, ne annak az árán, hogy engem „ellők magától”.

Életőszönöm diktálta, hogy apránként elfogadjam, majd megszeressem az idegen asszonyt, aki anyám volt, s megszokjam az új helyet, ahol élnem kellett. Beleértve az azzal járó sokkot is, amely az iskolába való beíratást és járást jelentette. Ez felnőttes küzdelem volt részemről. Apám aranyrámás képe ott függött sekrestyelakásunk falán, s két hét elteltével az iskolában újabb apákat ismertem meg: Sztálint és Rákosit. Az ő színes képeik mellett apám fekete-fehér fotója apránként majdhogynem teljesen kifakult. Csak 1956-ban nyerte vissza eredeti árnyalatait.

Annyi veszély leselkedett rám, annyi titkot kellett megfejtennem, annyi kihívásnak megfelelnem, hogy nem maradt rá erőm, lelkierőm, hogy apám hiányával foglalkozzam. Környezetemben, a szanatóriumban és az iskolában is több hasonló sorsú, vagyis félárva gyerekkel töltöttem mindennapjaimat. Voltak, köztük csehszlovákok és jugoszlávok is. Ők tudtak magyarul. A görögök nem. Rájuk kellett legjobban felnézni: szabadságharcosok voltak. Egy fiú szülei azt mondták, hogy a lágerből tértek vissza. Őt éreztem legtitokzatosabbnak. Talán a szótlanlansága miatt. Nekem is volt titkom. Ha apámról kérdeztek, azt kellett mondanom: eltűnt a háborúban. Arról, hogy elvitték az oroszok, hallgassak, mint a sír. Bajunk lehet belőle, ha eljár a szám. És emiatt egy kicsit nehezteltem apámra...

Apám végül is édesanyja, pesti nagyanyám érdi házában került közelebb hozzám. Nagyanyám éjjeliszekrényén állt a fényképe, kisebb, mint ami nálunk a falon függött, de az is aranyrámában, s mellette örökmécesként lámpa égett. Éjjel-nappal. Apám az öklére támasztotta fejét és elnézett mellettem. Sehogy se találkozott a tekintetünk, mert ő a végtelenbe révedt. Vándorszínész volt, s ezt a képet osztogatta egy-egy fellépés után falusi, kisvárosi rajongóinak. Nagyanyám elmesélte, amikor híre kelt, hogy hadifoglyok érkeznek a Szovjetunióból – mert ilyesmiről a rádió nem tájékoztatott –, mindig kiment a Keleti-pályaudvarra, s vitt magával frissen sütött almásrétest. Az volt apám kedvence. Én minden süteményt szerettem. Nagyanyám hiába várta őt megannyiszor. Egyszer cédulát kapott levélben valahonnan a Tiszántúlról. Apám dobta ki a fogolyszállító marhavagonból. Az volt az utolsó üzenet tőle. Foksányba tartott a végtelen szelvény, s onnan tovább, Szibériába.

Pesti nagyanyám mintha neheztelt volna anyámra... Nemegyszer célzott arra, hogy miatta vitték el apámat. Németországba készültek 1944 decemberében. Anyámnak előre kellett volna mennie egy német katonai teherkocsin, de még Bicskéről visszafordult és sikerült eljutnia Pestre, mielőtt bezárult az ostromgyűrű. És anyám elhagyott egy ládát, amely tele volt apám irományaival. Biztosan amiatt hurcolták el apámat... A láda tartalma miatt. Anyám szerint viszont azért, mert halottak napján esküdtek meg, s ez eleve eldöntötte sorsukat. Még húsz éves se volt. Apám huszonkettő múlt. Az aranyrámás képen idősebbnek látszott. Csak három hónapig élték

együtt. Apám azzal szerzett magának tekintélyt előttem, hogy megtudtam: bombázáskor nem rohant le az óvóhelyre. És anyámat se engedte ki a karjai közül. Nem tudom, mikor fogantam meg? Bombázás alatt vagy két bombázás között?

Apám hiánya csak egyszer hasított belém fájdalmasan. A szanatórium igazgatójéknál, Tibor bácsiéknál vacsoráztam. Férj, feleség, Bia néni, négy gyerek, Zoli, Ági, Géza, Jutka és a telet állandóan náluk töltő debreceni rokon, Lala bácsi.

– Rákosiék megfosztották a nyugdíjától, s odahaza megfagyna – suttogta egyszer nekem Zoli, lehet, hogy éppen az említett vacsora alatt, hozzátéve – De erről egy szót se senkinek...

– Kinek az apja? – kérdeztem én is halkán.

– Senkinek. Agglegény – válaszolta Zoli, majd megjegyezte – De volt huszonnyolc mennyaszszonya... És elgondolkodva felsóhajtott: Én is agglegény leszek...

Nagy lármával telt a vacsora. Fogásait nevetések és pofoncsattanások fűszerezték. Zolival mi is szerettünk volna bort inni, de nem kaptunk. „Majd, ha már borotválkoztok” – mondta Tibor bácsi. Ehhez Lala bácsi is hozzá akart szólni: – Majd, ha már... – kezdte..., de Bia néni idejében letorkollta. Megéreztem, mi a család. Hazamenet elszorult a torkom, sírás fojtogatott. Elhatároztam, ha felnövök, nekem is legalább négy gyermekem lesz. (De nem huszonnyolc asszonytól.) Akkor mindennap ugyanúgy telnek majd a vacsorák, mint Tibor bácsiéknál. Nem pedig egyedül. Vagy időnként kettesben anyámmal...

1959 tavaszán anyám férjhez ment a szanatórium ételmezei vezetőjéhez, akinek a felesége súlyos beteg volt, s felakasztotta magát a padláson. Ismertem mindkettőjüket. Apám aranyrámás fényképe lekerült a falról. Elköltöztünk a sekrestyéből a gyógyszerraktárnak használt templomterem tulsó szárnyára egy kétszobás lakásba, amelynek nagy előszobájából nyílt a padlásfeljáró. Anyám megkért, hogy a férjét hívjam apának.



Kovács István

RIGÓ BÉLA

Turullegenda

*Történik a körülzárt
Budán ezerkilencszáz-
negyvennégyben, karácsony
után egy nappal...*

* * *

Idilli pillanatkép:
apám, néhai doktor
R. B. zászlós belépett
hozzánk Menkina János
utcai légópincénk
zsúfolt poklába, végig-
csókolta a családot,
szép sógornőt és a
begipszelt lábú sógort,
a lányokat meg engem...
Sokáig pörögve tartott
a magasban, még anyám is
rászólt, hogy, jaj, vigyázzon.

Pár kérdés vice-verza,
(amire nem kell felelni,
hordja saját keresztjét
ki-ki, amerre tudja),
és máris búcsúzkodnak:
– Boldog Új Évet! – Úgy lesz!
Mert megtisztul a nemzet!
– Majd jön a csodafegyver!
Neked is lóg a gatyádban...
– Pubikám! Kár gúnyolódni!
Nem hagyhatja az Isten,
hogy ezek győzzenek...

* * *

Apám, anyám a rommá-
repszelt, lőtt lakásban
még egyszer összébújnak.
És rögtön összevesznek:
– Nem mész sehova innen!
– Becsületszavamat adtam,
A Várban vár a század.

Nézd meg a nyílparancsot!
– Jaj, te szegény! Az őrnagy
mégsem mondhatta: kérlek,
szíveskedj dezertálni!
– Inkább legyél egy hősi
halott özvegye, mint egy
szőkevény felesége!

Apám csók nélkül indul.
Azért csak visszaint még.
Az ujján ott a gyűrű...
El kéne kérni tőle...
De az már hullarablás.

* * *

Anyám újragondolja
az életét, miattam
ki kell bírnia mindent.
Eldönti hát, öcsémet
(ő is fiú lett volna)
kikapartatja inkább.

(Aranyáron, de meglesz
Ordít körben a kórház.
Nincs érzéstelenítés.
Az orvos morfinista,
dudorászik, közbe csonkol,
fűrészsel, vagdal és varr.
A nővér szép apáca.
A férfiak imádják
áldott kezét. A nőket
gyűlöli: – Ócska kurvák!
Szüljetez katonákat,
vagy most szenvedjetez! – Jaj -
nevet az orvos – Ugyan már!
Ki tudja, milyen seregben
lőnék halomra őket...)

* * *

Apám tehát elindul
a Böszörményi úton
a Vár felé... Azontúl
minden csupán legenda
volt évekig. Ki számolt
akkoriban halottat?

A foglyokat darabszám
terelték a vagonba.
Anyám csodát remélve
hét évet várt apámra.
Csak aztán lettem árva.

* * *

Apám nyomát keresve
később, felnőtt koromban
véletlen megtaláltam
a Csontos Laci bácsit,
ki főleg nagyapámról
mesélt, a szanki papról,
hogy szórta el a pénzét
a pesti éjszakában.

Ő látta meg apámat.
– Éppen elmúlt karácsony...
Ott jött egyenruhában
a Böszörményi úton... –
Ő meg a Kékgolyóból
kanyarodott eléje.
Kiáltott rá, de ekkor
kiszúrta, odalent, a
Délivasút felől a
Nagyenyed utca végén
feltűnt egy nyilas járőr.
Laci bá' gyorsan eltűnt
az egyik kapualjban.
Mikor végre előbújt,
senki sem volt sehol.

* * *

Azóta új legendát
formálgatok magamban:
- Te harmincéves ősöm,
te mindörökre taknyos
nyugodtan méysz előre.
A te fejedben rend van:
ezek a nyilasok is csak
édes hazánkat védik,
aki magyar, az ma testvér,
aki nem, az meg... – Kitartás!

Apám igazoltatják,
minden papír gyanús, mert
mindenhol hamisítják.
Fekete, göndör haját sem
veszik jó néven tőle.
S ha végül elmeséli,
hogy őt becsületszóra
engedték elbúcsúzni,
de éppen megy a harcba,
amelyik nyilas járőr
még ezt is kész bevenni,
az már Raoul Wallenberg
beöltözött zsidókkal.

* * *

Apám nem ott azonnal
koncolják fel, talán még
kiverik azt is belőle,
hogy bibsi-e vagy bolsi,
vagy csak egy szar dezertőr.
Beleizzadhat a böllér
– Hogy Héjjas Iván szerzett
neked állást a postán?
Rongyosgárdista voltál?
Hazudozz a Jehovádnak!
Meg a jó rüfke anyádnak!
Eszméletlen! Na, végre!

Apám, mit érezhettél...?
Lehetett volna szerencséd.
Élhetnél volna szebben,
sokáig, tán megéred,
hogy Isten mégse hagyta
ezeknek sem... örökre.
Újra kevert és osztott.
Kis sorstragédiádnak
utolsó színhelyén most
egy bronz turul vigyázza,
árpádsávosainkat.
Büszkén csapatba' járnak.
Még szeretnéd is őket,
szegény, szegény apám...

Meg akarom írni apám halálát. Ez a vers is egy kísérlet volt. Az egyik aquincumi költő-versenyre szántam, ezért választottam - a Csokonaitól ismerős - anakreóni formát, amely közel áll a magyar szabad vershez. Bár aranybabérral ékesítették érte, olvasóimat, kritikusaimat csak az érdekelte, művemben mi a valóság.

Minden. Ha csak hozzáképzelttem valamit, azt rögtön jeleztem. Inkább az információs lyukak nehezítették szövegem megértését. Ezeket próbálom most befoltozni.

Történetünk reggelén apám századát fölrendelték a várba. A parancsnok elengedte őt, búcsúzó el a családjától. Hogy ne kapkodja el a dolgot, elég, ha utánuk jön. Hogy miért? Ki tudja.

Az is fogas kérdés, hogy került egy budai pincébe a népes pereputty. Nemcsak anyám volt ott velem, hanem a húga is tört lábú férje oldalán, velük három éves kislányuk és folyton bőmbőlő csecsemőjük. Aztán oda csapódott még két kislányával anyámék unokanővére is. Ezt a csapatot békében ki se lehetett volna mozdítani vidéki otthonából, Derecskéről, Szankról vagy Kiskunhalasról.

De most bepánikolt az ország. Jönnek az oroszok! Jöttek, rossz hírustól igazolták, akik nyugatra futottak előlük, azoknak szerencsájuk volt. De ki az az örült, aki ilyenkor az ország legnagyobb hadicélpontjába menekül? Mi voltunk azok. És még sokan mások.

A mi házuk alatt nem volt mély pince, a szomszédba nem engedtek be bennünket. Valami mosókonyha félét találtunk az utcaszint alatt. Bevacolódtunk, aztán éltünk és kommunikáltunk. Egy valahonnan kiturkált dugi rádió volt a fő hírforrásunk. De akadtak „vendégek” is. Anyám például két német kiskatonáról is mesélt, akik pár napig átlógtak hozzánk egy-egy csésze cikória kávéra, amihez ők hozták a cukrot. (Talán inkább arra vágyódtak, hogy anyám németül vigasztalja őket, mint ahogy később az oroszok is elfogadtak bennünket jugoszláv menekülteknek, miután anyám naponként egyre érthetőbben adta be a mesénket a nyelvükön.)

Karácsonyra már megvolt a konszenzus a legfontosabb dolgokat illetően. A gipszes lábú Pubi bácsi megfogalmazásában az a Vén Beszari jól elszúrta a kiugrást. Bezzeg a románok! Mi meg a németekhez ráadásul megkaptuk a nyilasokat is. Ezeket majd fölakasztják, de addig csönd.

Ez a destruktív vélekedés persze csillagászati távolban állt töretlen hitű apámtól, akinek tragédiája ott kezdődött el, amikor megérezte, hogy már anyám sem hisz, habár szeretne.

Pedig anyám tudott hinni. Apámra is kétszer annyit vár majd, mint amit ildomosnak tartott a közvélekedés. Erre már jól emlékszem. Elmúltam tíz éves, amikor feladta.

Akkoriban több mint egymillió hadifogoly hazatérésében reménykedtünk. (A később összeállított statisztikák szerint kilencszáz ezren estek fogságba, kétharmaduk jött haza. Nekem személyes statisztikám van, anyám férjhez ment, lett két apám, később még három apósom. Az öt férfi közülük egy úszta meg, kettő meghalt, kettő megjárta a hadifogságot.)

Véletlenül szóba került apai nagyapám stílusosan ács fiából lett református pap. Tizennyolc évi példás szolgálat után szögge akasztotta a reverendáját, beállt „kufárnak”. Mint hadiszállító is sikeres volt, ám keresményét úri módon szerette elkölteni. Ha időnként hazalátogatott, Majsán nem várta ki a csatlakozást, hanem pár bankót beáldozva hazarobogott a keskeny nyomtávú „madzagvasút” mozdonyán. Már rég nem élt, de ha nem a menetrend szerint dudált a kisvonat, még mindig összenéztek a szankiak: jön a Rigó tiszteletes úr.

Ami legendám végkifejletét illeti, az én verzióm nem biztos, csak valószínű. Apám kikerülhetett a nyilas járőrt, eleshetett a vár ostroma alatt vagy a kitöréskor. Fogságba hurcolhatták, csak nem ért oda. Egy biztos: Csonka Laci bácsi volt az utolsó hiteles szemtanú, aki őt látta. (Talán

tíz perccel az után, hogy elment tőlünk.) Én az ő balsejtelmeinek hittem. A borzalmas részletek ebből következnek logikusan.

Talán egyetlen adat szorul még magyarázatra: apám szerepe a Rongyos Gárdában. Erről sokáig hallgattam, ami érthető. Sajnos, apám is hallgatott, ami magyarázatra szorul. Anyám is így gondolta, amikor 1939 nyarán megismerkedtek, de apám a tőle szokatlan indulatossággal csatant fel, hogy erről ne kérdezzen többet. Kegyetlen élményei lehettek, ha ennyire hallgatni akart róluk. Érzelmek által irányított ember volt, mélyen vallásos, mint az édesanyja, nagyanyám.

Az olvasónak jelzem, hogy amikor 1938 nyarán reális közelségbe került Trianon etnikai alapon történő revíziója, Kozma Miklós (volt belügyminiszter, MTI- és rádióelnök) a kárpátaljai kormányzói biztos szerepére készülve utasítást adott az egykori Rongyos Gárda újjászervezésére. Egykor a Gárda akcióival sikerült – egy trianoni döntést felülírva – Sopront visszanyerni. Most Magyarország kárpátaljai határait kellene optimalizálni irreguláris csapatok bevonásával. November 2-án megtörtént az első bécsi döntés, november 5. és 10. között a magyar honvédség bevonult a csehszlovák hadsereg által kiürített területekre, de a korábban Csehszlovákia határain átszivárgott Rongyos Gárda osztagok – távolabbi célokra tekintve – tovább folytatták szabotázsakcióikat, sőt '39. január 6-án – könnyű fegyverzetük ellenére - Munkács alatt a helyiekkel összefogva visszaverték a csehek – páncélosokkal is támogatott - rohamát. Csehszlovákia szét-darabolása után aztán '39 márciusában Kárpátalja Magyarországé lett, a Gárdának nem jutott több szerep.

Apámat maga Héjjas Iván szervezte be a Gárdába. Pedig a róla zengett soproni hősköltemény mögött neki ismernie kellett az orgoványi horrort is. (Szülőfaluja Szank és Orgovány között nincs 50 kilométer.) De a rémtettekre már jótékony homály borított a kormányzói amnesztia.



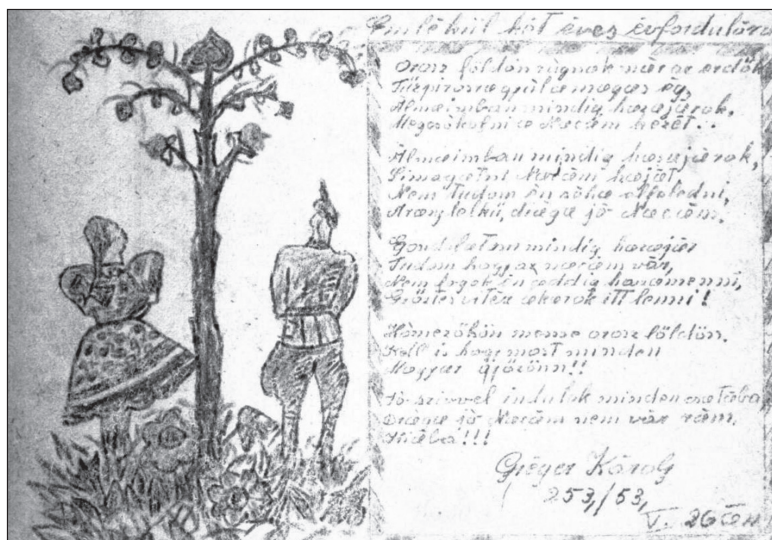
Rigó Béla

Maga Héjjas is konszolidálódott, országgyűlési képviselő lett, majd magas rangú kormánytisztviselő, mindent egybevetve egy messzebbre látó Duna-Tisza közti keresztapa. Apámat is előbb rakta be - állástalan diplomásként - kifizetésű segédmunkaerőnek a halasi postára, csak aztán csillogtatta meg számára a karrier lehetőségét. Az első lépcsőfok: a Gárda. És apám örült, hogy felesleges emberből hős lehet, harcolhat a hazáért. Hogy aztán meghasonlott, azt jelentheti, nem ilyennek képzelte el ezt a harcot. (Ettől még – önérzetében mélyen megsértve – az utolsó pillanatban előhozhatta gárdista múltját. Nem sejtette, hogy ez az érv hatástalan. Egy közönséges csőcseléknyilasnak fogalma sem lehetett – az akkor már szovjet kézen levő – Kárpátalja átmeneti visszaszerzésének viszontagságairól. Egy rangidős szemében viszont vörös posztó Héjjas Iván, aki sosem csinált titkot abból, hogy utálja és lenézi a nyilasokat.)

Hazatérte után apámnak megszakadt a kapcsolata a gárdával. Várhatta a szerencsését a halasi postán havi 90 pengőért. Sorsát (sorsunkat) a második bécsi döntés fordította jobbra. Visszatért Észak-Erdély, bevonult a magyar állam, vasutastól, postástól, mindenestül. A románok és a „kollaboránsok” helyére megbízható anyaországi „ejtőernyősöket” kerestek. Apám –1941 koratavaszán - Kiskunhalason odaállhatott anyám elé, hogy megkérje a kezét, Szamosújváron esküdtek, én már Kolozsváron születtem. Apám büszke volt felívelő karrierjére, anyám szomorúan konstataulta, hogy a magyarok is utálnak bennünket. Annak persze örült, hogy apámat, mint nélkülözhetetlent fölmentették a katonaság alól, csak Budapest ostroma darálta be – a Magyar Királyi Postával együtt – őt is.

Mi lett volna, ha mégis hazajön? Neki gyakorlatilag soha semmije sem volt, de végigszenvedhette volna családja teljes deklaszálását. Erről csak mutatóban annyit, én a egyik nagynéném államosított téglagyárának vízzel telt agyaggödörében tanultam meg úszni. Ugyanabban a gödörben, ahová másik nagynéném - beteg kisfiát magához szorítva - beleölte magát, mert a férjét éppen börtönbe vitték.

Persze egyszer mindenki kimászott a gödörből... És apám nagyon erős tudott lenni... Génjei alapján akár a rendszerváltást is megélhette volna... Még csak az idén lenne száz éves...



Doni képeslapok III.

POMOGÁTS BÉLA
Bella István apasíratója

*„Néhai Bella István
karpaszományos honvéd
sírtalan sírja fölött
Gyere fiam, menjünk el apánkhoz.
Ha elsírjuk róla a havat, ha a földet
elhányjuk róla, talán találunk
kardbordát, csontsípót, csigolyagyöngyöt,
s talán találunk a szíve helyén
Északi Fényt, s fekete csöndet...”*

Bella István *Halotti beszéd* című költeménye az 1977-ben közre adott *Igék és igák* című verseskötetben volt olvasható, a költő ebben az időben már országosan ismert volt, ez volt a negyedik verseskönyve, hat esztendővel korábban József Attila-díjat kapott – életének és költői munkásságának delelőjéhez érkezett. Ennek magaslatán nem csak az irodalmi élet elismerését kapta meg, a versolvasó közönség (akkor még volt ilyen) is kitüntette figyelmével és bizalmával, magam is emlékszem arra, hogy az Írószövetségben vagy a F fiatal Művészek Klubjában, az Egyetemi Színpadon milyen lelkes közönség fogadta a fiatal (harmincas éveinek közepét betöltő) költő verseit.

Többnyire magam is ott voltam ennek a közönségnek a soraiban, nem csak Bella István verseinek híveként, hanem a költő barátjaként. Évek óta laktunk egymás közelében egy legendás Nagymező utcai házban, ahol olyan írók fordultak meg nálunk rendszeresen, mint Juhász Ferenc, Ágh István, Lázár Ervin és Császár István (folytathatnám a sort). Bella Pista nyitott és barátságos egyéniség volt, tulajdonképpen alig lehetett sejteni, hogy a meghittten forró szerelmi vallomások és az anyanyelvünk ősi titkaira is rávilágító játékos rímek mögöttes terében olyan költő áll, aki mélységesen átéli a magyarság vallató történelmi fájdalmait. Különben nemzedéktársaihoz és barátaihoz hasonlóan, hiszen a nagy közös tragédiák, mint amilyen volt a két világháború vagy a leverett forradalom, átütnek Ágh István, Buda Ferenc, Ratkó József, Kiss Anna és mások versein is.

Az *Igék és igák* (erre a címből is következtethetünk) poétikai értelemben is különlegesen és jellegzetesen Bella István költészetének karakteres darabja: egyetlen nyelvi fordulat gesztusával fejezi ki a költészet szakralitását, a nemzeti történelem tragikus természetét – és a nyelvteremtő játékoság ősi költőiségét. Érdemes felidézni Kosztolányi Dezső emlékezetes szavait – ebben a játékos, egyszersmind tartalmas nyelvteremtésben talán ő lehetne Bella István egyik mestere. Nos, Kosztolányi a következőket jegyezte le: „A költészet veleje, hogy a költő és a nyelv egyenrangú munkatárs, egyenrangú játszótárs: néha az egyik enged, néha a másik, ezen a baráti kötődésen pedig mind a kettő egyaránt nyer.” Látszólag baráti kötődés folyik Bella István verseskönyvében is. A költő önfelédtt játékra hívja a nyelvet, illetve boldogan engedi, hogy a nyelv játsszék vele. Játsszi ritmusok, rímek és szavak igazolják, hogy valóban egyenrangú játszótársa a nyelvnek: ismeri ennek természetét és titkait, rejtett lehetőségeit. Nem csavarja-gyötri a szavakat, ellenkezőleg, hagyja, hogy mintegy maguktól játsszanak, akár perdüljenek és táncoljanak.

„Legszebbek a szép lektürök, / lektorognak a lektorok” – lesz a kancsal szójátékból ironikus tréfa (*Egy kis poécica*); „hol férgel a fény, s percel a pondró” – olvad át játékba a hallfélelem (*Fiamnak*).

A szavak: az anyanyelv szavai és képzői villogtatják meg szunnyadó életerejüket. A nyelvben természetesen még beláthatatlan lehetőségek rejlenek: az orális irodalom vagy a nagy nyelvi forradalmak: Balassi, Pázmány, Vörösmarty, Ady forradalma ezeket a lehetőségeket bontották ki, váratlan fordulatot hozván a szavak életében. A kötöttebb nyelvű korokban – és Juhász Ferenc meg Nagy László szóforradalma után alighanem a mi korunk is ilyen – a szavak tavaszi burjánzását az érett nyelvi formák biztonsága váltja fel. Nem árt, ha egy költő, jelen esetben Bella István, legalább eljátszik velük, s mulatságból próbálja életre kelteni, mozgásba lendíteni a szótárban rejlő friss nyelvi erőt.

Játék sokszor a ritmus is: a *Gázel*, *István nevére* és a *Halotti beszéd* ráolvasásszerű kántálása, a *Fűszáltól fűszálig* sebesen pergő hatosai, a *Fiamnak* szimultán ritmusban írott szonettje mutatják, hogy Bella István kezén könnyen születnek a ritmuskísérletek. Ahogy mesterei: Csokonai Vitéz Mihálytól Kormos Istvánig, ő is játszi könnyedséggel alakítja át a magyar költészet hagyományos eszközeit. Hagyományos eszközökről kell beszélnünk, hiszen az *Igék és igák* költészete többnyire azt a nyelvet és formát használja, amely a magyar líra népi forrásaiból eredt. A népi hagyomány játékos követése, a szó- és ritmusjáték kitüntetett szerepe következtében nevezhetjük (a művészettörténetben elfogadott „parasztbarokk” mintájára) talán „parasztrokokónak” Bella István stílusát. Volt már ilyen a magyar költői hagyományban: a tizennyolcadik századi debreceni iskola (Csokonai, Fazekas, Földi, Diószegi) és a kollégiumi költészet is sajátos „parasztrokokót” hozott létre, a népköltészet és a deákos tradíció formáit hangszerelve a rokokó franciás könnyedségére, játékos dallamára. Kétségtelen, hogy ez a „parasztrokokó” nem veszélytelen a könnyen születő nyelvi ötlet gyorsan magával ragadja a verset, lefegyverzi a művészi kontrollt. Bella Istvánt is nemegyszer magukkal ragadják leleményei, játékos szavai, a ritmusok és a formák bűvésze. Igaz, nyelvi bűvészmutatványai is mindig hiteles és szuverén költői erőt mutatnak.

A „parasztrokokónak” ugyanakkor, hagyományai szerint, belső feszültsége van. A játékos nyelvi és formai ötletek háttérben többnyire ott rejlenek a lélek sebei és örvényei, és a játék csak arra való, hogy elfeledje, szívárványos színekbe burkolja ezeket a vérző sebeket és sötéten kavargó örvényeket. Ebben az értelemben kapott szerepet a rokokó dallama Csokonainál, később Dsida Jenőnél és Jékely Zoltánnál vagy éppen Gulyás Pálnál, a „parasztrokokó” egy újabbkori debreceni hívénél. Bella játékos dallamának is van egy mögöttes zenéje: sötétebb zene, amely mélyen megélt fájdalomról, a szív szorongásáról tanúskodik. Történelmi és családi tragédiák, közösségi gondok és személyes válságok nyomán született ez a sötétebb zene. A nyelv és a ritmus rokokó tánca mögött tragédiák rejlenek, akár a debreceni magányba fúló, ország sorsán mélázó Csokonainál. Az önfeledt játék szorongást takar; vajon mi lesz azzal a nyelvvel, amely ilyen pompás díszeket képes öltetni. „Ki ragozza el magyarul az időt? [...] Minden kidölt felkiáltójel kopjafa” – Bella István szorongó kérdésében és férfias fájdalomában az anyanyelv jövője iránt érzett aggodalom ölt alakot. A nyelv és a nyelvnek életet adó közösség sorsa az, ami ennek a látszólag játékos zenének a mögöttes dallamát szabja meg. A *Honfoglalók* és a *Kiért szól a harang?* éppúgy ezt a tiszta és tragikus dallamot szólaltatja meg, mint a halálba hajló Ady Endrét idéző *A Három holló emléktáblája alá* vagy az *(L.Z.)*, a Latinovits-sírató.

Közéjük tartozik a *Halotti beszéd* című nagyobb költemény is, amelyben a költő korán elvezített édesapját siratja el, egyszersmind a nemzeti történelem súlyos katalizmájával, a máso-

dik világháború oroszországi hadjáratának nemzeti tragédiájával vet számot. Azzal a tragédiával, amelybe értelmetlenül és indokolhatatlanul kényszerítették magyar katonák százezreit.

Bella István mintha kisfiának mondaná el a személyes, ugyanakkor közösségi tragédia történetét: őt hívja képzeletbeli utazásra, hogy együtt keressék meg az ismeretlen földben hányódó csontokat, s adjanak végső tisztességet a jeltelen sírban nyugvó halottnak.

A szöveg a népi halottbúcsúztatók mágikus hagyományára utal, s hasonló hagyományok kelnek életre a képzeletbeli halott-támasztás mágikus ígéiben is: „Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz. / Az itthoni eget, leheletünket / emeljük szájához, mint a tükröt, / hátha bepáráll, hátha él még...”

A költemény azonban nemcsak a halott édesapját siratja el, a nemzeti katasztrófák minden áldozatát meggyászolja, azokat, akik a Don-kanyarban, az Isonzónál, Galiciában, Világosnál, akár az Obnál és a Jenyiszejnél veszítették életüket. A személyes gyász és fájdalom az egymást követve megtizedelt nemzedékek siratásával egészül ki, Bella István költői személyisége a nemzeti történelem nagy tragédiáinak átélése következtében lesz olyan közösségi személyiséggé, aki a küzdelmes magyar történelem minden terhét a vállára veszi.

A halottsirató a magyar lírai (és természetesen a világirodalmi) hagyomány egy különleges fejezetét alkotja, ahogy tudom, először a magyarországi latin nyelvű költészetben: az egyházi liturgiában, majd Janus Pannoniusnál, később mindinkább a nemzeti nyelvű költészetben kapott hangot. Olyan klasszikus költőinkre gondolok, mint Kölcsey Ferenc, Arany János, Vajda János, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Sinka István, József Attila, Illyés Gyula vagy éppen Nagy László és Juhász Ferenc. Bella István „apasiratója” ezt a hagyományt, nem kivételesen az ő költészetében, a finnugor népköltészeti tradíció poétikájával egészíti ki, pontosabban ennek a tradíciónak a hangszerelését követi. A *Halotti beszéd* szövegében téveszthetetlenül ott



Bella István

van a Kalevala nyoma, olyan sorokra gondolok, mint a következők: „Egyik lábunk Északnak menjen, / másik lábunk Delelő Délnek, / Balsors-véres-kard kezünket / nyargaltassuk kopjás Keletnek. / Koponyánkat, Gellért hordóját, / gurgassuk keresztres Nyugatnak.”

Valójában a Kalevala poétikáját követik azok a sorok is, amelyek az archaikus hagyományt a modern (huszadik századi költészet) szabadabb képtársításaival, szóalkotásaival nyelvteremtő képzeletének tündéri játékosságával egészítik ki.

Ebben a játékos szóteremtésben Bella István költészete mindig kivételes fantáziáról, nyelvteremtő képességről tett tanúságot.

Az apasírató versben ez a nyelvi innovációs készség kapott költői szerepet, ilyen sorokra gondolok: „Nincs zöld, hol ne füvelltünk volna, / föld, hol ne röglöttünk volna, / ég, hol páránk ne egessedne, / ág, hol porunk ne leveledne, / eleven ekéssel a tengert / szántottuk sírokkal a tengert / fölszántottuk sírral a földet, / eleven sírokkal a földet, / s vetettünk bele élő embert, / búzaunkat, rozsszüléket, / arattunk láncot, láncos lángot, / üszög-időt, pipacs-igéket.”

A szóban forgó verset áthatja a (nem egyszer) játékos természetű szóteremtő készség, a költői szótár megújításának kivételes képessége, a mögöttes mester azonban már nem a rokokó Csokonai, hanem a romantikus Vörösmarty, akinek szellemalakja a háttérben mintegy megjelenik.

Nem véletlen, hogy éppen róla és hozzá szól a *Halotti beszédnek* is helyet adó verseskötönyv egyik legrsőbb darabja: a *Testamentom*, amely a „Vén cigány” zuhanó és emelkedő költőjét hívja tanúnak: „Ne legyen hamu a szó, ne legyen por a lélek, / se lángpernye a vers, az ember, ha magyar / ne legyen világ korma, se lucska a létnek, / mit az idő a világ méhéből kikapar”. A táncos szavaknak már vége, súlyos igék következnek, melyekben a lélek fájdalma, a költő nyelvét és népét féltő szeretete ülepszik le nehéz ólomsúllyal. Ez a tragikus súly ad más jelentést a korábbi nyelvteremtő invenciónak. A költőnek egy olyan nyelv erejét és gazdagságát kell igazolnia, amely évszázadok óta küzd fennmaradásáért. A nyelvet féltve, a nyelvet igazolva küzdhet meg a maga személyes integritásáért: a költészet így lesz egyszerre közösségi vállalkozás és személyes önvédelem.



Doni képeslapok IV.

UTASSYNÉ HORVÁTH ERZSÉBET

„Sétáló sírköved vagyok”

Apakép, apanyomok Utassy József életében, költészetében

„Aj, hogy ragyog rajtam ez a
szikrás hómező-ing!
Ilyen ragyogásban tűnt el
apám is, s most ő int

a Hadak Útjáról felém:
csillagág öt ujja,
zubonyát, a zörgő zöldet,
fújja a szél, fújja.”

Bükkszenterzsébeten vagyunk, egy Mátra és Bükk ölelte kis faluban, 1935-ben. Dzsó szülei ekkor házasodtak össze. Több gyermekes mindkét család, a megélhetés nehéz, és ha kérték, mennie kellett az elsőszülött lánynak 17 évesen. Még három lány és egy fiútestvér volt.

Kilenc évvel idősebb az édesanyánál az édesapa, és a korban az utána következő hűgához vonzódott. A rend azonban az, hogy legelőször a legidősebb lánynak kell férjhez mennie.

Dzsó édesapjának három testvére volt, két lány és egy fiú. Az öccsét is behívták katonának. Ő a háborút szerencsésen túlélte, de olyan állapotban tért haza, hogy lemondtak róla az orvosok. Sikerült aztán felépülnie.

Megfontolt, felelősségteljes volt az édesapa, szemben az anyával.

Sokszor gondoltam: biztosan nagyszerű apa, após és nagyapa lett volna. A teljes család biztonsága mellett azért is, mert megzabolázta volna komolytalan, önfejű, szertelen feleségét. Konok természetű volt markáns vonásokkal és kemény, tiszta tekintettel.

A fotók alapján teljesen élő képem van róla. A képernyőre tapadok, ha második világháborús dokumentumfilmet látok, mert úgy érzem, egyszer meg fogom látni, és egészen biztosan fel fogom ismerni.

Három éven keresztül dolgozott Németországban, mezőgazdasági munkát végzett. A harmadik évben feleségét is magával vitte.

Keresetükből telket vásároltak a „felvégen”, és felépítették szoba-konyhás házukat. Előtte albérletben laktak az „alvégen”, mert az ugyancsak nehéz természetű, mogorva erdőkerülő nagyapával nem lehetett kijönni.

1941 nyarán kezdték az építkezést. Dzsó március 23-án született, tehát még az albérletben.

„Épülne föl ha már
Európa romban
s rettegik a postást
hoz-e sas-behívót

én meg az árnyékban
alszom vagy leskelek
hol anyám hol apám
csókolja meg arcom.”
(Ház épül)

A ház tető alá került. A konyhát bepucolták, kimeszelték, következett volna a szoba, majd a vakolás és bekeríteni a portát, ahogy Palócföldön mondják.

„Katonaköpenygomb, kétszázezer csillag!”

„És akkor jött a SAS-behívó!

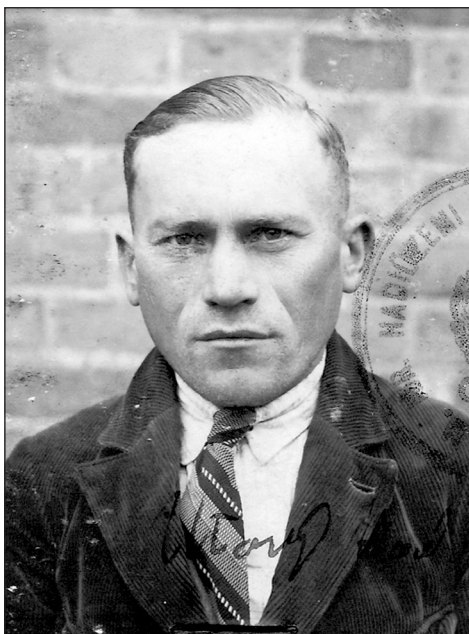
„Vitéz Nagybányai Horthy Miklósnak hiányzott az őszi vasmunkás! Meg kellett védeni a hazát: ezeröttszáz kilométernyire a határtól. A Donnál! Iszonyú!” (*Curriculum vitae*)

Többször is behívták, többször is bevonult. Legelőször Losoncon volt a gyűjtőhely. Anyósom is elkísérte. Mesélte többször, még öreg korában is, hogy aztán moziba vitték őket. Arról szólt a film, hogy a fiatal férjet behívják katonának, felesége elkíséri. Szinte vidáman búcsúznak el hasonlóan a többi párhoz, hozzátartozóhoz, és üde, kipirult, örömtől sugárzó arccal elindulnak egy gyönyörű, tarka virágos mezőn. Távolodnak, távolodnak, időnként visszafordulnak, integetnek. Végig mosoly az arcokon, már zsebkendővel integetnek, és elnyeli őket a messzeség. Közben zene szólt; szerelemről, visszatérésről énekeltek. És ez olyan gyönyörű volt, hogy soha az életében nem fogja elfelejteni.

Az édesapa 1942 novemberében volt utoljára otthon. Egy hónap szabadságot kapott.

A búkkszenterzsébeti búcsú a mai napig nagy esemény. Ekkorra festetnek, cserélnek bútort, vágnak disznót, vendégeskednek. 1942. november 19-e azonban nagyon szomorú nap volt a család számára. Letelt az egy hónap szabadság.

A búcsúzáskor bölcsőstül ölelte át kislfiát, sírt, zokogott, és azt mondta: „Ha tudnám, hogy többé nem jövök vissza, itt, a házunk sarkán lövetném főbe magamat a csendőrökkel!”



Utassy Vadász József

„legalább tudnátok akkor,
hol fekszem én,
Utassy Vadász József,
Isten és az Ózdi Vasgyár
segédmunkása,
legalább kijárhatnátok a temetőbe,
síromra virágot és gyertyát
lobbantani...”

(Gyászdoboz)

Éppen az urivi áttöréskor ért vissza a Donhoz! Az aknavetőknél szolgált a 23. gyalogezredben. Feldolgozhatatlan lelkiismereti problémát jelentett számára.

„És mondtam azt is,
jaj,
mondtam én,
ígértem én,
ígérgettem,
hogy ne féljetek,
nem leszek én gyilkos,
nem lövök én agyon
egyetlen katonát sem,
mert mindenkit hazavárnak innen,
mint ahogy engem is hazavár
az én futosó kicsi fiam,
hogy karomba szaladjon,
és én fölkapjam őt,
fölemeljem,
és magasba dobálva
bemutassam őt ennek a gyönyörű
Napnak,
amely itt ragyog most is a fejem fölött.
És én szénné feketedem lassan alatta.”

A voronyezsi ütközetet szerencsésen túlélte. Ezekben a napokban volt egy boldog-szomorú találkozása öccsével, Utassy Vadász Károllyal. Bevonulásuk óta semmit sem tudtak egymásról. Egy csapatösszevonáskor azonban hírül vették társaik segítségével, hogy teherautón egymás felé közelednek. A sofőrök is, a társak is egyként segítettek, hogy találkozhassanak. Megálltak a teherautók úgy 20 méterre egymástól. Fenn ülve már észrevették egymást, majd kicsattantak az örömtől, szó szerint – szálltak le – a földre, rohantak egymás felé. Karnyújtásnyira voltak, amikor mindkét csoportból előlépett egy tiszt, puskatussal verték őket, és vezényelték vissza üvöltve csapatukhoz. Soha többé nem látták egymást.

A nagy visszavonuláskor agyoncsigázva – 35-40 C°-os hidegben – megálltak pihenni, tüzet raktak, körülállták, melegedtek. Hangoskodásra lettek figyelmesek.

Kicsit távolabb tőlük egy német tiszt el akarta venni a magyar katonától az akkor kincset érő

abrak zabot. Nem adta még a követelőzésére sem. Fegyvert rántott a német, gondolkodás nélkül lelőtte a magyar katonát. Átment rajta a lövedék, s apósom jobb felső combcsontját már a fáradt golyó ütötte át, törte el.

Több mint két hétig húzták szánon bajtársai a dermesztő hidegben. A minszki kórházba került, de akkorra már meg voltak számlálva a napjai.

Itthon rettegésben teltek a hetek, hónapok. Kítavasodott, március lett, Dzsó néhány nap múlva betöltötte a második életévét. Elkezdték a tavaszi munkákat a mezőn, a falu határában.

És megjött a fekete levél!

Egy minszki hadikórház orvosfőnöke írta 1943 február 22-én 10.0078-as tábori postaszámról.

„Igen tisztelt Utassyné Asszony!

Szomorú kötelességem közölni Önnel, hogy férje, Utassy József honvéd az Oskino mellett febr. hó 1-jén kapott súlyos sérülése, majd fagyása következtében az itteni hadikórházban elhunyt.

Egy tűzvonalbeli kötözőhelyről febr. 17-én szállították be ide. Jobb felső combján gyalogsági lövedék ejtett súlyos sebet, ezenkívül mindkét lába meg volt fagyva. Orvosi részről minden gondoskodás megtörtént, hogy férje életét megmentsük, sajnos ez hiábavalónak bizonyult, a szomorú eseményt nem lehetett a leggondosabb ápolással sem megakadályozni. A halál 1943 febr. 19-én délután 6 óra tájban állt be.

Súlyos veszteségéért Önnek Asszonyom, legőszintébb részvételemet fejezem ki.

Férje temetése katonai tiszteletadás mellett Minszkben /Ostland/, a katonai temetőben történt meg.

Az elhunyt hátrahagyott tárgyait a kórházparancsnokság a legközelebbi napokban meg fogja az Ön címére küldeni.

Alairno – sk
főtörzsorvos, orvosfőnök”

Mellékelik a halotti bizonylatot is. A személyi adatokon túl megjelölik a halál okát: harmadfokú fagyás, felsőcomb-törés, vérvesztés. Csapattest: 23/I. L.G. Losonc, tábori postaszám: 1123-09-0071.

„Sírhat, akit a gyász
öltöztet föl, sírhat!

Ki zuborgatja szép
arca tengerszemét
özvegy Kiss Margitnak?

Katonaköpenygomb,
kétszáz ezer csillag!

Én nem tehetek arról,
s ő sem tehet róla,
ha elengedném kezét:

a Föld is elforogna
szép lassan alá.”
(Akit a gyász felöltöztet)

Valóban, 1943 márciusában megérkezett a gyászdoboz az édesapa személyes holmiival: óra, borotva, lereszelt karikagyűrű, ceruza, radír, negyed kiló kristálycukor, levelek, fénykép a másfél éves kis Utassyról és édesanyjáról.

A leírhatatlan fájdalomban egy kicsi megnyugvás volt, hogy sírba temették katonai tiszteletadás mellett. Hogy személyes tárgyai megmaradtak, bizonyítékul szolgáltak a leirtakra.

Édesapja halála után három hónappal az árva kisfiú kapott egy igazolványt a Magyar Királyi 23. honvéd gyalogezred parancsnokságától a „Tűzkereszt” viselésének jogosultságáról.

Ifj. Utassy Vadász József, mint a hősi halált halt id. Utassy Vadász József tart. honv. fia részére. „Tűzkereszt” I. fokozat fekete csillagon. Losonc, 1943. VI.

„Hát mellemre ne tűzd a gyásznak érmét!
Viseld jelvényeidet magadon.
A többit elragyogja majd a térkép,
s a Don, a Don, a Don, a Don, a Don.”
(Szoknyát küldtél)

Dzsó – eszmélődésétől kezdve – együtt nőtt ezzel az iszonyatos hiánnyal.

1989-ben elveszítettük húszéves fiunkat. A veszteség – örök. Nincs olyan, hogy majd az idő! Semmit nem halványít! Megéljük az ő életét is, minden korszakát; elképzelt, lehetséges események, helyzetek sokaságát – illetve ordító hiányát.

**„Sírtól sírásig lengve, derengőn,
zörgők itt kint a fejfaerdőn.”**

A legtöbb kötetében – az első, 1969-ben megjelent Tüzem, lobogóm! címűtől kezdve az utolsó, 2006-ban kiadott Farkasordítóig - megtaláljuk az apasírató verseket nem csak a kifejezetten e témájú, hanem gyakran más indíttatású verseiben is. Mert a hiány utolsó szívdobbanásunkig semmi mással össze nem hasonlítható fájdalom.

1990-ben jelent meg a Rezeda-álom. Esküvő volt a faluban. A mai napig őrzik a hagyományt: a templomból kijöve végigvonul az esküvői menet a falun. Kiállnak az emberek a kapukba, öröm az arcokon, a borhordó legények pedig sűrűn kínálgatják őket. Dac és keserűség volt a kisgyermekben – mesélte –, hogy minden hozzá hasonlónak valaki fogja a kezét, csak az övét senki.

„Megyek, végén a gyászmenetnek,
mezítláb bandukolok, csendben.
Azt sem tudom, hogy kit temetnek.
Kölyökkoromat? Kicsit engem.”
(Gyermekkoromra mutató ujjam)

A falu II. András alatt alakult Szenterszébet néven. A későbbiek során elé kellett csatolni a Bükköt megkülönböztető előnévként, mert Zalában volt, ma is van Alsószenterszébet és Felső-szenterszébet, sőt Szenterszébet Erdélyben is van. Három család népesíti be a települést: Zay, Szilák, Utassy. Később még a Ködmönök csatlakoznak hozzájuk. Ragadványnevekkel külön-

böztetik meg egymást. Tehát már ekkor kapja a Vadász nevet a család, nem a vadőr, erdőkerülő nagyapáról.

Tisztán emlékezett egy egészen kicsi korai elhatározására:

„Náni néném:

Kis Vadászom, madarászom,
hova cipeled azt a nagy ásót?

ÉN:

Menek Oroszországba!

Náni néném:

Minek, kisfiam?!

ÉN:

Hogy kiássam apámat.”

(Hova cipeled azt a nagy ásót?)

Annát becézik Náninak. Ő nagyanya testvére volt, egyformán nagyon szeretetreméltóak.

Három–négyéves korából vannak háborús emlékei. Leventék gyakorlatoznak a házuk mellett /*Katonák, leventék!*/, repülőgépek húznak el a fejük felett, ágyúra ülteti fel egy katona, ami éppen a házuk felé van fordítva /*Otromba ágyú!*/.

Emlékszik a karján hordott gyászszalagra.

„Ebével a hídon

egy lurkó átszalad.

Karján gyászszalag van.

Gyászszalag.

Gyászszalag.”

(Béke)

„Nézzétek: karomon gyászszalag növekszik! Lassan már oly nagyra tágul, hogy ráhúzhatjátok a Földre is.” *(A kör átváltozásai)*

Dzsó édesanyja a szülők, rokonok segítségével birkózott a korán – 25 évesen – rászakadt özvegyiséggel. Nagyon elítélték őt, amikor a gyászév letelte előtt, 10 hónap után élettársat választott, a szomszéd falu sánta suszterét.

Úgy gondolkodott, hogy a férje is hazajöhetett volna sántán és fogyatékosan. Védtelennek érezte magát a befejezetlen, egy helyiséget használható, akkor még szomszédok nélküli, a tájban magányosan álló házában.

„Én meg már apukát akartam, aki szeret engem, és vesz nekem néha cukrot is, ha jó kisfiú leszek. És én máig jó kisfiú maradtam. Most is csak szeretettel tudok visszagondolni rá.” – írja Dzsó *Curriculum vitae*-jében.

Az erdőkerülő, vadőr nagyapa nem tudta megbocsátani menyének a döntését, megszakított vele minden kapcsolatot. Ő próbálta engesztelni, jeles napokon felköszöntötték első kis unokájával; ilyenkor elsírta magát, de továbbra is hajthatatlan maradt.

Ha véletlenül összetalálkoztak nagyapa és unoka, ugyanúgy elérzékenyült, és ment tovább. Pedig de szeretete volna, ha magával viszi egyszer is az erdőbe!

Szépen élt a suszterrel kiegészült család tizenöt évig. A háború alatt is olyan jó soruk volt – így emlékezett vissza többször anyósom -, hogy kanállal ették a mézet.

Kis csizmát csinált kisfiának, gombos harmonikával lepte meg tízéves korában. A mindennapok azonban durvultak, egyre több lett a nézeteltérés, a veszekedés, majd különváltak. Elköltözött a suszter egy másik faluba, 25 kilométernyire.

Halmozottan szórta rá az átkokat volt élettársa, mindenért őt hibáztatta. Kíméletlennek, durvának, kegyetlennek írta le.

Egy őszi délután szilvát magoztunk a nyitott konyhában. És megjelent a suszter!

A róla elmondottak alapján azt gondoltam, ha élve is maradunk, legkevesebb a félholtra verés, amivel megúszhatjuk.

Ehelyett barátságosan elbeszélgetett, és rövid idő után elment. Másnap megállt mögöttem az úton biciklijével, az időbeosztásomat kérdezte, s harmadnap bejött hozzám a Művelődési Házba. Kisfiának és nekem is ajándékot hozott. Tárgyilagos volt, feltárta eddigi életüket, saját hibáit sem titkolva el.

Önéletírásával ellentétben Dzsó verseiben is kegyetlen kép rajzolódik ki róla.

„Részeg a sánta suszter, részeg.
Jön, leveri a fecskefészket:
ének hull, toll havaz.

.....
Hazajön egyszer Papa és véged,
mert Ő szereti a füstikéket. –
Röhög a mostoha.

(A sánta suszter)

Annyi, de annyi összetevője van annak, hogy valaki ilyenné váljon. A suszter is ilyenné lett másfél évtized után. Ebben nagy része volt az édesanyának, de abban is, hogy Dzsó mérhetetlen gyűlölettel ír róla. Magányosan, elhagyatva halt meg. Nem mentek el a temetésére sem.

Ő maga együtt nőtt az iszonyú apahiánnyal.

„Ahogy telnek-múlnak az évek:
egyre árvább leszek, papa.
Egyre árvább és egyre vénebb.
Arcom: bánat kirakata.

Tudod-e, hogy túléltelek már
tíz évvel, Te Minszki Halott?!
Ősök piros lombja pereg rám:
sétáló sírköved vagyok.”

(Ahogy telnek)

3-4 éves kori háborús élményei felnőtt korában is kísértik. *(Vonulnak, A hála, Ima)*

És ha életben marad a papa?

.....
„A hűgomnak hosszú, szőke haja volna.”
.....

A taknyosan is szép, csöpp csintalan öcsémnek
csúzlít csinálnék,

.....
elcsalnánk a papát: meséljen újra arról,
hogyan menekült meg Ő, s hogy pusztult el a század.”

(*Sírató*)

Sokan éltek az apátlan árvák nehéz életét a második világháború után. Azoknak könnyebb volt, akik érezhették a szoros kötődés biztonságát.

A falu, a rokonság egy óvó-védő szeretetháló hűzött Dzsó köré. Szoros barátság alakult ki a többi árva fiúval, de olyan szoros, hogy egy életre szólt.

„Idekívánkozok a rím:
szeretem barátaim,
szeretnek a barátaim,”

(*Hogy érzed magad, Dzsó?*)

Meghatározó az árvaságtudat érett korában is.

Két ember volt az életében, akiket nem tudott tegezni, pedig nagyon közel álltak hozzá. Akora megbecsülést, tiszteletet érzett irántuk, hogy ez meggátolta.

Nagy László volt az egyik kitüntetett, akihez első kötetét is elvitte. A Mester végigolvasta, s hívta újra beszélgetésre. Tanácsai még öreg korában is visszaidéződtek.

Volt persze olyan is, amit nem fogadott el. A Micsoda évszak című verséből javasolta elhagyni az édesapjáról szóló részt. Azért nem értett vele egyet, mert meg volt győződve: ha hosszán élt árvaságból tekint vissza az egészséges, életörömtől duzzadó gyermekkori tavaszra, hangsúlyosabb mindkettő.

Más árvának lenni, és más tudni az árvaságról – vallotta.

Apám volt a másik nagyra becsült ember.

Csendes, halk természetével, kösziklanyugalmával, ám rendíthetetlen igazságérzetével első találkozásukkor közel kerültek egymáshoz. Vele soha nem vitatkozott, neki mindig igazat adott.

Az 1970-es évek végén egy alkalommal, amikor már többször hatalmába kerítette a betegség, próbáltuk meggyőzni, hogy orvosi segítségre van szüksége. Nem sikerült most sem, hiszen ilyenkor éppen az ítélőképesség a beteg. Azt mondta, hogy utazzak el Apuért, s ha ő azt mondja, hogy beteg, akkor megy a kórházba.

Kisfiammal vonatra szálltunk, másnap visszautaztunk hárman. Este tíz körül értünk be a lakásba.

- Tűz ég benned, Dzsó, de nem kohók tüze, ami értéket állít elő, hanem erdőtűz, ami letarol. – Ilyen és hasonló érvekkel próbálta meggyőzni pszichiáter ismerősünk, eredménytelenül.

Beléptünk a szobába.

– Apu, maga szerint is bolond vagyok? – kérdezte Dzsó üdvözlés helyett.

– Nem fiam, nem vagy bolond, de azt látom, hogy egy kicsit meg kéne nyugodnod – hangzott a válasz.

Annyi eredménye azért volt a délutáni meggyőző beszélgetésnek, hogy összekészítette a holmiját. Most felállt a fotelból, eltette a fogkefáját is, és mondta, hogy hívjátok a mentőt.

Nemcsak érezhető, hanem látható is volt az a nagy ragaszkodás, szeretet, amellyel apám felé fordult. Ha itthon voltunk, mindig a közelében volt.

Kiírhatatlan fájdalom az árvaság! Időről időre versbe formálódik a düh, a kiszolgáltatottság, az örök űr a családi idill hiánya. /*A föld alól is, Ismeretlen katona, Fekete trón, Szemfedő föld, Fáj az idő.*

„Eljönnek újra
a téli esték,
te pipád,
szemüveged keresnéd,

s a világ dolgát
meghányva-vetve:
néznék, csak néznék
hosszan, kezedre.”

(*Papa!*)

2004-ben minden addiginál makacsabb, mélyebb, hosszabban tartó volt a krisztusi kortól tartó betegség. Eddig pontosan emlékezett minden fázisra, minden törtézésre. Vissza tudta idézni, miről mit gondolt, amikor téveszméi voltak, miért cselekedett másképp. Kontrollálni tudta, hogy mit kéne mondania, tennie, és az indokokat is pontosan visszaadta, hogy miért nem úgy mondta, tette.

Kálvária-ének című könyve pontosan így építkezik. Látomásaiban persze az édesapa is megjelenik. Ez utóbbi pokoljárása azonban kiesik az emlékezetéből. Amikor 2005 végén belenyúl íróasztalának fiókjaiba – ekkor már hazaköltöztünk Budapestről Rédcésre –, meglepődik, hogy kész kötetet húz elő. Ez az utolsó, Farkasordító című, amiben még egyszer, utoljára „bakát gyászol”.

Tavasza hadiúton

Zuborog vérem, bizsereg:
hát újra itt vagy, kikelet?!

Hatvanegy éve ámulom
tarka pompád. De már unom!

Isten hiába fenyeget:
nincslő trónusán nevetek.

Száraz, mindentudó ágon
holló hallgat. Bakát gyászol:

őt, akit gerlice dúdol
világgá a hadiúton.

Kiért megnyílnak az egek,
s szemem zápora megered.

SZÉPIRODALOM

CZIGÁNY GYÖRGY

Apák és fiúk

Apám karácsony hajnalán halt meg. Anyám karácsonykor született. Most már kettejük új, mély szövetségét ajándékozza ez az ünnep: együtt van, együvé tart a világba lépők és a távozók pillanata.

Mi volt, amikor még halottak voltunk? – kérdezte naivul kis unokám, beleborzongva a születés előtti, végtelennek tetsző nem-lét gondolatába... Isten velünk teremti meg időnket, de az örökkévalóban – szeretetének gyümölcseként – már jelen voltunk és jelen maradunk, akarata szerint. Milyen jó volna, ha megsemmisülés iszonya nélkül emelhetnénk föl tekintetünket a számunkra áthatolhatatlan végtelenekre; hála és hűség bizalmával a Teremtő iránt! Nincs mitől félnünk, tanúsítják az emberiség erkölcsi nagyságának hősei, akik a Titok erejével voltak képesek tragédiák sodrában is derűsek maradni.

Apám egész életében köpenyt, földig érő gallért viselt, mint subát a csorba pásztorok. józan is volt, mint a szabad ég alatt tanyázó egyszerű emberek, s nem is vágyott csodákra. A betlehemi jászol realitásába hitt, s úgy képzelem, valahol most is a pásztorokkal énekelget hajadonfőtt, éjjel a mezőben.

Fiam, Zoltán filmet írt, rendezett a forradalomról. *Ecseri tekercek* címen képzelt dokumentumokkal, 1956 őszi napjairól! Kamerával járt Tamási Áron testvéreinél s heves párbeszédbe kezdett a magyar sors lehetőségeiről Sütő Andrással. Közben novellákban éltette tovább erdélyi ámulatait, filmet forgatott az erdélyi arisztokrácia még élő alakjairól: *Darabokra szaggattatol* címen nyolc és fél órás sorozatot. Kemény János báró amatőr-filmjeit támasztotta fel a képernyőn s játékfilmben jelenítette meg Gérecz Attila életét: *Szökés a nagy árvíz idején...* Hogy illik ebbe a világba a játékos, ironikus és mulatságos mese a két lóról: *Csoda és Kósza* történetei? Talán rejtett, önéletrajzi motívumok, emberi jellemek „áthallásai” révén? Három kötet kacagtatja ma a gyermekeket és szüleiket szerte az országban. A színpadi változat Mácsai Pál érdeme. Zoli szenvedélyes volt, figyelmes-érzékeny a történelem leveretése, létünk gyönyörűségei és tragédiái iránt. Mohón élte a maga forradalmát és ebbe bele kellett halnia. Annak idején a *Fiam, Petőfi Sándor* című versemet neki írtam.

Fiam, Petőfi Sándor

*Arcod kigyúlt, zászlóként lobogó testtel
állsz a Pilvax előtt, futsz a Corvin-közben,
ott vagy az Országház terén s minden csatatéren –
rossz bőrben vagy fiacskám, baljós láz van
egykor oly szelíd, szerelmes szemeidben.
És reszket ifjú kezed, mint bölcs öregeké,
amint bort tölt az áhítat hideg pohárba.
Kipattanó izmok dühe van arcod csontjain:
kegyetlen volnál? – lázak bilincseiben szabad!*

SOMOS BÉLA

Ottó és Viktor

Egy fejezet az Anyám könyve című családtörténetből

Hogyan kerültek Ottó és Hodicsek Feri Pestre, nem tudom.

Alakulattal mentek, vagy maguk, ki tudja.

Sikerült megtalálniuk apánkat. Ottótól tudta meg, hogy eljöttünk Nagysomkútáról, és Miskolcon vagyunk.

Apám ott akarta tartani maga mellett a két fiút. Úgy gondolta, úgy nagyobb biztonságban lennének. Beszélt a parancsnokával. Mondta, még nincsenek húszévesek. A parancsnoka a fejét rázta.

– Leventék – tette hozzá apám. S mondta az érveit.

– Katonaszökevényeket nem fogok bújtatni! – mondta az apám parancsnoka.

Mondta apám az érveit.

Nem!

Végül nem tudott mit tenni édesapánk. Elköszönt a fiától. Örökre.

Amíg élt, nem tudta megbocsátani magának.

Ugyanaz a tiszt, aki nem engedte, hogy a bátyám apánkkal maradjon, másnap reggelre megszökött a csapatától. Apám a fiát nem érte utol. Őket nyugat felé vitték.

A továbbiakról nem sokat tudunk. Eltérő kószá, bizonytalan hírek érkeztek. Hodicsek Ferinek sikerült a hadtárhoz, a konyhára kerülnie. Így csökkent a veszélye annak, hogy bevetik. Amikor Ottót és társait sorakoztatták, Hodicsek Feri látta őket, a konyhában, a konyhasátor mellett tevékenykedett. Amikor Ottó arrafelé nézett, intettek (integettek?) egymásnak.

Egy völgyoszoros védelmére vitték a leventéket.

Egy hír szerint, ott kapott a bátyám halálos sebesülést. A homlokát érte a lövés. Jött olyan hír, hogy fogságba esett. Más foglyokkal, diákokkal, egyetemistákkal együtt egy pajtában őrizték őket. Amikor egy éjszaka úgy tűnt, hogy talán meg lehet szökni, őt is ébresztették volna, de olyan mélyen aludt, hogy nem bírták felköltetni, nélküle szöktek meg.

Ez hitelesnek tűnhetett, mert édesanyám tudta, hogy nagyon mélyalvó, mindig nehéz volt fölébreszteni.

Némi reményt jelentett, hogy hazajött Hodicsek Feri is. Ő amerikai fogságba esett, s pár hónappal a fogságba esése után hazaengedték. Megkeresett bennünket Miskolcon. Nem magyar katonaruha volt rajta, hanem egy elkoszolódott terepszínű kezeslábas.

Édesanyám sok éven át várta vissza a fiát.

Azt álmodta, hogy fázik. Azt is álmodta, kéri, takarja be.

Apánk Pesten élte túl az ostromot. Miután megszökött a parancsnoka, azt mondta apám az ilymód rábizott, vagy rámaradt embereknek, próbáljanak meg életben maradni.

Apám sovány, barázdált arcú (viszonylag magas, százhetvenhat centis), ekkor ötven éves ember volt. Ha nem volt rajta katonaruha, könnyen gondolhatta civilnek mindenki. Álldogált a fölrobantott híd közelében. Mit kezdjen magával a romos Budapesten? Merre induljon Budapestről?

Szeged felé indult, Sándorfalván volt az utolsó munkahelye a megmaradt országban. Sándorfalván ismerősöket talált. A községházán jó szívvel fogadták. Dolgozni kezdett.

Nem sokáig lehetett ott.

Szegedre, a Csillagba vitték. Jó társaságba, püspökök, bírák, főtisztviselők közé. Mindig éjjel vittek el verni valakit, az üvöltése elhallatszott a börtönökig.

Nyári ruhában vitték be tavasszal, abban volt a következő télen is. Jégzajlás a Tiszán, őket kivitték oda, hogy rudakkal taszigálják a jégtáblákat, ne torlódjanak föl a hídpilléreknél.

Tizenhárom hónap után *bűncselekmény hiányában* felmentették, tehát kiengedték. Május vagy június lehetett. Nagy levele volt a diófának, a fészker mellett a cseresznyefa gyümölcse is pirosodott már, amikor bejött az udvarunkba az idegen. Azt mondták, az apám.

Félt. Mindentől.

Egy év és néhány hónap volt hátra az életéből.

Várta, hogy igazolják.

Ügynök lett pár hónapig. Képügynök. Biztosítási ügynök. Hogy melyik előbb, s mennyi ideig, nem tudom. Ki akarta biztosítani magát? Ki akart képet venni? Nem sokan.

S igazolták! Jelentkezhetett állami szolgálatra. Az lett, ami a háború előtt volt: kórházgondnok.

Debrecenbe neveztek ki, a hadikórházba. Debrecen volt a hazatérő foglyok fogadóvárosa. Apám azért is örült, hogy odahelyezték, hátha hamarabb meglátja a legnagyobbik fiát.

Mi Miskolcon maradtunk a Déryné utcai garzonlakásban. Nagycsütörtökön a lépcsőház korlátján csúszkáltam, amikor megjött az apám. Ugortam volna föl rá, de ő nem engedte.

– Rákom van – mondta az ajtóban anyánknak. – Vigyázzatok velem.

– Mi?

– A gégész azt diktált az asszisztensnőnek – mesélte a családnak – cécé. Aztán nagyon komoly az a rák, kérdeztem tőle. Mi? Hát maga érti?

Nagypénteken böjtölt.

Nagyszombaton a körmenet után tojást ettünk. Talán sonkát is.

Csípte a torkát minden.

A Bakáts téren feküdt az utolsó hat hétben. Beszélni nem tudott, síp volt a nyakában, azon át szedte a levegőt.

– Ottó? – kérdezte a szemével, s fölírta a sárga noteszlapra is kusza betűkkel.

Anyám a fejét rázta.

– Ottó? – kérdezte újra könyörögve szótlan.

Anyám hazudott. Azt mondta, hazajött.

A temetésére csak édesanyám és Kati ment. Fero és én nem. Nem volt pénz a vonatjegyre.

A keresztyám kíméletesen akarta közölni.

– Meggyógyult az édesapád – mondta.

Felugrottam a fémlemez borítású konyhaasztal mellől a nagy örömben.

Kis szünet után mondta:

– Nem fáj neki semmi.... Már a mennyországban van.

Édesapám a rákoskeresztúri temető egyik legolcsóbb parcellájában, a 294-esben feküdt. Ha nagyritkán Pesten járt valaki, egy nap kellett, hogy kijusson hozzá.

Az utak mentét, a sírok oldalát nagyra nőtt, poros fű borította. 1975-ben édesapámat átvittük a közelebbi, 182-es parcellába.

Somos Viktor
(1895-1947)

*Mikor apámat exhumálták
négyen voltunk a sír körül
Kati, Fero, anyám és én
Együtt voltunk és egyedül*

*Magasra nőtt a fű, már nyár volt
A vezeték a traverzeken
megnyúlt, majdnem a földig lógott
nem túl előkelő helyen*

*feküdt apánk. A temető sarka
ott volt kőhajításnyira
a jeltelen sírok parcellája
ősszel a rendőrök lova*

*parádézott a dimbes-dombos
gazda nélküli táj felett
Odalopott pár szál virágot
ha tehette, az emlékezet*

*Apánkat nem ölték meg. **Csak** meghalt
Csak börtönbe tették előbb
Csak megtörték. **Csak** meggyötörték
A koponyája, íme, ez ő*

*Ez ő. Mint aki ruhátlan
testet lát, elkapja a fejét
úgy néztük félve, fájva
csonttá soványult életét*

KISS DÉNES

Jelentéktelenek tülekedése

*Jelentéktelenek tülekednek leginkább
Az érték tudja-ismeri magát és vár
akár önmagának szelíd királya
s folyton figyeli a teremtés szívörejét
s ehhez a bölcsesség csöndje kell
s nem az hogy saját hangjától
ne hallja mások vérütemét
és kell még szüntelen figyelem
hogy pontosan foganjanak
a nyelvünk szent szavai
mintha örökké gondoskodó
és félelmetes isten szólana hozzánk
pedig csak mi szólunk önmagunkhoz
de azt se halljuk igazán*

*Mindent elnyom a jelentéktelenek
könyörtelen tülekedése*

Magmagunkról

*Szétdúlt már az idő bennünket
nem maradhatunk megszámlálhatók
Sorsainkat viharok szaggatták
mint ronggyá tépett drága lobogót*

*és nem lehet többé összerakni
reményeket és édes múltakat
Megroggyan az emlékezés is
bárhova nyúlsz foszlik és szakad*

*Amik voltunk és amik lehetnének
mégis él! Még dobogja szívünk!
Ha akadnak tiszta csöndes esték
Magmagunkból visszaszületünk*

Apám sírjánál

*A föld beszéli el
szólja magában tovább
amit ők ott lent mondnak
csontok koponyák
sárral kővel homokkal
telik fogatlan száj
de azért beszél mondja
az Isten mit csinál
Gyökerein keresztül
Egy-egy fa kiabál
Sudarasan a nyárfa
harsan bele az égbe
szelídebb már a nyírek
levélzizegése
A fű hatalmas kórus
zümmögi sokasága
halk velőtrázóan
a megkísértett világban
istenördögi baj van
A föld meséli tovább
amit ők ott lent mondanak
csontok és koponyák*

Didergés

*Érzem lassan befejeződik
szívem horgadása a földig
szemem kivirágzása az égen
fölfénylésem sötétedésem*

*Amire nőtem nem lett könnyebb
– lehet erős még aki görnyed –
Boldogulni lennék boldog
mind nehezebbel amit hordok*

Fölrirat

*Az égre írjad fel akár
vagy utcákon a falra
nincs más érvényes szabály.
A tökéletlen a tökéletest
tökéletesen eltakarja*

Tűzkakas

Gyerekkori emlék

*Kukorékos virradat
zsuptetőkön tűzkakas
Négy ház ég a faluban
Nekem világvége van*

*Fönt lobog a taréjos
Eget füstrongyokkal mos
Bennég disznó és tehén
Szénszobor lett mind szegény*

*Sötét gerendák korom
töprenghetsz hamvadt romokon
és mindegy hogy mit csinálsz
ha fölötted ég a ház*

*s recsegve lobog az ég
nem a test a lélek ég
Üszkösödő emlékezet
Bánik el majd így veled!*

XXI. századi falfirka

1.

*Kivégző arc Puskacsőszem
A nagyvilág szíve alatt
rugdalózik vérben úszik
végső világra jövéssem*

2.

*Alámgyújtottak! Süt a máglya
Ég alattam a történelem
Egymásra hányt fahasábja*

*István s Koppány a testem alatt
egyizzásban fölparázslík*

*Mind mi történt százszor élem
mindhaláltól mindhalálíg*

A költő hagyatékából

TORNAI JÓZSEF

Nyárfás temetőkert

*Hányan suhantak el, szentséges ég!
Keresem a Holdig őket.
Csillaganyám, csillagapám, barátok, szerelmek
helyén, te, nyárfás temetőkert,*

*nem kell titkaid rejtened:
naponta újraszámolom,
hány név mögött nem találok már társat
azon a Föld-széles laponon,*

*hol együtt kergetőztünk, dúdoltunk
nagy csapatban parasztdalokat,
hej, de minden torok csontkút lett,
száz édes hang megszakadt.
A testvéri ember-erdő helyét a pusztaság
orkánja sikoltja végig bárányos tavaszig.
S én sem tudom, árván maradt ő, meddig őrizhetem még
szellemük sáros lábnyomait.*

Pleiádok éneke

*Schubertnek négy keze nőtt.
Még nem hallottam ilyen szupernóva-zenét.*

*A hegyorom éppúgy táncolt velem,
ahogy kis bogár hanyatt esik egy véletlenen.*

*Gyertek, Dunák, Tiszák és Marosok:
ez az a zene, mindhiába, hogy vele hullámozok,*

*mert úgyse lehet négy fülem, mint neki négy keze,
a zongora így is visszafogadott kegyeibe:*

*egyszerre ülök és röplök a hangokon,
miért, hogy minden leütés annyira rokonom,*

*amilyenek anyám szülte négy gyermekét,
és Schubert a Pleiádok énekét?*

Fehér iszap

*Micsoda dög lett
a sűrű, édes illatú akácfürtből.
Sose tudtam elhinni a fehér szépségét.*

*Kezét fogni vagy a nevetését
hallani, bódító szélvészésként
keringett az én sziksós síksági
szívemben. Ó már nevetséges,
nevetséges az ilyen imádat?*

*Tőle kaptam kölcsön Móricz nagy
parasztmeséjét, a Pillangót,
most meg már csak mint féregfajzatról
gúnyolódik, ha szóba kerül: én még
mindig Azsia kincsének tartom
a fajtámat. Micsoda dög!*

*Micsoda zöld tavi szemek!
Beleestem, nem tudom, ki tudok-e
még mászni ebből a bűzös mocsári
iszapból?*

Ma csillagképet mondunk

*Az én megnőtt lányom, fiam szeretik egymást,
az őszit hívogató anya és apa szeretik egymást,
szorítja nyolc kéz a másikat, húsz ujj táncol,
énekelnek is hozzá. Holnap meghalhatnak,
de most szeretik egymást.*

*Valaha hívtuk családnak,
ma csillagképet mondunk, ha merünk, ha merünk,
nem azért, mert félünk, hiszen
mi erősebbek vagyunk. Árulja el valaki a nevét
játshi oltalmazónknak.*

*Néha megálmodom, honnan jövünk,
de nem az álmunk az úr, hanem négy szívünk,
nyolc karunk és nyolc lábfejük.*

*Fénnyé válunk egyszer, ha
a sólymok, a százsorszépek az ajándékot kiosztják:
nevét a kimondhatatlannak.*

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Vissza a Viszló-patakhöz

Le kellene mérnem kerékpárom kilométer-számlálóján azt, hogy milyen messze esik a Viszló-patak házunktól, a hely honnan galagonyabokrok között fényesre kopott dolomitköves út viz föl a dombra a tölgyes erdőig.

Édesapám gyermekkoromban öt kilométernyi utat ígért, hogy elvisz kerékpárján magával gombászni. A vázra ültetett, s kihajtott velem a Tapolcáról Sümeg fele vivő szürke bitumenes úton. Könnyedén gurult a fekete Csepel-bicikli, könnyű voltam még én is. Édesapámat a gimnazisták évekig Bébinek csúfolták, mivel igen véznán jött meg a katonaságtól, ráadásul mindig frissen borotvált arccal ment be tanítani az osztályokba. Bús János és Tóth Jóska bácsi mutatták meg néki azokat a helyeket, ahol vargányát, rókagombát, galambicát lehetett találni. Vagy ha nem volt a Viszló fölött csemege, akkor merre menjen az ember, ahol legalább az érdesnyérű tinórútból megrakhatja a kosarát.

Mielőtt a műúton elértük volna a kristálytiszta, sebesen hömpölygő patakot, édesapám megállt, levett a bicikliről s bevezetett abba a házikóba, amelyet az útépitők csak kotróháznak neveztek a városban. Magányos és rendes épület volt, mint a mesében. A háziak szeretettel fogadtak, s valódi erdei málnaszörppel kínáltak meg. Nagy sikert arattam, mert elénekeltem az óvodában tanult dalt. *Erdő mellett nem jó lakni, / mert sok fát kell hasogatni. / Tizenkét ölt, meg egy felet / öleljen meg engem, aki szeret...* Azt éreztem édesapám mellett, hogy márpedig jó lehet itt lakni.

Apám náluk hagyta a kerékpárt. Nem mintha bárki is elvitte volna az erdő alól, amíg mi a fák alatt járunk. (Trabantunk akkor lett, amikor már rég nem lakták, s összedőlt a ház is, így a gépkocsit csak ott, a patak partján maradt, egyszer még bezárni is elfelejtettük. Ha szememet hunyom, a rendszáma előttem: CZ 57-65. Akkor már hűgomat is magunkkal vittük. Amikor először meglátta a nagy őzlábgombákat, azt mondta, hogy réges-régen, hogy valaha az emberek nem ismerték az esernyőt, s helyette ilyen gombákat tartottak a fejük fölé...)

Bizalomra tanított minket a környék, a félelmet sohse éreztem még óras gyaloglás után sem, amikor látszólag az Isten háta megett jártunk. Egyszer ijedtem meg, amikor majdnem egy másfél méteres erdei siklóra léptem száz méterre édesapámtól. Napozhatott egy kivágott öreg fa helyén maradt tisztáson. Önkéntelenül szökellve kezdtem szaladni apu felé, mintha iszonyatommal együtt saját bőrömből akartam volna kiugrani. (Tandori figyelt föl Illyés Petőfi-versében erre a pánikreakcióra: „*Mint aki azt hiszi, kilából / félelméből is, hogyha fut...*”) Nem mertem szólni se róla, gondoltam, nincs felnőt, aki elhinné nekem, hogy kígyóval találkoztam. Egyszer pedig igen értékes gombára találtam. Királyvargánya volt, de megöregedett, gyönyörű lila-sárga színei már megfakultak, spórái már csak a szellőre vártak. Szerettem volna csak fél nappal előbb édesapám kosarába tenni. Talán álmomban így is történt. Ha végképp semmit sem találtunk, még mindig vártak ránk az erdőszéli csiperkék, de még inkább az őzlábgombák. Ezt a rántani való, hófehér húsú gombát – persze nem keverendő össze a szintén bocskoros gyilkos galócával – azokon a csalánnal benőtt dombok körött leltük, amelyek helyén hajdan katonai latrinák voltak. A fiatal őzlábgombát a rómaiak még nyersen is fogyasztották... Magam is beleharapok egy fiatal példányba. Nyugodtan rágom össze s nyelem le. (Egyetemista koromban a Nyírségben a fővárosi lányok megbotránkoztak cselekedetemen, amikor az akácok szélén találtam finom őzlábgombákra.)

Lenéztünk a völgyre. A gyorsfolyású, kristálytisza patak zöldes szalagján a habok keskeny csíkjai ezüstlöttek. Ha nap Sümeg felé tartott, már pirossal is meg-megfestette a tájat. A pisztrángok szivárványosan úsztak a forrás fele fölfelé. Ősszel önkéntelenül Petőfi verssorait kezdtem el mondani, pedig nem készültem költői pályára. *Kiülök a dombtetőre, / S innen nézek szertesztét, / S hallgatom a fák / Lehulló levelének lágy nesztét... // Mosolyogva néz a földre / A szelíd nap sugara, / Mint elalvó gyermekére / Néz a szerető anya...* E pillanatban hirtelen édesanyám is velünk volt. S nem csak képzeltem a családi kört. Először éreztem meg, hogy a költemény olyan igazságot mondhat ki, amit a valóság már csak megközelítőleg utánozhat minden időben. S kivételes az, ha éppen ugyanannyit látok, mint amit a versben találok. Hát megsejtettem, mi is a költészet.

Alkonyodott. Dongtak a szarvasbogarak

Ha végképp semmilyen gombát sem találtunk, édesapám egy minikráternyi pocoktúrást pakolt a szatyrába, s azt tette a kosárba, hogy hazavigye édesanyám virágcserepeibe.

Az első virág a hérics. Az első gomba a Szent György gomba. A patak melletti füzeseken kell keresni.

Az utolsó virág a kikerics. Az utolsó gomba a tusakgomba. Fönn a kivágott tisztásnál kellett keresni.

Csakhogy mára nincs meg az a tisztás, mert az erdő sincsen meg. Az erdőszéli fák egyben erdővégi fák is lettek. Néhány szál fa, amely nem lehet erdő. A domb tetejéről nem látni a patak holt medrét, mert a bokrok benőtték az erdőszélt. Kimustrált bútorok, összetört hűtőszekrények. Víz helyett itt-ott üvegcserep csillan meg a hajdan patak vájta mélyedésben. Mintha a török után lennénk, legalábbis valamilyen háborút követően. Vissza is vadult a természet.

Hazafelé már nem látni a házikót. Lebontani se kellett, ahogy fent írtam, magától is összedőlt. Jó lett volna itt lakni...

*Véndeki szőlő. Szentkúti dűlő. Hosszu gyaloglás
Át a Haraszt-legelőn. Csöppnyi kis útkaparó-
Ház várt, férj-s-feleség benn, szívesen, erdei szörppel.
Csókod előlege volt már az a korty, tudom én.
Nincs ma a ház. Olyan évtizedek jöttek, hogy a legjobb
Itt lett volna VELED pinty, fűj s csúszka között.*

Már hazafelé taposom a pedált... Jobbról az elkerített pályán szinte homlokomban magasságában röpülnek a cross-motorosok és bőgő járgányaik. Az útszéli kereszt előtt lekuporodott hajdan egy erdősz. Azt hittem, imádkozni fog, ám távcsövét vette elő, s ekkor láttam már a gyönyörű fácánkakast is, amit figyelni kezdett. Az a fácánkakas ma a motorok miatt nem merne már leszállni ide. Oromba-számba por száll, de valahogy nem bánom. Egész kis lakókocsi-város nőtt itt ki a földből. A motorosok a szemközti domboldalon föl-le kanyargó pályái a görög ABC utolsó ómega betűit adják ki.

*Milyen hatalmasnak tetszett ez az erdő
Mikor édesapámmal gombásztam benne
Gyerekkoromban: vargánya, zöld galambica
És sárga róka gomba bíjt ki az őszi avarból.
Most, hogy őszebb lesz a hajam, mint
Akkor volt az apámé, oly kicsivé lett*

*Itt ez a tölgyes, akárha egy kápolnácska csak.
Ritkuló arany lombok katedrálüvegén át
Látok a kék mennyre, és krisztusi vérpiros a
Görcsös vadrózsabokor; s előttem
Mintha szenteltvíztartó volna egy
Márványszürke tapló karéja a fa oldalán.
Sikló neszez a frissen hullt levelek közt,
Amerre elrejtőzhetett apám – meg Isten is.*

Hazafelé taposom a pedált... Még mindig nagyon szeretem a gombát: megenni, de megszagolni, sőt csak nézni is. A *Holmi* című irodalmi estre vártuk Lator Lászlót a tapolcai könyvtárba. Diszeli diákjaim legalább 100 rajzot készítettek, mert megsúgtam nekik, hogy a Laci bácsi nagy gombász. Amíg ők rajzoltak, én négysorost is kerekítettem a képek mellé:

*Így sóhajtott tisztáson az őzlábgomba:
Tegnap még elfértem saját bocskoromba'...
Bámész erdőkerülő se botoljon ma
El szépséges, esernyő kalapomba'!*

Lator tanár úr nem érkezett meg az író-olvasó találkozóra. Költő- és szerkesztő-társai tán elmesélték a rajzolt tapolcai gombákat neki... Mert hogy igazi gombák nincsenek már a régi lelőhelyeken. Hazafelé taposom a pedált. Kattog néha, akár a disztichon:

*Szélcsiszikolta barázdák, erdők, gombalelő völgy –
Ó, a gyerekkori táj! – mely retinámba beég:
Ősszel a Viszló-vájta mederben a kék kikerics hajt,
S a kőbörcök alatt rózsabogyó pirosul.
Most ha királyvargányát még láthatna szemünk, már
Elmosolyodna a holt édesapám is emitt.*



Doni képeslapok VI.

LÁSZLÓFFY CSABA

Anyai nagyapám, Édi

– Megint lehorzsoltd a térdedről a bőrt – nézett rám, rövidre vágott bajuszkája alatt megértő, ravaszkas mosollyal.

Finom cigarettafüstből ezüstös glória keringett a feje, illetve a kiskarimájú nyúlászorkalap fölött. Valahányszor fröccsfogyasztás után fizetni készült, már előre sejtettem (tudtam), hogy a fém pénz csengeni fog a pulton. Ha pedig egy papírbankót emelt ki a pénztárcájából, s netalán nem tudtak visszaadni neki, nagyvonalúan legyintett. Olyan férfi volt, aki rendszerint megvonta a vállát, és vigyorgott. S ha nálunk időzött, az aranygaluska levesre várva, tízpercenként úgy igazította meg babos csokornyakkendőjét, mintha szívességet tenne a sarokban rostokoló állótükröknek.

Ezúttal a néptelen utcán jött velem szembe és ment el mellettem, elegánsan imbolygó, kissé frivol járással (ezt a könnyed nőiességet sokan szerették benne, főleg a szépnem túlélszerezett s -festett példányai), akárha ki akarta volna kerülni a (nem létező) nagy embertömeget. A járda szélén egyensúlyozva, szórakozottan félrenézett. S én, aki megpróbáltam őt utánozni, ügyetlenül kacszva, elvágódtam, amint felnéztem – épp csak fölpillanthattam – az ismerős arcra. (A nagyanyai intelmeket – elvált asszonyi háborgást – hallgatva, óvakodtam rokonnak nevezni Édi tatát).

Lehajolt, és felsegített, majd töltött cukorkával kínált, mely nála elengedhetetlen külhoni kel-lék volt, nem holmi olcsó „vásárfia”: tordai pogácsa! Megvárta, hogy türelmetlenül összerágjam a cukorkát – nyelvemmel hiába próbáltam a savanykás-édes ragacos nyálat eltávolítani a lyukas fogam közeléből –, vigyáztam hát, hogy el ne sírjam magam – ez előtt a fess, állítása szerint többnyire a bécsi expressszel hazalátogató, öregedő úr előtt; vagy, Isten ments, sárgás sevrőbőr félcipője elé köpjek, melynek orra mindig csillogott, s amelyiket én akkoriban, úgy emlékszem: *zserbónak* neveztem. („Mintha skatulyából vették volna ki mindig!... Kár, hogy cipőskatulyából!” – már jól ismertem nagyanyám csípős megjegyzését.)

– Na, töröld le a nadrágodat – nyújtotta felém monogramos fehér zsebkendőjét –, anyádék meg ne lássák... Te se szereted a novembert, ugye? Ilyenkor túl sok a locsogó pocsolya felétek – mondta örökösen vicces hangulatban, az Aurel Vlaicu utca sarkán maga előtt terelve, a galambszürke öltönyben feszítő, filigrán ember, akire mégis mindig nagyon föl-néztem (utólag hányszor bosszankodtam emiatt) –, s a két világoskék (mint két pici briliáns) szemgolyó el-el-tűnt napbarnított homloka nevető ráncai közt.

A marosújvári házban, ahol sok évtized múltán felravatalozták, homály volt és valamilyen bántó – talán éter? – szag kavargott émelyegtetőn. Szemmel láthatóan nőtt a sűrűsödő homály, míg nem egyből ellepte a szoba mennyezetét is. Vagy, meglehet, hirtelen besötétedett. Enyhe rosszullet fogott el; minél előbb szabad levegőre vágytam. Alig értem el a kijáratot, ismerős léptek kopogását hallottam, messziről.

–Várj, ne siess már úgy – A régi kópés hang, a vigyorgó, vörösös szőke bajusz alól. – Vigyázz, el ne ess megint! – Valami a vállamhoz ért. Mintha denevérszárny lett volna. Ebben a kárhozat felé tartó, öreg kisvárosban napnyugta után, semmi sem kizárt.

– Ha tudnád, hányszor elestem én is; mert mindig fölfelé néztem, az égre...

Meg mertem volna rá esküdni, hogy a nagyapám hangját hallom.

Rejtélyek – a régi szereposztás híján csak egy törött ülőkéjű hokedli

Nagyon keserves lenne, jaj, ha históriát kellene írnom. Méghozzá családít. *Künn perzselő nyár, a völgyből vidám viháncolás, vízpocsékolás hallik... Denevérek röpdösnek némán az ablakom előtt, a könnyű szellő szélfoszlányokat hoz... s mintha tollam magától száguldana a fóliánson - nekem csak utána kell loholnom...*

Ez még hagyján, Calvino testvér; ám ha a néhai otthonosság „klastromának” konyhai állottszagát vagy a tordai temető sortüzeit s a fülsüketítő aknarobbanásokat kell megidézni, mindent, ami már rég „komforttalan” és nem *evilági* - kiégett szívünk gyermekkorát! Midőn tollunkból már nem szívárogo élet. Könyvbe álmódott csak s zárt „minden kegyes cselekedetünk”. (*Vajon nem hamu s üszök máris valahány?*)

Ám fogadalmad hátha többet ér, mint a leépüléshez szoktató külvilág - egyben öregkori tenmagad. Nem mintha ezen múlna, hogy megmentheted-e lelkedet. („Írsz, írsz, egyre csak írsz, s a lelked immár veszve van.”)

Folytatnám – legalábbis az olvasással, vendégeink vagy a nagy család körében; *miközben erre is, arra is csupa piszkos tányér halmozódik egymás hegyén-hátán... s ha csak egy leheletnyi homályos folt van egy poháron vagy valamelyik evőeszközön: asszonyod máris kikapja kezedből; visszaveszi akárkitől.*

És előfordul az is, hogy rád néz, sötét pillantással: Ne olvass fel többet!... Elég volt - pláne abból, ami nincs ma a társaság guszthusára. Pedig jólesne egy kicsit kiruccanni, kihátrálni az irodalmi (s egyéb) vagdalkozások színteréről, a biztonságosnak hitt, fehéren fénylő páncél mögül meglesni, behorpasztott bölcsességgel, a reményteljesnek hitt s a szerelmetes előidőt. Köröskörül selymes, magas fű s a csönd...

Ali jerikói trombitájába fújni: a felélő kultúrák, a pusztító „haladás” hőstenorjaként. Most, hogy *a világűr lumpenarisztokratája és Kruppen-proletárja sem ússza meg. A legfélelmetesebb, esedékes becsapódást. Bumm! Félkörben városok, a fiókjaink, a könyvespolcunk...* Nagy-nagy változásoknak kitéve. (Távozz tőlem, megannyi érdektelen és selejtes próbatétel!)

Lehet-e gusztustalan az olvasás? (A ráolvasás mint visszanyert esély?)

Tolnai Ottó említi valahol a szörnyűséget, hogy könyvvel a kezében strandolt, s az elázott könyvlapok összeragadtak. Kellemetlen incidens, pláné, ha a kötet szerzője már valahol a másvilágról leskelődik utánunk.

Nem mindig az áttetsző történetek nyerik el az olvasó tetszését. Valaki (ezt megint más mesélte) egy börtöncellában röhögni kezdett, s a fegyőrök pofázására sem hagyta abba, hiába ütlegeltek, rugdosták, dühös pofájukba röhögve még jobban kiélvezte magát. Olyannyira, hogy a cella sötét falai mintha kivilágosodtak volna a habzó hahotától. Csillogott a penész, a beszívódott kanálistól büzlő salétrom, mint a csillámpala. A fizetett fogdmegek egyre jobban üvöltöztek. Tán félelmükben. Mivel az örült foglyokért nekik is büntetés járhat. A tömlőcfolyosón az utolsó hitvány fényű villanyégő is kiégett; még szerencse, hogy teleholdkor történt.

Ez aztán a művészi téma – semmi sem feszíti a gondolatot (fő a lezserség, mondta volt egyik tanárunk, néhai mesterem, a *Zabhegyezőt* idézve) - mégis meglehetősen tömött. Mint mikor egy befőttesüveg megtelik marokkal fogott legyekkel. Persze, a gyerekkorból öröklött vicc ez

is, akárcsak a tejbegrízes esték. Midőn szontyoli – olykor margarinos – képpel bújtunk ágyba, többnyire a hírhedt NEP-korszak idején.

Ezek már nem is emlékek, csak töredékei valaminek (*a mindenség hült helyén*): mondjuk, a tények ujjenyomatait és a logikát rég mellőző, kifakult memória ügyetlenül szárított és préselt herbáriumában.

Nyitva az üresen maradt vonalasfüzet, s mint súrolt padló, a langyos víz szegényes, csupasz illatával üzen minden meg nem írt sorával. Még a leütött szúnyogokból kipréselt vér nyoma se, sehol. Hát még a hátrahagyott sündisznómocorgás és ürgelyukak.

A rongyszőnyegen tehetetlenül végigguruló Glóbusz – a reánk testált behorpadt földgömb, bátyám apai öröksége valahol még megvan.

Hol vagy, barátságos tordai éj? – Terülj meg (kerülj meg), védtelenül bár, te is!

A konyhai hokedli törött ülőkéje vállalta, hogy túl fog élni mindent. Időnként, ha behunyom a szemem, öreg vagy örökfiatal árnyékok tapadnak hozzá még ma is. Érzelmes séta közben aztán elkapja s viszi őket a huzat. A vendégségbe várt, idegenbe szakadt rokoni vagy régésztekintetnek semmi sem marad.

A tárgyak halála nyilván nem ugyanaz.



Doni képeslapok VII.

TARI ISTVÁN

Ingén átüt

*Lóbálja már ernyőjét
a bodzavirág illata.*

*Puskát farigcsálsz ismét?
Nem hallok a hangod, apa!*

*Hiába görnyedsz kétrét,
föld alól dobog a pata:*

*bodzabél-könnyű lettél,
azóta is tart a csata.*

*Kócdugót durrantó lét
nyerít, mint a pszichopata –*

*kilőtted magad innét,
röpít a ribanc éjszaka.*

*Ingén átüt, golyóként,
a bodzavirág illata.*

Egy kő föltámadt

*apa meghalt – a madárijesztőről
elrepültek a madarak
a szüette ágy összeroskadt*

*fülünkben celofán gyűródött
szitakötő-szívünk*

apa meghalt – egy kő föltámadt

HISTÓRIA

GRÉGER KÁROLY Levelek a harctérről

1942. március 11. és 1943. január 18. között

Gréger Károly és Pliha Anna a szüleim voltak. Anyámnak a születésem előtti hetekben megszűnt a munkahelye – cipőfelsőrész készítőként dolgozott –, ettől kezdve egy keresőnek kellett hármunkról gondoskodnia. Apám szabó volt, munkaidő után az utcabeli gazdákhoz járt, hol a hegyi szőlőkertben, hol pedig a házaknál segített. Ezzel egészítette ki keresetét. Pénzt nem, de terményt, élelmiszert kapott, munkabéreként. Estéknént olvasta el az elengedhetetlen Sportot és a Zalai Közlönyt a helyi hírek miatt. A megyei napilap lap első oldalán egyre nyugtalanítóbb híreket olvasott a keleti harci eseményekről. Katonaidejét már letöltötte, mégis félve gondolt arra, hogy behívót kaphat és kiviszik a frontra. Mi lesz akkor a családdal?

Apám félelme nem volt alaptalan, 1942. február tizedikére behívót kapott Szombathelyre. Kis úti csomagot készített, mert úgy gondolta, ha később érkezik, talán visszajöhet, mint létszámfeletti. Reggel a meghitt búcsúzkodás után, kezében a csomaggal lassan hátrált ki a kapun, hogy mennél tovább láthassa szeretteit. A Petőfi utca sarkáról integetve még egy csókot küldött, aztán sietett a vasútállomásra. Az egészségügyiekhez került felcsernek. Hamarosan kiderült, hogy nemsokára indulnak az orosz frontra. Még nem töltötte be a 30. életévét.

Az alábbi leveleket édesapám édesanyámnak küldött 160 leveléből válogattam.

1942. 04. 17.

Drága angyalom! Ezt a lapot útközben írom Győrben és még sok lapot küldök, amíg magyar földön megyünk igaz, hogy ezt is dugva kell írni. Nagyon sokat gondolok rátok nagyon jó a helyünk a kocsni nem hideg, mert kályha van beállítva, padok és sok széna, amelyen alszunk. A mamára vi-
gázzatok. Csókolok mindenkit, neked a fiammal együtt millió csók és puszi. Karcsi.

1942. 10. 25.

Drága anyukám! Sok-sok csókot küldök hozzátok messze idegenből. Drága anyukám hogy vagy-
tok, mi újság otthon? Én jól vagyok, már szeretnék otthon lenni. Drága anyukám, vettem a részedre egy arany karikagyűrűt, olyant, mint amilyen a legelső volt sima. Már alig várom, hogy ráhúzhassam az újadra. Ha valaki Kanizsára megy, akkor elküldöm tőle. Milliő csók neked és fiamnak, anyáéknak, Eteléknek, Karcsi.

1942. 12. 08.

Drága kicsi fiacskám írok neked is messze földről zöld tábori lapot. Tudom, örülsz majd neki, amikor sok nap múlva megkapod. Légy jó kisgyermek, szeresd anyukát és imádkozni se feledkezz el soha! Légy Istennek derék gyermeke akkor meglátod, egyszer majd újra vissza kapod édesapádat.

1942. 12. 08.

Drága anyukám! Két levelet kaptam tőled ma 7-én, amit nov. 22-23-án írtál. Nagyon boldog vagyok, hogy ilyen gyakran kapok levelet tőled. Eddig anyukám kaptam tőled 127 lapot és 15 levelet, de összesen kaptam 378 db. lapot és 39 levelet. Rekord!

Drága anyukám! Küldök 106P. 31F-t. Anyának nem tudom, hogy küldhetek-e mert nem tudom azt, hogy neked elég lesz-e? De ha anya pénz nélkül marad belátásod szerint adjál neki is. Az Ete-
lékkel is intézd el a dolgot, ahogy te gondolod. Én ezután másnak nem tudok küldeni csak neked,

amennyit csak tudok. Nyugodj meg Anyukám, rólad pénzügyekben nem feledkezem meg. Drága Angyalom! A 23.-i leveledre válaszolok. A tavasszal hazamenni csak végleg lehetséges az előtt csak szabadsággal lehetséges (ezt nem értetted meg) Drága aranyos anyukám írod, hogy nagy terveid vannak. (érdekes arra nem is gondolsz, hogy engem is érdekel, hogy milyen tervekre gondolsz, csodálom anyukám, hogy nem tudatod velem és én most itt törjem a fejem és spekuláljak azon, hogy mi is ez a terv)

Drága szép aranyos anyukám! A családi pótlékról tudom, hogy többet kaptok de, hogy mitől fogva azt nem. Ezt majd írd meg nekem. Most a 27-i leveledre válaszolok. Azt írtad, hogy a csomagot, amit a Császár vitt el megkaptad. Ő egy hentes és mondta, hogy ismer éppen szabadságra ment. Nyugtalanlás miatt ütötte ki a láz a szádát. Anyukám az iparosok szerint engem meg azért vert ki a láz, mert nem mehettem haza. Hát nem érdekes? Drága anyukám csak nagyon vigyázzatok az egészségetekre. Felőlem ne aggódjatok, mert én itt vigyázok magamra éppúgy, mint ha itt lennél. Sokat imádkozom értetek és minden gondolatom a tiétek. Írjatok, írjatok, írjatok! Dervalics eddig még nem érkezett meg, de már meg kellett volna jönnie. Nagyon várom, majdnem úgy mintha te jönnél. Akármelyik pillanatban itt lehet. Ha megérkezett írni fogok. Búcsúzom tőled a viszontlátás reményében ölel, csókol, puszil szerető férjed Karcsi Sok, sok millió csók a kis fiamnak Apu. Üdv. az ismerősöknek Károly. Szervusz, Drága Anyukám.

1942. 12. 08.

Drága anyukám! Lapjaidat mind a hármat összevarrva dec. 02.án megkaptam. Drága jó anyukám a Fekete is ugyanakkor kapod tőled lapot, amikor én is. Elolvastam, nagyon okos meggondolt írás. Drága anyukám a Dervalics ma vagy holnap ér ide már alig várom. Anyukám azt a Zalai Közlönyt kaptam meg tőled, amibe a nevemet olvastam. Anyukám a Jancsi minden lapodra válaszolt én pedig a kérésednek eleget teszek. A Jancsira nem kell hallgatni, mert ő nem jön. Csondor megérkezett, kezdi megszokni az itteni helyzetet. Mi is így voltunk igaz, hogy már elég volt belőle. A viszontlátás reményében csókol, ölel Karcsi.

1942. 12. 28. Valahol Oroszországban

Drága angyalom egy levelet kaptam tőled, amit 2.-án írtál és egy lapot, amit 3.-án írtál. Drága angyalom a csomagokról te nem írsz soha, hogy mit kaptál meg, mert így nem tudom, hogy mi az amit út közben elszajréznak belőle. Úgy látom, hogy jobban érdekel, hogy ki az a tizedes úr. Azt sem írod meg, hogy a cipő, amit küldtem jó-e? Anyukám én elhiszem, hogy vársz haza szabadságra, vagy végleg, de sajnos a századparancsnokom háttérbe szorított, mert azt mondta, hogy csak akkor mehetek szabadságra, ha a tiszték már mind elmentek (mert mielőtt elmennek, mindegyik tisztítat és vasaltat velem, tehát szükség van rám addig) tehát akkor én csak tavasszal mehetek haza, amikor már véglegesen szeretnék haza menni. A Csöngői őrmester itt van nálam (a Horváth Temetkezési cég tulajdonosának a veje) a napokban megy haza és visz egy csomagot, hiszen annyi mindenem van itt, hogy egy kocsi kellene. Küldök egy húsdarálót és egy villanyvasalót, 2m gumipelenkát, a gyerekeknek ruhát, neked konyharuhát, amit el tud vinni.

Ha megkaptad, tessék megírni egy levélben. Ponyemaj! Drága Anyukám! A Dervalics megérkezett, amit már oly nagyon vártam és újságolja, hogy milyen jól nézel ki és a kis Aranyom is milyen helyes gyerek. Én ennek nagyon örülök, csak nagyon vigyázzatok magatokra, hogy ne történjen bajtok. Majd egyszer az Isten haza segít engem is. A Csöndör volt nálam mivel nagyon közel vagyunk egymáshoz. De gyakran találkozom kanizsaiakkal így a Pulai, Babos Laci és a Cindris gyerek is néha bejön hozzám. A Pulai itt akart maradni a kórházba, de nem vették fel, majd ha a helyszínre érnek, akkor kell jelentkeznie, mert útközben felruházta magát az orosz nőktől. Mi lesz, ha annyi ideig lesz itt, mint mi? (de erről nem szabad tudni senkinek) Sajnos ilyen kanizsai beteg elég sok van. Levelet vagy

lapot mostanában nagyon keveset kapok tőled. Talán papír hiány van, mert akkor írd meg és küldök. Egyben Kellemes Karácsonyi Ünnepeket és Boldog újévet kívánok és a boldog viszontlátásig csókol szerető férjed Karcsi Sok, sok millió csók, puszi a kis Aranyomnak és az összes rokonnak Károly.

1943. 01. 01.

Drága jó aranyom! Sok-sok csókkal köszöntelek az újév első napján messze idegenből. Minden gondolatom a tiéd és fiamé. Drága szép életem semmi újság nincs, minden a régi. Igaz, hogy a szilvesztert mi is megtartottuk, de be kell vallanom, hogy az egyenes útról egy kicsit letértem. A gondolatom rajtad és a fiamon volt, mert még akkor is anyukámat és a fiamat kerestem, de sajnos nem találtam (ezt az iparosok mondják). Millió csók hozzád és fiamhoz: Karcsi.

1943. 01. 02.

Drága jó anyukám! Sok-sok csókkal köszöntelek az újév alkalmával és minden gondolatom a tiéd és fiamé. Drága szép aranyom nagyon, nagyon szeretlek. Arany életem hogy vagytok, el sem tudom képzelni, hogy is nézhetek ki a fiammal együtt. Drága aranyos szívem írjatok, ne hagyjatok felőle aggódni. A viszontlátás reményében csókol, ölel, puszil benneteket Karcsi.

1943. 01. 03.

Drága szép aranyom! Az újév alkalmával köszöntelek messze messzi idegenből sok - sok millió csókkal, puszival és úgyszintén a kis Aranyomat is. Minden gondolatom a tiétek. Drága aranyos Nacám! én jól vagyok, csak nagyon hiányzol és azt kis aranyomat is szeretném látni, mert nem tudom elképzelni, hogy is néz ki. Már alig várom azt a pillanatot, hogy lássalak benneteket, de bízok a tavaszban. Csókol szerető férjed Karcsi.

1943. 01. 07.

Drága szép aranyos életem! Örömmel válaszolok arra a leveledre, amit karácsonykor írtál nekem. Én két és fél hét után olvasom arany kezed irását. Drága anyukám ezt többet ne tedd, hogy nem írsz nekem lapot vagy levelet. Hidd, el csak akkor vagyok boldog, ha a leveledet vagy lapodat olvashatok. Persze ha nem kapok, akkor mindenre gondolok csak jóra nem, pedig tudom, hogy nem feledkezel el rólam. Ha kapok, tőled híreket, akkor képes vagyok naponta ötvenszer is elolvasni. Drága anyukám milyen volt a karácsony ested és az ünnepnapok? Bizony könnyezve olvastam a leveledet. Drága anyukám én a Csöngői Palival voltam együtt az ünnepek alatt. Sokat beszélgettünk és nagyon megkedveltem az őszinteségéért. Karácsonykor is azt mondta, hogy látja, hogy mennyire aggódom a családjáért. Ő is ilyen. A Zalai Közlönyből tudta meg, hogy lánya született. (Erika) Az egészségére ittunk soha el nem felejtem. Anyukám hamarosan meg fog látogatni a Csöngői és küldöm tőle az ajándékokat neked és a fiamnak. Mikor, azt még nem tudom megírni, de az biztos, hogy négy hét egészségügyi szabadságot kapott, visszament a csapattesthez és onnan indul haza.

Drága aranyos szép anyukám! Én jól vagyok semmi bajom nem volna csak te lennél velem és az kis arany fiam. Már alig várom, hogy lássam, hiszen nehéz elképzelnem hogyan is néz ki.

El sem tudom hinni, hogy nem azért nem írtál, mert betegek voltatok. Nagyon örülök a kis fiam „írásának” csak próbálkozzál vele. Ha lehet, csináltas fényképeket rólatok ahol mindketten rajta vagytok. Drága anyukám rólam itt nem lehet fényképet csinálni meg egyébként is nagyon nagy tél van. Nekem most csomag nem kell, majd fogok írni, ha kérek. Anyukám az igaz, hogy nagyon sokan otthon vannak szabadságon, de reméljük, hogy eljön az én időm is. Addig is azt üzenem, hogy nyugalom, a fiamnak azt, hogy fogadjon szót anyukának és akkor sok ajándékot viszek. Drága anyukám arany kis fiam a boldog viszontlátás reményében csókol, ölel, puszil igaz szerető férjed, apukád, aki mindig csak rád és a kisfiára gondol. Írjatok, írjatok. Csókolom anyáékat és a család többi tagját. Az ismerősöknek üdvözetem Karcsi. Szervuszatok, aranyaim. Karcsi.

1943. 01. 07.

Drága anyukám! Sok-sok csókkal köszöntelek a havas muszka földről. Minden gondolatom a tiéd és fiamé. Drága anyukám én nem haragszom rád a 15.-i levél végett, de hidd el anyukám, hogy olyan rosszul esik, ha nem írsz. Nagyon kérek, hogy ne feledkezz el rólam, mert ha postát nem kapok tőled, akkor azon a napon enni sincs kedvem. Olyan rossz érzés, de féltékenységről szó sem lehet a részemről, mert nem úgy ismerlek. Anyukám a viszontlátásig csókollak, öllelek, pusziillak Karcsi

1943. 01. 08.

Drága jó anyukám! Sok-sok csókkal köszöntelek, sokat gondolok reád és a fiamra. Drága életem én jól vagyok, amit nektek is kívánok szívemből, csak nagyon vigyázzatok magatokra, hogy semmi bajotok ne legyen. Drága angyalom csak tüzelj, hogy meg ne fázzatok, mert el tudom képzelni, hogy nagyon hideg van, mert mifelénk erre is nagyon hideg időjárás van. De nem mi félünk a téltől, mert jó felső ruhánk van és két pár bakancsot kaptunk. Csókollak számtalanszor a fiamat is. Karcsi

1943. 01. 10.

Drága szép angyalom! Sok-sok csókkal köszöntelek kis aranyommal együtt, minden gondolatom a tiétek. Drága gyönyörű anyukám, hogy érzed magad nélkülem? Tudom, hogy nagyon vársz haza úgy, ahogy én is vágyok haza. Csak légy türelemmel majd eljön az idő, amikor mehetünk haza. Bizony már látni szeretnélek benneteket. Drága jó anyukám én jól vagyok csak te és a kis aranyom hiányzik nagyon. Már látni sem szeretem a muszka országot. Sokat imádkoztam értetek, hogy a Jó Isten segítsen benneteket. Drága szép anyukám! Nálunk nincs más újság mint, hogy hideg van. Aki a hidegre vágyik, az ide jöjjön Oroszországba. Bizony ez nem nekem való hely, de a ruházatom nagyon jó és bizony bírjuk a hideget.

Drága aranyos anyukám! Ha lehet, csináltassatok fényképet már. Amatőr képet, egy pár darab családit. Legyen rajta apa, anya, Mariska, Etel, Pista a kis Aranyom! És a nagy aranyom! Feltétlenül csináltassátok meg, hiszen filléres dolog és legalább látlak benneteket. Nagyon csodálom, hogy az Etel és a Pista nem tud fényképet csinálni, hiszen van kis amatőr fényképezőgépe. Csináltatnék én is magamról, de ezt itt nem lehet. Ha lehetne, akkor én volnék az első, szeretném megmutatni magamat, hogy milyen vagyok. El sem tudod képzelni, hogy milyen erős vagyok. Ha lehet, mindent elkövetek, hogy csináltassak és küldjek képet, mert tudom, hogy ez a vágyad és én szeretném teljesíteni.

Drága gyönyörű angyalom! A kis aranyomnak az ágyát emeltessétek fel már úgy, hogy az asztalossal csináltassatok magasabb lábat. Így neked is könnyebb és fönt nincs olyan hideg, mint olyan alacsonyan. Anyukám, ha teheted, végy egy kis mackó nadrágot neki és akkor nem kell félni, hogy megfázik. Na de magadról se feledkezzél meg, mert tudom, hogy te is sok mindent mellőzöl, ha csak lehet, ha én nem vagyok otthon. Anyukám csak vegyél magadnak mindent, ami csak kell, ne kérdezz senkit, hogy szabad-e vagy sem. Vegyél, amit akarsz, úgy csinálj, ahogy te jónak látod. Azért küldöm a pénzt, hogy hiányod ne legyen. Majd ha én is otthon leszek, akkor ráérek magamnak azt venni azt, ami kell.

Drága jó anyukám! Levélírásból elhagytad a többieket. 80 db. lappal többet írtál, mint a Mariska, aki utánad jön másodiknak, a Pista a harmadik ő is igyekszik írni. De különösen Angelék és a keresztanyám is sokat írnak azután az Etel. Képzeld 392 lapot kaptam idáig, de a levelek nincsenek közöttük. Az összes levelet 57-en írták. Egy kis bőrdötöt vettem a leveleknek, mert mind egytől egyig haza viszem, hogy megmutassam, hogy kik írtak. (ponye maj) Igen. Drága aranyos anyukám! A boldog viszontlátásra ölel, csókol, pusziil igaz szerető férjed. Csókolom, pusziilom a kis édes fiamat. Édes drága aranyos anyukám írjál sokat! Szervuszatok.

1943. 01. 10.

Drága anyukám! Sok-sok csókkal köszöntelek messze idegenből, sokat gondolok rátok. Drága aranyom, hogy vagytok, el nem tudom képzelni, hogy lehet veletek? Hogy nézhetek ki, csak nagyon vigyázatok magatokra ne, hogy valami bajotok legyen a kis aranyomra nagyon vigyázz és úgyszintén magadra is. A boldog viszontlátás reményében csókol Karcsi.

1943. 01. 16.

Drága aranyom! Milliő csókkal köszöntelek messze idegenből, minden gondolatom a tiéd és a fiamé. Drága aranyom szép életem a Csöngzeit már útnak indítottam, azt hiszem, hogy hamarosan meg fog látogatni. Küldtem vele neked, a fiamnak és „Évikének” valamit. A boldog viszontlátás reményében csókol, ölel, puszil igen szerető férjed Karcsi.

1943. 01. 16.

Drága aranyos anyukám! Sok-sok csókkal köszöntelek messze idegenből a kis aranyommal együtt és minden gondolatom a tiétek. Drága aranyos anyukám „nem tudom, hogy e lapom milyen hangulatban talál” mert olvastam, hogy beteg vagy a kicsi édes kis fiammal együtt. Nagyon vigyázatok magatokra, mert én akkor nem lehetek nyugodtan egy percig sem miattatok. Minden örömöm benned és a fiamban van. Csókollak benneteket. Karcsi.

1943. 01. 16.

I.

Drága aranyos anyukám! Sok - sok milliő csókkal köszöntelek a kis aranyommal együtt a messzi az orosz téli havasokról. Drága jó anyukám ma kaptam tőled egy levelet, amit január 5.-én kedden délután írtál. Még idáig a leventéktől semmiféle szeretetsomagot nem kaptam. Igaz jobban szeretném, ha nektek küldenének. Drága angyalom még idáig nem tudom, hogy mi is lesz velem a szabadság miatt. Amióta a Csöngzei haza ment a helyzet más lett. Írod, hogy milyen aranyos fiunk van, sajnos nem láthatom, pedig úgy szeretném látni veled együtt. Sokszor elszorul a szívem, ha rátok gondolok, de csak bízok, hogy majd csak...

Drága aranyos angyalom! A Csöngzei már elment haza és visz hozzád egy csomagot. Majd írnál felőle, hogy megérkezett-e. Kérdezd meg tőle, hogy milyen a fiam gitárja, mert ő látta. Tőle nem küldhettem el, mert nagy. Majd viszem magammal vagy postán küldhetem haza. Drága anyukám írod, hogy ne haragudjak. Én inkább egyre jobban szeretlek. Anyukám a negyedik csomagot viszi a Csöngzei az ötödiket meg a napokban adom fel. Drága aranyos életem a te csomagodat még nem kaptam meg. Ha megérkezik, rögtön írok.

II.

Drága jó Anyukám! Az én helyzetemről a Csöngzei majd beszámol. Csak ő tudja megmondani, hogy mi is vagy nekem illetve mennyit emlegetlek a kisfiammal együtt. Csak nagyon vigyázz magadra, amit küldtem a Pahócsával, azt szedjétek minden nap. Pali utasítást majd megmutatja. Többet fogok küldeni belőle, csak hízzál. Írod anyukám, hogy a gitárt el ne felejtsem, mert már azt mondogatja a kisfiam, hogy apuka hoz nekem gitárt. Bizony én el nem hagynám, semmiért sem azt haza fogom vinni akárhogy is. Anyukám kérdezed, hogy a következő csomagban mit küldjél nekem. Anyukám semmit ne küldjél, csak kérdezd meg a Palit, ő majd mindent elmond, hogy nekem nincs szükségem semmire. Majd ha kell, akkor megírom, de addig ne küld semmit. Drága aranyos anyukám a Kocfán nem hozhatta el, de még a posta se hozhatta volna el. Drága anyukám látom a levélben, a kis aranyom írni akart. Szép az aláírása, csak írogasson továbbra is nekem. Búcsúzóom tőled drága aranyos anyukám, a boldog viszontlátásig ölel, csókol, puszil igaz szerető férjed, és ugyanezt küldöm a kisfiamnak. Üdv. Háziéknak, Naca néninek, Balázséknak. Szervusztok, drága arany csillagaim. Karcsi.

1943. 01. 18. (utolsó levél)

Drága aranyom! Jól vagyok, nagyon vigyázatok magatokra. Ne írjatok egyelőre, mert szabadságról szó sem lehet. A Csöngének is mondd meg, hogy addig ne írjon, amíg én nem írok neki. A boldog viszontlátás reményében csókol igaz szerető férjed Karcsi.

1943. 06. 27.

Kedves Grégerné! Végtelenül sajnálom, hogy Károly bajtársam hogyléte iránt hozzám intézett kézírására nem tudok megnyugtató felvilágosítással szolgálni. Amit róla mondhatok ennyi: január 26.-án még együtt indultunk el egy hosszú menetoszloppal. Egész éjszaka jöttünk és már az éjszaka folyamán több részre szakadozott el az oszlop. Közben váratlan orosz támadásokon kellett keresztül vágni magunkat, amikor ismét igen sokfelé igyekeztünk. Csak mikor a veszélyes zónából kijutottunk, megjelölt helyen kezdtünk ismét összeverődni. Korházunk állományának kb. fele még mindig hiányzik, akiről nem tudunk, ezek közé tartozik kedves férje és akiket még várunk, hisz minden nap új arcok jelentkeznek közülünk. Azért ne tessék elcsüggedni, bízunk abban, hogy még elő fog kerülni a Karcsi is. Sajnálom, hogy jobbat nem tudtam írni. Üdvözlettel Orbán József tábori lelkész
(két katonatársa levélváltásából)

1943. 12. 14.

Kedves Dénes Barátom! Ne haragudjál, hogy igen sokára válaszolok, de nem voltam idehaza és csak most tudok válaszolni a lapodra. Kedves Dénes a szegény Károly barátomról annyit, hogy mikor eljöttünk Koholból utána egy pár napig még együtt voltunk kb. február 5-6-ig. Bizony már ezen idő alatt tángáltam benn az életet, mert beteg volt. Egyik nap én szóltam a Károly hadnagy úrnak, hogy már nem tudnak jární. Erre ő nagyon letolt, én ekkor otthagytam a csapatot és aztán mi lett szegény gyerekekkel csak mástól tudom, hogy fogságba estek a főorvos úrral együtt, de azt én nem tudom, hogy életben van-e vagy nem. Hazudnak, ha mást mondanak, de bízok a jó Istenben, hogy talán még haza segíti a kedves családja közé. Csak ezt írhatom. Maradok sok - sok baráti szeretettel Gombor Lajos

* * *

2013. augusztus 15.

*Gréger Károly úrnak
Nagykanizsa*

Tárgy: Gréger Károly honvéd halálának körülményei

Tisztelt Uram!

Sajnálattal tájékoztatjuk, hogy a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Irattár nem rendelkezik adatokkal **Gréger Károly (1912. Nagykanizsa, Lipovics Szidónia)** honvéd halálának körülményeivel kapcsolatosan. Levéltárunk csupán a nagykanizsai járásbíróság PK.7875/1949/5 számon kiadott, a nevezettet 1943. február 15-ével holtta nyilvánító végzésének tényével rendelkezik.

Tájékoztatjuk továbbá, hogy 253/53 tábori postaszám a m. kir. III/1. tábori kórházé volt. A kórháznak 1943-ból iratanyaga nem maradt fenn.

Tisztelettel:

Dr. Bonhardt Attila ezredes
igazgató

SIMON ERIKA

Katonasírok méltósága

Beszélgetés Bíró László tábori püspökkel

– *Hosszú éveken át megszoktuk, hogy Bíró László püspök „hívja a családokat,” őrzi és segíti a keresztény család eszméjének mozgató erőit zaklatott korunk mindennapjaiban. Feladatához később a honvédség lelki gondozása társult. A tábori püspök általában magas katonai rangot is visel. Szekszárdi kötődésünk esztendeinek tanúsága szerint, Püspök Úr közvetlen, egyszerűségre és természetességre hajló alkata aligha érzi magáénak az ezzel a méltósággal járó protokollt...*

– Európában a háború befejeztével konkordátumok újra meg újra kikötötték, a tábori püspök ne legyen katona, hanem saját javadalomból éljen: ne kelljen többé függenie a diktátoroktól. Analóg megoldás részese vagyok magam is. Noha elődeim mindegyike dandártábornok volt, én civilként lettem tábori püspök. Sokat nem változtatott a helyzeten, mert a két kollégám, a főrabbi és a protestáns tábori püspök tábornoki rangban végezte munkáját: harmadikként engem éppúgy kezeltek, tehát a protokoll tulajdonképpen megmaradt. Ugyanakkor biztos, van annak valami szépsége, hogy egyenruha nélkül, civil emberként jelenhetek meg különböző fórumokon, és csakis püspökként szólalhatok meg. Nagyon sok jó élmény ért, ahogy kezdtem megismerni a katonaság belső világát, hamar otthon éreztem magam közöttük. Befogadók voltak, magam is próbáltam nyitott lenni, s azt gondolom, (lassan már minden helyőrséget végig látogattunk) nagyon emberivé vált a kapcsolatunk. Az ember, ha nem is tábornok, otthon tud lenni a hierarchikus társaságban és meg tudja találni a kommunikáció módját.

– *Püspök Úr nemrég jelen lehetett a voronyezsi áldozatok emlékhelyén.*

– Egy év leforgása alatt kétszer járhattam Voronyezsben, ami mélyen megérintő élmény volt, hiszen egykor édesapám is ott volt a Donnál. Újra meg újra hallottam: „amikor a Donnál jártunk, amikor a Don-kanyarban”... Kisgyerekként nem igen tudtam elképzelni, hogy mit jelent ez. Egy folyó kanyarjára gondoltam, vagy éppen valamely szakaszára csupán: egyik parton mi, másikon az ellenség, és lövünk egymásra.

– Most már tudom mit jelenthetett a Don-kanyarnál lenni, hogy az milyen hosszú frontvonal volt! Láttam tavaszodóban a tájat, ahol apám gyalogolt télvíz idején. 1942-ben „szerencséjére” láblövést kapott, így visszahozták a mai Ukrajna területére, ott ápolták, hogy haza jöhessen. Küldött haza fényképet: egy hármás halomnál volt a kórház, rajta a kettős kereszt. Apám úgy feküdt fél kézre ott a dombocskán más katona kollégáival együtt, hogy a beteg lábát előre toltta, az egészségeset maga alá húzta: az itthoniak azt hitték, hogy azt már levágták. Kétségbeesett az édesanyja meg a testvérei. Annál nagyobb öröm volt, amikor hazajött, hogy mind a két lába megvan, csak egy csontkinövés emlékeztette szüntelenül arra, amit szerencsésen túlélt. Ő gyalog járta meg az utat, amit magam repülővel tehettem meg.

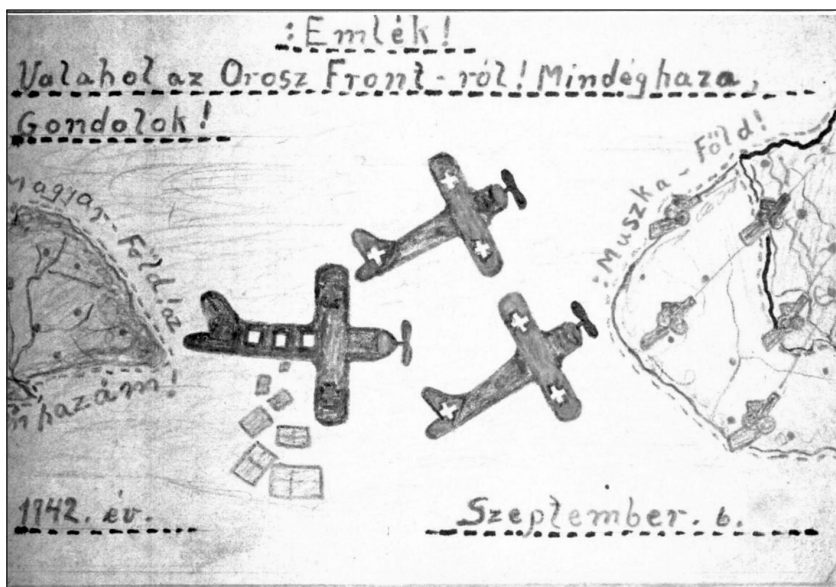
– Első alkalommal, a Honvédelmi Minisztérium szervezésében, két orosz és két magyar katonai temetőt látogattunk meg. Koszorúztunk orosz és magyar sírokat. Ilyenkor már csak a meghalt ember méltóságára gondolhatunk. Orosz vagy magyar, noha egymás ellen harcoltak, mindegyiket méltán koszorúzza az ember: valami hősi szándék vezette őket, még ha tragikus történelmi ideológiák vezérelték is ezeket a szándékokat. Az ő szívükben a haza szeretete élt csak.

– Érdekes volt szembesülni azzal, ahogy az orosz ember a magyar sírokra tekint. Miért ment oda, miért támadta meg a magyar katona az orosz falvakat, amikor azok senkinek sem ártottak?! Egy orosz tábornok megvédte a magyarokat, mondván, az 1848-as szabadságharcban az oroszok szövetségesként a császár oldalán álltak és leverték a magyar szabadságharcot, – mi sem jó szántunkból jártunk ott...

– Az ember, ha bejárja a Don-melléki magyar temetőket, másként néz már idehaza is az orosz katonák sírjára. Jó volt hallani sok-sok kedves epizódot: a magyar katona hogyan adott tejet az orosz gyerekeknek, visszavonuláskor hogyan osztottak ruhát, élelmet apró falvak muzsikájainak, kolhoz tagjainak. Sok jót hallottam a magyar katonákról, persze azt is tudnunk kell, a háború gyakran elvadítja, megrontja az embereket, alapvető gyengeségeket fel tud fokozni. A háború nyomorúságában az ember megnemesedni is képes, de néha, sajnos, kivetkőzik emberségéből.

– Utóbbi alkalommal a Külügyminisztérium szervezésében a doni háború hetvenedik évfordulójára érkeztünk: a voronyezsiek ünnepelték a város fölszabadításának jubileumát tűzijátékkal. És hangzottak a pohárköszöntők egymás után. Tudjuk – mondták többször – Önök számára ez szomorú nap, számunkra pedig a diadalé.

– Elmeséltem édesapám történetét, hogy itt járt, de hála Isten hazakerült, – és mondtam a dátumot. A következő pohárköszöntőt orosz tábornok mondta: „az én apám a maga édesapja ellen harcolt...” És kérte, hogy koccintsunk a megbékélésre. Más alkalommal a metropolita beszélt arról, hogy őbenne tisztelet él irántunk, mert nem feledjük el halottainkat, hanem gyakran felkeressük sírjaikat. Mindkét voronyezsi látogatás nagyon mélyen a szívembe vésődött, jóleső érzés, hogy ott lehettem. És nagyon vágyakozom arra, hogy elesett katonáink sírjai magyar zarándokhelyé váljanak egyszer! Hogy Rudkino földjére zarándokolni Magyarországról a húszezer katona sírjához nemes szokássá váljék.



Doni képeslapok VIII.

MŰHELY

SZAKOLCZAY LAJOS

„Föld – e szót mennyit ízlelgetted!”

Farkas Árpád: Apáink arcán

A romániai magyar irodalom egyik nagy hatású alkotója, Farkas Árpád hetvenéves. Lírája, a Forrás második nemzedékét erősítvén, azonban nem csupán „kisebbségi” költészet, hiszen nyomott hagyott az egyetemes magyar irodalmon is. Mély nyomot, hiszen a sepsiszentgyörgyi – jó pár évtizede ott élő, ott tevékenykedő – alkotó ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek tagjai közül sokan elveszítették édesapjukat a II. világháborúban. Érthető, hogy vers-szólásukban a történelem (a haza, a nemzet, stb.) fontos szerepet játszik. A magyarországi *Elérhetetlen föld* című antológia jelesei közül Utassy József – apjához hasonlóan, sajnos, immár a „gyermek” is a föld alatt nyugszik – és Kovács István áldozhattak a *doni jégpokol* fenségének. No meg az ugyancsak eme nemzedékhez tartozó Bella István, aki pár éve ugyancsak eltávozott.

A tragédiás *fehér* síroknak, melyeken a hópaplan akarva-akaratlan átmelegítette-átmelegíti a csontokat, lehet fensége? Ha igen, attól, hogy a véghetlen sírás és megemészthetetlen gyász mellett a fenséget az *apák* nemzedékeknek példát mutató, tartást adó hősiessége jelenti. Avval, hogy „sírokkal szántották a tengert” (Bella), eme önként vállalt krisztusi pózzal, a „megváltással” utat jelöltek a *szép arcú* nemzet fölemelkedéséhez.

Farkas Árpádot személyes sorsa megkímélte a főntebbi drámától. De a lírikus azért csodálény, hogy *álmomvalósága* túl lépjen a szociográfiai hitelességű valóságon. Így költészetében gyászolhatja akár apját, nagyapját – tágabban, ezredévre visszamenően az összes *hősi halottat* (Dózsa Györgytől a madéfalvi veszedelem gyalázatát elszenvedőikig, ám a közelmúltra tekintvén is mindenkit) –, hogy evvel a mártírsors előtti főhajtással kinyilatkoztathassa a földet igazsággal, önfeláldozással, a honszeretet véres példájával megtermékenyítő *humusz* hallatlan értékét.

Az ilyesféle vers, mert a közjót szolgálja, szívben hordott kokárda. Sosem hivalkodóan, de a benső fényt fölerősítve világít. A *couleur locale*, a helyi szín – először is, másodszer is, harmadszor is Erdély! – érthetően benne van, ám mindig az egyetemes felé való nyújtózással. Ehhez törhetetlen-megingathatatlan *alap* kell. „Hiszen a kisebbségi lét egyetlen és végső gravitációs pontja – írja Nagy Gáspár Farkasról a *Hójelentések a Kárpát-kanyarból* című 1986-os esszéjében – csupán a szülőföld lehet. S viszonyítási alap is. (---) Az emlékezet látványos táblatörlésének idején: számontartó; fenyvesek, vízmosságok, suvadásos dombok és arcnai források, dézsakutak őrzője, mert tudja, >kire... egy ilyen földet szabtak<, annak óvnia kell >lélegzetenként / e keserves hatalmat!”

Az apa-fiú kapcsolat talán legszemérmesebb remeke Jékely Zoltán *Pisztrángbalett* című verse. Fiatalkori mű, amelyben az apa, Áprily Lajos a szeretet mikromozzanatával van „csak” jelen. Farkas Árpád ugyancsak ifjan vallott az apák – a Földet vállukon tartó Atlaszok – szinte kozmoszt ígöző fontosságáról. Az *Apáink arcán* a személyesség kitágításával éri el a hatást. Benne minden arra érdemes *neves* és *névtelen hős* elporladt életével, ám sarkalatos példájával

„apává” válik. S ezzel a – mondjuk így: *liragesztussal* – egyúttal megképződik az a történelmi fundamentum, amelyre egy nép, egy nemzet, azon belül is fölöttébb az így vagy úgy meglopott kisebbség (Trianon) nyugodtan építhet.

A szöveg pontos ismeretében a nem szakemberek előtt is világossá válhatik az *Apáink arcán* című vers vivőereje, s nemkülönben az a megsejtett *ősz* – a költő második kötetében, a *Jegenyekörben* (1971) megjelent *Jel* című versről van szó –, amely a *csontok* különös kálváriáját mint bekövetkező *riadalmat* énekli. „Szél veri az erdőt, csont-fái világítanak. / Kifutottak belőle mind, / gyanakvón kerülnek megint / az óvatos vadak. // Ősz ez. Zabáló, vad! / Még rág a csontokon.... / Hallom a halk / ujjperc roppanásokat / a torkomon. // S hunyorral, mint ki íjat ajz / – fogat foghoz szorít –, / horgas ujjal feszítem le / torkomról ujjait, // s kékké feszülten, reszketeg / könyörgöm: most, míg még lehet, / én barmaim, most fussatok! / Meneküljetek!”

Eddig a feszültségig – kíméletlen hang jelzi a fenyegetettség érzését – a költőnek az élete folyamán bizonyossággal el kell jutnia. Viszont *ahonnan* ide jutott, az még maga volt az „éden”, így „barmainak” sem kellett menekülniük. Miért? Mert megfutották ők már, hadd éljek a *Biblia* parafrázálásával, a maguk futását, hiszen ott nyugszanak a földben. S nemkülönben az emlékezet mély rétegében. Amikor a költő másutt azt írja, hogy „Föld. Föld – e szót mennyit ízlelgetted!”, akarva-akaratlan apáink *takarójának* mítoszi eredőjét (is) hangsúlyozza. A *jelképtári* magyarázatnál nincs józanabb kijelentés. „A föld nemcsak szülőanyánk: minden, ami a földből ered, halálakor visszatér oda”

Mifelénk a suvadásos dombok
a férfiakban éjjel mélyre szállnak,
recsegve nőnek meg a pofacsontok,
s a vízmosásos szemekben az árnyak

nézik, nézik tehetetlen-hosszan,
hogy a türelem partjain milyen erdő ég el.
Hiába kentétek be a füves rétet
Jelszavakkal és piros borjűvérrel,

mert felzúg makacs hajuk az éjben
és erdőtüzként világít,
forradalmas-szép arcuk foszforeszkál,
hogy megleljük az utat hazáig,
fiúk,

fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben,
ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk,
s e rögös földre mégis visszatérnénk,
csak lábujjhegyen, halkan!:
apáink hülő, drága arcán járunk.

A költemény a költő első verseskötetében, a *Másnapos énekben* (1968) volt olvasható. Remek darab. Értékével maga a költő is tisztában volt, hiszen azon hét vers közé tartozik, amelyet Farkas a pályanyitó kötetéből válogatott verseibe is bevett, sőt a gyűjteményt evvel is nyitotta (*A befalazott szószerk* – Magvető, 1985).

Verstanilag semmi különös (keresztrím, ölelkező rím), s azt, hogy a lírikus nem – nem kimondottan – a technikai pontosságra koncentrált, a rímhelyzetben lévő nem egyforma hosszúságú sorok is jelzik („hogy a türelem partjain milyen erdő ég el – jelszavakkal és piros borjúvérrel”; „és erdőtűzként világít – hogy megeljük az utat hazáig”: „ha netalán az úrig nem sikerül szállunk – apáink hűlő, drága arcán járunk”).

Érdeemes volna a Farkas Árpád-i lírában később hangsúlyossá váló toposzok (ló – csikó, csitkó –, vér, stb.) útját, „fölfejlődését” végigkövetnünk – jelenleg nem ez a dolgunk –, hogy még jobban meggyőződhesünk a fiatalkori vers hangulatot alapozó sikeréről. A már említett „helyi szín” (néhánykor tájnyelvi változattal: „suvadásos dombok”) mellett a mesterek, Nagy László, Csoóri Sándor szóhasználata („piros borjúvérrel”) is érzékelhető. De ez csöppet sem zavaró. (Hadd jegyezzem meg, a Farkas által annyira kedvelt „hó” mint toposz, mint metafora(bokor) egészen másképp jelenik meg, mint például Nagy Lászlónál.)

Az *Apáink arcán* legfontosabb jellemzője – egyszerűsége. Avval, hogy a „suvadásos dombok” mellett „a férfiakban – szinte mindenk (Sz. L.) – éjjel mélyre szállnak”, valaminő álom-jelleg hangsúlyozódik. Ám nem felhőtlen álomról van szó, hiszen „reccsenve nőnek meg a pofacsonatok”, hanem *fölkavaróról*. S nem is – nem is csak – a tegnapi, hanem az évezredet földézőről. Az éjszaka – itt zajlik a „történet” – mítosza különössé teszi az eltávozottak (történelmi hősök) föltámadását. Nem számít, hogy a türelem (félelem?) partjain milyen erdő égett el – mit kellett, mely eszméket a nyomás alatt földadniuk –, mert *jelenléttelen jelenlétükkel* is hasznára lesznek az utánuk következő nemzedékeknek.

A „forradalmas-szép arc” még nem jelenti azt, hogy valódi forradalmárokról – az ő üzenetükről – van szó. Sokkal inkább a *fiatalos eszmék* – volt, van, s lesz rá igény – terjesztői, sugarazói alkotják az ismeretlenül is ismerősök csapatát. A költemény talán legszebb része – naiv fiatalosságában is – a harmadik (földuzzasztott) versszak kezdete. Amely, noha kihagyásos mondat, önálló négysorosoként is értékelhető: „mert felzúg makacs hajuk az éjben / és erdőtűzként világít, / forradalmas-szép arcuk foszforeszkál / hogy megeljük az utat hazáig”.

Az „úrig” való „szállásban”, de kiváltképp a „vad szelekben viháncoló csitkók”-ban némileg fölfedezhető a nevezetes – Farkas Árpádtól aligha távol álló – kolinda, az *A szarvassá változott fiú* visszfénye is. A végtelen („úr”) és a való („rögös föld”) ellentéte még akkor is feszültséget szül, ha a *visszatérés* – mert van hova, és a következőkben is lesz feladat a „kiszakadtak” számára – nyugodtnak mondható.

A költemény befejező két sora az ősök, a megtartó példák tiszteletéről szól. Mert nem csupán Petőfi nyugszik ott *ama* kukoricásban – a romániai magyar lírában nem kis kultusza van a költői rejtélyes eltűnésének –, hanem mindazon *apáink* ugyancsak (Erdély földje itt Magyarország földje is, sőt a határok nélküli *végtelené*), akik csontjaik *tűzével* szentelték meg a földet. A mondanivalóhoz illően szép zárás – itt csúcsosodik ki a lírai beszéd – már előrevetítette (s mennyire igaza lett!), hogy nem akármilyen életművel lesz dolgunk.

Pillekönnyen szálldogál *valami*, s mi ahelyett, hogy gondolkodnánk az úri – helyesebben: a plebejus – séta mineműségén, ámulunk és tátjuk a szánkát: „csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hűlő, drága arcán járunk”.

(Szerkesztőségünk ezzel az írással köszönti a hetvenéves költőt.)

A humor alakzatai

Részlet a készülő Janikovszky Éva-kismonográfiából *

Ha Janikovszky Éva tehetségében van valami egészen kivételes, istenadta dolog, az a *humora*. A humor antropológiai jellemzője az embernek. Az élet egyik örömforrása. Azt is mondhatjuk, hogy az emberi erények egyike. De mint minden más erény hiányozhat ez is. A humorkompetencia vagy humorfogékonyság más és más a különböző kultúrákban. De egyazon kultúrkörön belül is eltéréseket mutathat. Híjával lehet a humorérzék a nagyokban és a kicsikben is. A „botfűléség” egy sajátos esete. De azért ez egészen ritka dolog. Az meg még ritkább, ha egy nőt áld meg jó sorsa a humor nem mindennapi képességével. Már csak azért is használtunk olyan jelzőket Janikovszky Éva humorára, hogy „kivételes, istenadta”, mert valljuk be, *a humoros műfajok területét férfidominancia jellemzi*. A humor produkció és recepció. Mintha ebben úgy általában lenne feladatmegosztás. A nők fogékonyak rá, hálásak érte, élvezik, a férfiak „csinálják”. Még nincs válasza a tudománynak arra, hogy ez miért van így. Törheti a fejét a narratív pszichológia, a szociolingvisztika és még sokféle tudományág. Janikovszky Éva mindenestre a férfidominancia e vitathatatlan területén a nagy kivételek közé tartozik.

Műveinek uralkodó esztétikai minősége a humor. Mégpedig a valódi. Ez szószaporításnak látszhat, pedig nem az, mert a humor másféle is lehet. Például álhumor, lapos humor. Karinthy Frigyes definíciója szerint: „Álhumor – nevetségessé tenni a dolgokat. Igazi – megtalálni a nevetségeset.”¹ A pszichológia és a nyelvtudomány értelmezése szerint: „A humor a gondolatokat mulatságossá, fantasztikussá tevő szellemi minőség, amelynek a szellemessége vagy nyelvi furfangja vagy inkongruitása nevetést vált ki.”² Ez utóbbi látszik a legfontosabbnak. Az össze nem illő dolgok együttes jelenléte a kulcsszó, ez a nevetségesség legfontosabb forrása. A gondolatok magukban hordozzák az olyan ellentmondásokat, amelyek aztán humorforrásokká lesznek. Köznapi értelemben a humor nem más, mint a derű megnyilvánulása. Az okoknak a mindennapokban nem szoktunk utánajárni.

A humor interaktív jelenség. Ahogy írjuk, produkció és recepció. A humorérzék nem más, mint az ellentmondást felfedező és megragadó kreatív fantazia. A megragadás aktusa nagyon rövid reakcióidővel kell hogy lejátsszódjék. A jelenséget úgy, ahogy van, a kommunikáció beszédaktus-modelljében helyezhetjük el.³ A humor átélése, élvezése függvénye a humorérzék kifinomultságának. A könnyen megragadható humoros ellentmondások tükrözése nemesgyyszer azt jelenti, hogy az ellentmondás egyik oldalát maga a befogadó teszi hozzá a konfliktushoz. Hangsúlyozzuk, hogy mindig váratlan, meglepő ellentmondásokról van szó, amelyek a szó szerinti és a szándékolt jelentés között feszülnek. Egyszer csak valamiféle irreleváns tűnik fel a szövegkörnyezetben. A kontrasztokat kell felismerni és érzékelni. Mindez erőfeszítés nélküli megértést követel, ha humorérzékkel megáldott befogadóról van szó. A humor kiváltotta join-

1 Idézi BALÁZS SÁNDOR: *Humor és filozófia*. Bukarest, 1969, Irodalmi Kiadó., 5. p.

2 SÉRA LÁSZLÓ: Humor a tanulásban. In: DACZI MARGIT- T. LITOVKINA ANNA – BARTA PÉTER: *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Bp., 2008, Tinta Kiadó, 264. p. /Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 79./

3 LENDVAI ERNŐ: *Közelkép a verbális humorról*. Bp., 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, 33. p.

dulatú, megértő nevetés – és nem kinevetés – végül is értékítélet, de vagy megszületik, vagy nem. Ha igen, hát “az elme mindennapos tisztálkodása.”⁴ A humor alapjában véve megértő, megbocsátó, elnéző, feloldó. Nehéz lenne boldogulni nélküle.

Janikovszky Éva humorának forrása a gondolat. Szemléletet, magatartást, megközelítési módot jelent. Humoros fordulatai gondolatalakzatok. Pontosabban: humoros érzést keltő, hirtelen, könnyedén megragadható ellentmondások.⁵ Például: “Amióta nagy vagyok és ütődött és nyegle és idétlen, azóta nem lehet hozzám szólni. De azért szólnak.” Nem kell kommentálni, hogy ez a két mondat miért mulatságos egymás mellett és mitől összeférhetetlen Ezek az ellentmondások általában a következőkből adódnak: a lényeges és lényegtelen, a lehetőség és valóság, a szükségszerű és a véletlen téves egyeztetése; az egész és a rész, a feltétel és az ok felcserélése; az ok és az okozat aránytalanságai. Az ún. pályájukról eltérített Janikovszky-mondatok mögött többnyire ilyen ellentmondások állnak. A humor egyébként sokféleképp értelmezhető, de minden értelmezés egyetért abban, hogy komikus eredetű. Megjegyezzük, hogy a komikum és a humor műszavak régóta versengenek. Márcsak azért is, mert nem könnyű közöttük árnyaltan distanciát teremteni. Ennek ellenére erre felettébb sok kísérlet történt. De megállapítható, hogy az utóbbi években a nagyvilág szakirodalmában az a tendencia érvényesül, amely szerint ebből a versengésből a humor látszik győztesen kikerülni.⁶

A humor jelenségét a könyv eddigi fejezeteiben sem lehetett megkerülni, Janikovszky szövegalkotásának sajátosságait, stilsztikumát elemezve sok szó esett róla, és sok szövegrészlettel illusztráltuk. Ennek következtében ennek a fejezetnek ráadás jellege van. A többi fejezet “elírta” előle, amit most bőséggel prezentálhatna. Már is mentegetjük. Olyan, amilyen, de most más a megközelítési módunk, mert humorának alakzatait próbáljuk megragadni. Közé van ennek minden korábbi állításhoz. Ha tehetjük, meg is teremtjük a kapcsolatokat. Például retorikus szövegépítéséhez most hozzátesszük, hogy a humoros szövegek struktúrája nagyon gyakran retorikus. Azzá teszik őket a szillogizmusok képtelen konfliktusai és a poénok konklúziói. A humor kérdésköre egyébként szinte mindenféle mással érintkezik. Másnál is, de Janikovszky Évánál biztosan.

Előljáróban néhány nagyon jellemző, tipikus alakzattal prezentáljuk Janikovszky humorát. Például ilyen a lényegtelen és a lényeges keveredése egyetlen mondatban:” A vásáron Bori a napszemüvegét veszette el, Juliska néni meg engem.”⁷ A lehetőség és a valóság téves egyeztetése humoros akkor is, ha ehhez az ellentmondás egyik oldalával a befogadó járul hozzá: “Én meg a lány, akit feleségül veszek, egész nap csak játszanánk! Fogócskát, bújócskát, szembekötősdit.”⁸ Hogy miért nonszensz, nem kell kommentálni. Az ok és okozat felcserélése úgyszintén humoros: “Én mindig a születésnapomon szoktam nőni, mert apukám akkor mér meg.”⁹ Példáinkkal már is jelezni szerettük volna, hogy Janikovszky humorának egyszerre több

4 KRONSTEIN GÁBOR: A könyveket elolvassák, ugye? *Könyv és Nevelés*, 1983. 1. sz.19-20. p.

5 Megjegyzés: Bár nem kevés kritikai megjegyzés illeti Balázs Sándor humorelméletét, de elfogadom sarokkőként azt a tételét, hogy : „ A humor mindenkori tartozéka az ellentmondás hirtelen megragadása.”(L. BALÁZS SÁNDOR: *Humor és filozófia* ...75. p.) Alakzatai máig használhatók a műelemzésekben, ahogy azt Szalay Károly alapvető műve is állítja. (L. SZALAY KÁROLY: *Komikum, satíra, humor*. Bp.,1983, Kossuth Kiadó)

6 LENDVAI ERNŐ i.m. 17. p.

7 JANIKOVSKY ÉVA: *Velem mindig történik valami*. Ill. Réber László. Bp., 1972, Móra Kiadó, 17. p.

8 JANIKOVSKY ÉVA: *Kire ütött ez a gyerek?*..Ill. Réber László. Bp., 1974, Móra Kiadó, 25. p.

9 JANIKOVSKY ÉVA: *Velem mindig történik valami*..., 14. p.

forrása van. A gyerek logikájában báj és humor van. Azokban a bizonyos ellentmondásokban ez is ott van. Az alakzatoknak nincsenek merev skatulyái. Egy-egy humoros megoldás több alakzatnak is megfelelhet egyszerre. Ilyenkor azt mondjuk, hogy multifunkcionális.

Janikovszky humoros alakzataira többnyire ez áll, miután mindig komoly humorforrásként funkcionál a gyermeknyelv és a gyermeki gondolkodásmód. Olyan mértékben, hogy talán nincs is fontosabb náluk. Micsoda játék az elvont és a konkrét keverése! "(...) most dől el a jövője" – mondják. "...milyen rossz, az ha valami eldőlt - medítál a gyerek hős. "...vigyázott a jövőjére, hogy el ne dőljön."¹⁰ Az iskolaköteles Dani így elmélkedik: "Hát ez borzasztóan tetszett nekem, ha van ugrókötél, száritókötél, akkor lehet iskolakötél is."¹¹ Vagy: "De akárhogy figyeltem az igazgató bácsira, nem láttam, hogy a tanév mikor nyílt meg, pedig előtte még szólt is, hogy most fogja megnyitni."¹² Ebből még a történet végén is kiaknáz egy humorlehetőséget: "Már megkaptuk a bizonyítványt, és bezártuk a tanévet, nehogy nyitva maradjon, amíg elmegyünk nyaralni."¹³ (De ez már az ötlet ismétlése, kevésbé "ütős".) A gyerek érvénél Janikovszkynál semmi sem lehet erősebb, légyen bármilyen képtelenség, amit állít: "Összel minden gyerek beleléphetne a pocsolyába, de én lépnék bele a legmélyebbre, mert én vagyok az apukájuk."¹⁴ A mondatok képtelen logikája többnyire az álfeltételekből, a logikai azonosság megsértéséből, furcsa következtetésekből adódik. Példa egy fura szillogizmusra: "Sajnáltam apukámat, Hogy helyettem szégyellte magát, mert szégyellni már én is tudom magamat a tanító néni előtt, csak szép kövér karikákat nem tudok egyedül rajzolni."¹⁵ Bővízü humorforrás mindaz, ami illogikus. Például: "Amikor apukám azt mondja, hogy gyere csak ide, kisfiam, beszélni akarok veled, akkor már biztos, hogy baj van, mert ha nincs baj, akkor nem mondja, hogy beszélni akar velem, hanem mindjárt beszél."¹⁶

A verbális humor megjelenhetne a hangok és a szavak nyelvi szintjén is.¹⁷ Mint például Lázár Ervinnél. De ő éppen a briliáns és egyben fordíthatatlan szójátékai miatt esélytelenebb a világirodalomba való bejutásra. Janikovszky humora mint nyelvi humor¹⁸ mindig a mondatok szintjén jelentkezik. Vagy a jelentésből adódik, vagy a mondatok képtelen logikájából. Ahogy a gondolat, egyik nyelvről a másikra könnyebben fordítható, a mondatok szintjén megjelenő humor is. Ha Janikovszky Éva hangalakzatokkal játszik, akkor azok ismétlések, azaz ugyancsak mondatok. Minden szószaporítás mulatságos, a harmadik "Hányszor mondjam?!" már biztosan. A litániázó szekvenciázás, amelyet bemutattunk már, rafináltabban, finomabban humoros, és újracsak mondatok variációs ismétlését jelenti.

Ha tipologizáljuk a mondatok szintjén élő nyelvi humor megjelenési formáit¹⁹, akkor kiderül, hogy ezek nemcsak mondatalakzatok, Janikovszky Éva gyakran a mondatnál is nagyobb egysé-

10 Uo. 20. p.

11 JANIKOVSKY ÉVA: *Már iskolás vagyok*. Ill. Réber László. Bp., 1983, Magyar Nők Országos Tanácsa –Kossuth Kiadó, 18. p.

12 JANIKOVSKY ÉVA: *Velem mindig történik valami...*7. p.

13 Uo. 32. p.

14 JANIKOVSKY ÉVA: *Ha én felnőtt volnék*. Ill. Réber László. Bp., 1965, Móra Kiadó. [31.] p..

15 JANIKOVSKY ÉVA: *Velem mindig történik valami...*9. p.

16 Uo.8. p.

17 L. LENDVAI ERNŐ i.m. 41-62. p.

18 NAGY FERENC: A nyelvi humor főbb típusai. *Magyar Nyelvőr*; 1968, 1. sz. 10-22. p.

19 BALÁZS GÉZA: A különleges és nem különleges figurák. A nyelvi humor alakzatai. In: *Ezerarcú humor...*220-230. p.

gekkel operál. A humoros jelenségek létrehozásában kommunikációs szempontból olyan átalakítások szerepelnek, mint: a bővítés (ismétlések); továbbá a felcserélés, a váratlanság, a meglepetés (“pályájukról eltérített mondatainak” a kiszámíthatatlansága csupa ilyesmi); valamint a helyettesítések, azaz valami helyett mást mond, a nem szó szerint értendőt és a szó szerintit felcseréli. Ha szóképekkel él, akkor azok nemcsak stilisztikai eszközök, hanem gondolkodási módként is funkcionálnak, és bevonulnak humorának eszköztárába. Például: “Emil bácsi szerint ez szomorú, mert ugye, az ő családjukban mindenki normális volt, s attól fél, hogy ez sajnos, a Rezső vére.”²⁰ (*Kiemelés tőlem.*)

A humor és az irónia többnyire párban járnak. Az ironikus ábrázolás Janikovszkynál átfogja a művet. Szelíden ironikus – mondhatjuk róla. Képtelenségnek látszhat, de nem lehetetlen ilyennek lenni. Vannak ugyan a szövegekben szatirizáló és parodisztikus elemek, de sehol, semmi szarkazmus, semmi gúny, semmi indulat. Janikovszkynál a humor és az irónia is szeretetből fakad. Egy csaknem kétszáz éves romantikus humorelméletből idézünk Szalay Károly nyomán: „(...) a humor műzsája a szeretet.”²¹ Illik Janikovszky Éva humorára, aki minden, csak nem romantikus alkat. A humor forrása mindig valamiféle hiba (normaszegésnek is nevezhetjük), de fájdalommal se jár, kárt se okoz. Arisztotelész óta így gondoljuk. A humor következménye nevetés, ami fiziológiai és lélektani jelenség egyszerre. Az irónia már keményebb jelenség, és többnyire fölényes mosoly a kísérője. De Janikovszkynál sehol a keménység, az a bizonyos fölény azonban ott van a szövegben. Az ironikus ábrázolás elemei hol a szövegben jelennek meg, hol a szövegen kívül léteznek. “Ilyenkor az alkotói szándék arra épít, hogy a befogadó nézőpontjából eleve ironikusan hat a figurák, tárgyilagosan megjelenített viselkedésmódja.”²² Mint például a *Velem mindig történik valami* lapjain: “Az igazgató bácsi úgy örült nekünk, hogy csuda, és azt mondta, hogy mi majd megostromoljuk és bevesszük a tudás várát. Kár, hogy nem szólt előbb az igazgató bácsi, hogy ennyire vár minket, mert én ráértem a nyáron, jöhettem volna hamarabb is.”²³ Az ironikus művészi magatartás mindig csak egy viszonylagos fölény szülötte, ami a figurák értékrendjének szól. És “nem csak az elbeszélő viszonyulhat ironikusan az elbeszélthez, hanem magának az elbeszélőnek az ironizálására is lehetőség nyílik.”²⁴ Az ironikus ábrázolás Janikovszky Éva csaknem egész irodalmi munkásságára jellemző (a lányregényeitől lett volna idegen). „Mindenki tudja, akinek köze van a gyerekekhez – írta Margareta Gorscheneck -, milyen nehéz megtalálni a megfelelő dózist.”²⁵ Hogy eltalálja az ironikus hangból a megfelelő „adagot”, arra Janikovszky Évában több biztosíték is van: a humora, az érzékenysége, az empátiája. „Szövegei bármilyen találó szatírái is a felnőtt világnak, sohasem bántóak, sértőek. Az irónia, amellyel a világot a feje tetejére állítja, mindig szeretetre méltó marad.”²⁶ Ez nagyon ritka, egészen kivételes képesség. Az a bizonyos viszonylagos fölény hol a gyerekben, hol a felnőttben lép működésbe, mert más az értékrendjük. Egyiket sem neveti ki, mi nevetünk rajtuk a gyerekekkel együtt. Nem is akar mást, minthogy nevéssünk és gondolkodjunk.

Ahogy már említettük, a humor a befogadó aktív hozzájárulását feltételezi. Egy interjú során

20 JANIKOVSZKY ÉVA: *Kire ütött ez a gyerek?*...[16]. p.

21 Megjegyzés: SOLGER 1829-ben megjelent esztétikai előadásából idézi: SZALAY KÁROLY i.m. 166. p.

22 VERES ANDRÁS: Az irónia mint érték szerkezet. In uő: *Mű, érték, műérték.* Bp., 1979, Magvető, 72. p.

23 JANIKOVSZKY ÉVA: *Velem mindig történik valami*...[7] p.

24 Uo. 75. p.

25 GORSCHENEK, MARGARETA: *Über Eva Janikovszky.* In. *Almanach der ungarischen Kinderkultur. - A magyar gyermekkultúra almanachja.* Hrsg.: Katholische Akademie. Hamburg, 1990. 34. p.

26 Uo. 34. p.

Janikovszky megemlegette, hogy négyéves unokája, Verus valóságos kacagórohamot kapott, amikor Tamkó Sirató Károly Szabódal c. versét mondogatták együtt, és a refrénhez értek. Devecseri Gábor Állatkerti útmutatóját is a humoráért kedvelték az unokák, Dóri is, Verus is. A tudomány sem mond mást, igazolja, a négyéves gyermek már képes a humor befogadására. Képessé teszi erre a perspektívaváltás, amellyel a beszélő szempontjából is értelmezni tud nem szó szerinti jelentéseket. "Elmeolvasási képességnek" nevezi a pszichológia.²⁷ Az emberi megismerés alapján véve metaforikus, ezért a nem szó szerinti nyelvhasználat befogadása nem igényel nagyobb erőfeszítést. Csak a mentalizációs nehézségekkel küszködők képesek erre igen kevésbé. És a négyéves kor alatti gyermekek! Nincs kompetenciájuk "a nem szó szerinti (indirekt, idiomatikus vagy humoros) nyelvezet könnyed, rugalmas értelmezéséhez."²⁸

De a nagycsoportos óvodásokat már nevetetik a szóbeli megnyilatkozások, mégpedig sokkal inkább mint a képeken megjelenő komikum.²⁹ Évtizedekkel ezelőtti vizsgálódások sem mondtak alapvetően mást. Volt olyan vizsgálódás is, amely már a 3-5 évesekről azt állította, hogy "a képi bemutatásnál hatékonyabb nevetéskeltőnek tűnt a szóbeliség."³⁰ Mindennapi tapasztalataink alapján inkább fordítva gondolnánk, dehát már javában a képi kultúra korában élünk, és ezért erre a következtetésre jobban rááll az agyunk. Hogy mi az igazság? Az egzakt vizsgálódások az esztétika és a befogadástételek területén igen nehezek. A gyerek elmosolyodik, döcög, nevet, hahotázik, de "leírni" a befogadás folyamatát nem tudja. Beszámolni is alig tud. Egy-egy mondatát, mosolyát, nevetését ennek ellenére azért elfogadhatjuk esztétikai ítéletnek, mint ahogy azt is, ha elszorul valamitől a torka. A humor megértése az intellektus fejlődésével növekszik. De nem folyamatosan és egyenletesen. Kamaszkorban a humorérzék fejlődése szinte meglődül. "A 14 évesek humorérzéke a rájuk jellemző 'erős kritikai magatartásnak' és 'érzékenységnak' szinte 'ellentétpárjává' alakul."³¹ Markáns élceik elsősorban a szülők ellen irányulnak, de tudnak önmagukon is nevetni. Tény, hogy a humor felismerése és élvezése az emberi tudat egyik legösszetettebb, igen magas rendű képessége. Fejleszthető is. A Janikovszky-Réber képeskönyvek többségén az áll, hogy "öt éven felülieknek", ez pszichológiai szempontból is végiggondolt kiadói döntés eredménye. Mint ahogy az is, hogy a Kire ütött ez a gyerek? az ajánlás szerint a 13 éven felüli gyerekeké.

Miért is tagadnánk, a gyerekek között is ott vannak a humor antitalentumai. A reménytelenül "botfüllék". Nincs a világon olyan könyv, amelytől ők kacagó rohamot kapnának. Ez már az író és a rajzoló kockázatvállalása. De mintha a mai gyerek érzéke az ironikus felhangok és a humor iránt nagyobb lenne, fantáziája pedig nyitottabb a többértelműségre. Úgy tűnik, hogy a gyermek elme mégiscsak tisztálkodik. Része lehet benne Janikovszky Évának és Réber Lászlónak is.

**Megjelenik 2014 tavaszán, az Ünnepi Könyvhét kiadványaként, a Móra Kiadónál.*

-
- 27 SCHELL ZSUZSANNA: A humorértelmezési stratégiák kognitív aspektusai. In.: *Ezerarcú humor...* 240-241. p.
28 Uo. 245. p.
29 FEDOSZOV ANNA: *Varázslatos gyermekkor*. In.: *Ezerarcú humor...* 259. p.
30 Megjegyzés: A gyermekhumorra vonatkozó kutatások eredményeit l. SÉRA LÁSZLÓ: *A nevetés és a humor pszichológiája*. Bp., 1980, Akad. Kiadó, 132. p.
31 Uo. 133. p.

INTERJÚ

Örök szomjúság

Képes Géza vallomása Albert Zsuzsa mikrofonja előtt

Fehérgyarmati kéklő szilvaerdők,
ti ringatjátok szép gyerekkorom
most és örökké, bár a gyermek felnőtt
s férfi lett: túljutott a Dél-Fokon.
Fölöttetek úsznak nagy, lomha felhők –
Hol kötnek majd ki, milyen partokon?

Mezítlábam a puha nyári porba
süppedt, súrolta rétek friss fűvét.
Tudta a titkot tarlókon tiporva
ne döfje át a sok kis dárdavég.
De ha egy csonk véresre döfte volna:
mi volt ez nékem? Tréfa, semmiség!

Ha bármi fájt is: ott nem panasztam:
„ne szánják a Török Emma fiát!” –
Mert Gyarmaton az anyám fia voltam:
csak így ismert ott az a kis világ –
Gyümölcscsel mint a szilvafák, rakottan
hajlott le földig az anyai ág.

Török Zsigó bátyám jó pej lovának
sörényét markoltam, így ülve rajt.
Most is vérembe lüktet, amint vágat:
soha ilyen vágatát, ilyen szilajt!
Elzúgtak kétfelől fák, kutak, házak,
ujjongott a gyermek, nem sejtve bajt.

Baj már csak otthon, az udvaron támadt:
két fa közt szárítókötél feszült –
Alatta elsuhant a ló, de már csak
egyedül – a lovas lent elterült.
S a lovat szőrén ülte újra másnap,
az eset csepp józanságot se szült...

Mongóliában, hej, gondoltam erre –
Becsípett pásztor kínálta lovát
s felültem mint rég, a veszélyt felejtve
s rohant a vad ló árkon-bokron át –
Egy másik lovas utánunk eredve
elkapta megriadt lovam nyakát...

A múlt virágán reszket mint a harmat
az emlék – szép gyerekkor, élsz ma is!
Elmerült idő, nagy a te hatalmad:
a lélek, gyors ló, hozzád visszavisz
s a lovas józan észre most se hallgat:
repül, s nem tartja fel vasfal, se víz.
(*Fehérgyarmati kéklő szilvaerdők*)

A kritikusok már első kötetemet fejcsóválva fogadták. A kritikusok: a rendőrség. A költők: betörni kész ifjak hada. A kritikus, mint a rendőrség, kénytelen arra szorítkozni, hogy az eddig betörések alapján szabályokat állítson fel, a betörések módszereiről. De hiába! Az eredeti tehetség nem úgy fog betörni, ahogy ezek a szabályok megkövetelnék. A kritikusok már első kötetemet fejcsóválva fogadták. Ez a költő nem úgy tör be az irodalomba, ahogy az eddigi költők példáját ismerve elvárták volna tőle. És mégis, lelkem mélyén éreztem, hogy csak úgy tarthatok igényt az igazi költő névre, ha a dolgoknak külön nevet találok.

Nézzük az első kötetemet. 1933-ban jelent meg a címe már utal a tartalomra: *Márványba véslek*. Parnasszista cím ez, tehát az érzelmeket elrejtő, inkább csak a világ jelenségeit zárt formákba öntő költői elvet és gyakorlatot jelez. Példaképpen idézhetem a kötet indító versét, az ÉNEK NAPSZÁLLATKOR címűt:

Az arany csobolyó
kilyukadt, nézd-e:
piros nedű buggyan az ég
kék keszkenőjére.

Az arany csobolyó
lezuhan, nézd-e:
violaszín hegyeknek
bordó a széle.

Árnyak ringanak
perceg az ászok.
Violaszín hegyek megől
cseng a kacagásod.

Ez a gyakorlat szembefordulást jelentett az akkoriban Erdélyi József nyomán felburjánzó petőfieskedő, érzelmes magamutogatással szemben, másrészt, az akkoriban általánosan elismert babitsi ácsmester méricskéléssel szemben. Új dolog volt ez nálam, amit csak egy-két kritikus és költő látott meg és értékelt. Dalszerű felvillanások, melyekben nem az érzelmek, hanem kizárólag a képek, képsorok éltek, és ezek hatottak az olvasó érzékeire, de még érzelmeire is. A kritikusok közül meg kell említenem Supka Gézát, a *Litteratura* főszerkesztőjét, aki külön cikket szentelt kötetemnek. Friss, színes költészet ez, – mondta, – ahol a szenvedély képsorok mögé rejtőzik, ez a Baudelaire-i impassibilité elve és megvalósítása. Még Féja Gézát említem meg, aki *Forrás* című folyóiratában egy maroknyit közölt új verseimből.

1937-ben jelent meg Cserépfalvinál műfordításaim első kötete. A *Napnyugati madarak*, Cs. Szabó László kíséző tanulmányával. Egész csomó felfedezést tartalmazott. Modern angolokat, olaszokat, finneket, észteket, és a modern oroszok közül Jeszenyint. Majakovszijt azért nem,

mert a cenzura kihúzta. Ekkor írta Karácsony Sándor *A magyar világnézet* című könyvében, 1941-ben jelent meg: „Képes Géza nem műfordító, de eredeti nagy magyar költő.”

Közben kétszeri találkozásom Babitscsal rosszul sikerült. Az első: Gyergyai Albert mutatott be, vita indult köztünk arról, hogy Stefan George nagy költő-e? Én lelkesen állítottam, hogy igen, Babits makacsul tagadta. Amikor elhagytuk a kávéházat, ahol a találkozó lezajlott, Gyergyai kétségbeesve kérdezte: – Képezs úr – mondta somogyiasan –, hogy mert Mihállyal ellenkezni? Én ezt válaszoltam: – Professzor úr arra tanított, hogy véleményünk mellett bátran álljunk ki. – Igaz – vallotta be Gyergyai – Mihályt az dühítette, hogy George olyan nagy költő, amilyen ő szeretne lenni!

Ez a találkozó még Eötvös kollégista koromban történt, amikor Gyergyai professzorom volt. A következő, évekkel később, egyáltalán nem mondható sikeresebbnek. Nekem Babits ellen-szenves volt, ahogy nagyon esetlenül próbálta irányítani a társalgást. Csütörtökönként minden költő kéz-és lábcsókra járt Babitshoz, én egyetlen egyszer sem voltam.

Első kötetem után tíz évvel jelent meg második verseskönyvem, *Gorgó mereng* címmel. A Dante Könyvkiadó adta ki, szerkesztő lektorom Laczkó Géza volt. Erre a könyvemre Baumgarten díjat kaptam. Még egyszer megkaptam a Baumgarten díjat, 1948-ban az utolsót, mert utána már államosították a Baumgarten alapítványt.

Az életemet a második világháborúig megírtam *A pataki diák* című, lírai eposzomban, épp most jelenik meg ezekben a napokban. A másik verseskötetem, szintén most jelent meg, címe: Örök szomjúság. Mind a kettő összefoglaló mű. Az első gyerek és ifjúkoromat, a szalkai és pataki éveket foglalja össze, a második kötet Irénnel való találkozásomtól mindmáig, a vele való kapcsolatomban negyvenöt évéről vall.

Lírai eposzom így kezdődik:
Életemet megírom még jókor,
hadd tudja meg a messzi utókor,
hogyan ki voltam, hogy honnan eredtem,
hogyan emberré hogyan cseperedtem.

Édesanyám Török Emma –
Be sokat emlegettem ma!
Nincs nap, hogy egyszer legalább
ne idézném ízes szavát,
kemény, konok természetét,
mely bennem él, kettőzve még.

Édesapám Mátészalkán, messze földön híres kovács volt. Több versenyben igyekeztem megörökíteni alakját, leginkább *Az öreg kovács* című versenyben sikerült. De ez jóval később történt, 1953-ban. Lírai eposzomban így írtam erről:

Édesapám, még amíg élt,
legenda lett, talán azért,
mert magát sosem kímélte,
élt, ahogy a sors kímélte.
Én magam is segitettem
verseimmel – elhittem,
ami úgy is elhíhető,

azt, hogy csodákat tehet ő.
Én varázsütötten álltam:
tágra nyílt szemmel csodáltam
mint egy természeti törvényt,
ami a műhelyben történt:
tűzből a vasat kicsapta
az üllőre és a szikra
szétfröccsent, a kalapácsok
nyomán zúgtak a csapások...

Ebből a kovácsságból mentem Mátészalkáról Sárospatakra. A kovácsságból a latinságba és a görögségbe. A polgári iskola négy osztályának elvégzése után inasnak kellett volna állnom, de a szalkai református segédlelkész, Filep Gusztáv ebbe nem egyezett bele. Vállalkozott rá, hogy négy gimnáziumi osztály latinjára megtaníttat nem egészen négy hét alatt. Vállalkozása sikerült. Én pataki diák lettem, s mindjárt az első évben már hibátlan latin-dolgozatokat írtam. Beleestem a latin költőkbe. Főleg Ovidiusba, akit már a szalkai gyors tanulás idején megszerettem. Olvas-tam és mindjárt fordítottam: „Jaj, jaj, édesapám, nem mondom verseket én már!”, vagy: „Önként jöttek a versek a megfelelő ütemekben, s bármit próbáltam mondani, vers sikerült.”

1928-ban az Eötvös kollégium tagja lettem. André Gide egyik regényének hőse ezt mondja: „Felszabadulni könnyű. De ki tanít meg felszabadultan élni?” A Kollégiumban felszabadultam, a Kollégium megtanított felszabadultan élni. Felszabadultan éltem, politikai, erkölcsi, emberi értelembe. Költészetben is tovább fejlődtem, a Patakon megkezdett vonalon. A német és francia irodalomba a kollégium professzorai segítségével igyekeztem behatolni. Goethét izlelgettem, és nem izlett. Schiller úgyszintén. Novalis, Hölderlin és Nietzsche egészen meghódított. Szakdolgozatomat is Hölderlinből írtam. Goethe: A vándor éji dalát még tizenhat éves fejjel lefordítottam. Keresztury Dezső az általa szerkesztett német antológiába az én tizenhat éves fejjel készített fordításomat vette fel. Érdemes megnézni, hogy felel meg egymásnak a két szöveg.

WANDERERS NACHTLIED

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Magyarul:

Fenn, a hegyek ormán
Csend ül.
Az erdő lombján
Nem rezdül
Már semmi nesz.
Hallgat a fán a madárka
Várj, nem sokára
Te is pihensz.

A németben huszonnégy szó. A magyarban szintén. Nietzsche: *Elhagyatva*, egyike a legjobb fordításaimnak, több vallomás hangzott el arról, hogy megpróbálták a verset lefordítani, de beletört a bicskájuk. Íme, a vers:

ELHAGYATVA

A varjúraj
Város felé surrog tova,
Hó lesz hamar.
Boldog, kinek van otthona.
Sötétben állsz,
S hátra meredsz mióta már!
Mondd, merre szállsz
A tél elől, bolond madár!
Feléd havas
Sivár puszták ásítanak
Nem nyughat az,
Ki oly kifosztott, mint te vagy.
Sors átka ver,
Téli bolyongással gyötör,
Füst vagy, amely
mind hidegebb egekbe tör.
Károgd siket
pusztákba hörgő gyászdalod,
Vérzik szived?
Dacba, jégbe takarhatod.
A varjúraj
Város felé surrog tova,
Hó lesz hamar.
Jaj, akinek nincs otthona.

A kollégiumban alakult ki bennem az a felfogás, hogy a világirodalom története egyenlő a világ irodalomtörténetével, nem, ahogy Babits gondolja, hogy a világirodalom története az európai irodalom története. A világirodalomba beletartoztak szerintem a finn-ugor népek irodalma, ezeket ilyen szempontból vizsgálni kezdtem. Azelőtt csakis mint nyelvészeti anyagot vizsgálták. Finnül, észtül beszélni is megtanultam, és az irodalmukat tanulmányoztam. A több ezer éves finn-ugor őskincs szellemében írtam akkor egy dalt, amely így hangzik:

Virág Veron arany kácsa,
Szamos vizét szántja szárnya.
Csupasz lány volt még az elébb,
megmarkoltam sikos mellét.

Csúnya szája a csukának,
vigyázz Veron, még rád támad,
perdülj egyet ha rád támad,
változz vissza csupasz lánynak.

Gyere gyöngyöm, repülj ide,
iramodj hozzám izibe!
Majd elhussansz hajnaltájba,
vihet a víz arany kácsa.

A verset megjelenttettem második verskötetemben. Egy újságíró Matolcsnál, a Szamosig elvetődve, kiírta a kötetemből az említett dalt, és közölte, mint általa gyűjtött népdalt. Dühöngtem, hogy névtelené tett, másfelől meg örültem, hogy versemből népdal lett. A harc bennem még ma sem, negyvenöt év múltán sem csitult el.

Vejnemöjnen kantelén játszik.
Kaleva kedves menyecskéi
bezzeg hagyják ám a himzést,
hosszú sorban sereglenek
mint a folyó, úgy ömlenek,
fiatalabb nők nevetve,
gazdasszonyok gondjuk felejtve,
szép zeneszón elámulnak
bűvös éneken bámulnak
férfiak ha közel jönnek,
kalapjuk lekapva állnak,
asszonyok ha közel jönnek,
tenyerük arcukra tapad,
lányok szeme könnybe lábad,
fiúk földre térdepelnek,
hogy a hangszer hangját hallják.
Mindnyájan egy szájjal mondják:
mintha egy nyelvük vón, vallják,
ember nem hallott hasonlót,
ily gyönyörű szép énekszót,
soha világ életében,
mióta arany hold fénylik benn.
Szél vitte szét a dal hangját,
hat falun át meghallották.
Nem volt ott olyan vadállat,
ki ne jött vón, hogy hallgassa
a gyönyörű szép énekszót,
a kellemetes kantelét.
Vérszomjas erdei vadak,
karmuk behúzva guggoltak,
hogy hallgassák a kantelét,
ének örömét érezzék.

A finn-ugorság másik nagy tanítása a Kelavalából ért el hozzám. A *Piros ménés* című versemet, bár a hatás egyetlen sorban, egyetlen szóban sem állapítható meg, a Kalevala szellemében írtam.

PIROS MÉNES

Lomha lápon át haladtam,
ingovány ingott alattam;
zsombékról zsombékra léptem:
tömör tölgyes tünt elébem.
Partján szürkészöld pataknak,
mint az őz, kit űz kopóhad,
ügyetlenül így ügettem,
cserjék csaholtak mögöttem.
Fürge csapás nyílt – vagy ösvény?
Arra vágtam át – vörös fény
fürdette a fák tetejét,
nyalta az ég felső felét.
Még nem láttam, mi lehet ez,
ez a pír honnan permetez?
Tán asztagok tüze táncol?
Villámszülte vész viháncol?
Futottam a furcsa fényben –
Tág tisztás tárult elébem:
egy pillantás épp elég volt:
szikes rét s a roppant égbolt –

minden éles, minden élő:
láng lobogott, égig érő –
Tudtam, a tűz honnan támadt:
ott láttam élő apámat.
Vasat tett a tűzbe éppen,
meleg mosoly dúlt szemében.
Fehér ménes állt ragyogva,
rúgkapálva és nyihogva,
de a tűzláng lengő fénye
piros színt vont a fehérre.
Apám arca is piros volt
s a szikes föld: nagy, piros folt.
Ahány tüzet életében
gyűjtött apám, mind ott égett.
Ahány lovat patkolt szegény,
ott rúgkapált a rét fűvén.
De még látom, most sincs vége:
a lángoszlop vad tűzébe
patkóvasat tüzesít még
s úgy veri a vasat, mint rég.
Toporzékol, nyí a ménes,
apám örül: a sok lóval
ítéletnapig se végez...

A világirodalom kutatását közben kiterjesztettem Ázsiára, Amerikára, Ausztráliára is. Mongóliában 1954-ben jártam, eljutottam Karakórumig és még tovább. Perzsiában és Közép-Ázsiában később jártam. Mongólia elemi erővel hatott rám. Az Altáj és a Szaján hegység között volt véleményem szerint a magyar őshaza. Megfogalmazódtak bennem olyan képzetek, amelyek magyar sorskérdések voltak. Itt írtam a *Vadlovak* című verset, amely Magyarországon sokszor idézett vers lett a szabadságról. 1955-öt írtunk akkor.

VADLOVAK

Költő, te szelíd, te vad, te szabad,
zárd a szívedbe a vadlovakat!
Keskeny fejüket, mely könnyű, konok.
Színüket, mely barna, mint a homok.
Ideges, karcsú lábaikat,
miket éget a könnyörtelen sivatag.
Vágtatnak, leng a sörénylobogó,
porzik a puszta, vágtatni be jó!
Megállnak, gyér fűbe süpped a láb,
finom fülök pedzi a puszta zaját.
Okos szemük, mint villám-cika jár,
Szemük csupa lélek, csupa sugár,
perzsel a napfény, mint a parázs,
szakszon bokron szellő kaparász,
de lángol a föld lehellete is,
hiába kutatsz, nincs semerre se víz,
most felnyihog egyik, cimpája remeg,
megrázza sörényét, s előreüget.
Már nyargal a kis csapat, és mint jelenés,
porfelhők közt a semmibe vész.
De előttem leng még hosszan a kép,
látom a vad ló tiszta szemét.
Ne próbáld megszeliidíteni,
hisz szétrúgja még a csontodat is.
S ha ravasz csellel csapdába csalod,
s lábát békóba vered valahogy,
a ritka fogásból nem lesz örömed,
a vadlovat élve el nem viheted!
Érzi szilaj lábán a vasat
nem tud rabul élni, szíve megszakad.

Elhangzott 1989. február 29-én, a Bartók Rádióban

Búcsúzni kell?

Hosszú életem során (októberben töltöm be nyolcvanadik életévemet) a kelleténél is több történelmi tapasztalatot szereztem a mögöttünk álló túlságosan is zaklatott magyar évtizedekben. Sokan tudják rólam, hogy a budapesti piarista gimnáziumban nevelkedtem, hogy egyetemi hallgatóként szerény szerepem volt az ötvenhatos forradalomban, főként az egyetemi diákmozgalom utóvédharcaiban, hogy internálótáborba, majd rendőri felügyelet alá kerültem, hogy jelen voltam a rendszerváltozást előkészítő demokratikus mozgalmakban: a Történelmi Igazságtétel Bizottságában és a Magyar Demokrata Fórumban, sőt egy időben még a Fidesz kisebbségpolitikai tanácsadó testületében is. Az is közismert, hogy hosszú éveken át elnöke voltam a Magyar Írószövetségnek, az Anyanyelvi Konferenciának és az Illyés Közalapítványnak. Két esztendeje választott elnökének a Berzsényi Társaság – nagynevű elődöm: Takáts Gyula végső akarátának megfelelően. Így lettem főmunkatársa ennek a folyóiratnak is, amelynek lapjain különben több évtizeden keresztül jelentek meg írásaim, mondhatnám, több kötetre való.

Most, lehet, hogy mégis búcsúznom kell, egyelőre a folyóirattól, később bizonyára a Berzsényi Társaságtól.

Természetesen a Társaság és a folyóirat jövőjét érintő kifejtett és megalapozott álláspontokkal nem találkozom. Félek tőle, hogy ma Magyarországon ismét ott tartunk, hogy nem a nyilvánosság előtt dőlnek el a dolgok, hanem szűkebb körű, bizalmas megbeszéléseken. És egy választói közösségnek, mondjuk, egy közgyűlésnek ebben nincs szerepe. Az elmúlt hetekben kellett rádöbennem arra, hogy elnöki tisztemről valakik, valahol le akarnak váltani, holott még két esztendeig tartana a mandátumom. Hasonló törekvések tapasztalhatók a folyóirat körül is: az idej esztendőben sem a Társaság, sem folyóirata nem kapott költségvetési támogatást. Annak ellenére, hogy a Berzsényi Társaság az ország egyik legrégebbi: több mint száz esztendő óta visszatekintő kulturális intézménye, és a Somogy mögött is negyvennégy esztendő szívós, nem egyszer az ellehetetlenüléssel, az ellehetetlenítéssel megküzdő történet áll. És persze ott áll a társaság és a folyóirat ma is élő és hatékony lelke: Takáts Gyula szelleme, írói, morális öröksége, amelynek felelősséggel tartozunk. A Társaság és a folyóirat vezetésében szerepet vállaló írók (akiket különben nagy szavazattöbbséggel választott meg a legutóbbi közgyűlés) a legkevésbé sem tekinthetők „baloldaliaknak” (már eleve szégyellnem kellene magam, hogy az irodalom világában a pártpolitika fogalmait kell használnom). Olyan írók és művészek kaptak szerepet ezekben a testületekben, mint Albert Gábor, Ágh István, Czigány György, Komáromi Gabriella kaposvári főiskolai tanár, Kósa Csaba, Tari István vajdasági költő és Vén Zoltán ismert grafikusművész. Közülük többen a Berzsényi Társaság elnökségében, illetve választmányában is szerepelnek, mellettük kapott szerepet a Berzsényi Társaság vezetésében Czoma László, Csokonai Attila, Nesz Péter és Szigeti Lajos.

Arra szokás hivatkozni, hogy erősíteni kell mind a folyóirat, mind a társaság regioná-

lis: somogyi, kaposvári jellegét. Gondolom, ezt kaposvári barátaim, az ott élő kulturális közösség is megérti, hogy ez a két intézmény nemcsak a város, a megye, hanem Magyarország kultúrájának szerves része. Ahogy a Tiszatáj sem pusztán szegedi, az Alföld sem pusztán debreceni, a Forrás sem pusztán kecskeméti folyóirat. A Somogy szerkesztőinek és munkatársainak jó része, igaz, Budapesten él, a magyar főváros azonban Somogyországnak is fővárosa. És aki átnézi a folyóirat negyvennégy évfolyamát, és számot vet a Berzsényi Társaság programjaival (például a Takáts Gyula Emlékházban rendezett „Drangalagi Estékkal”), az tudhatja, hogy Kaposvárnak és Somogynak igen is meghatározó szerepe van mind a társaság, mind a folyóirat tevékenységében.

Mi, éljünk Kaposváron vagy Budapesten, egyetlen, igaz a jelenben erősen megosztott, a pártpolitika által vezérelt és szétszakított, kulturális, történelmi és morális közösség, azaz nemzeti közösség tagjai vagyunk. Ennek a közösségnek a történelmi fennmaradása azon múlik (ezt nem csak én mondom, hanem Széchenyi István, Kossuth Lajos, Apponyi Albert, Ady Endre, Babits Mihály, Teleki Pál, Illyés Gyula, Németh László és Bibó István mondja, magam is tőlük tanultam), hogy össze tudunk-e fogni, nehéz időkben ki tudunk-e egyezni egymással. Mindenekelőtt egymással kell kiegyeznünk, és nem Béccsel, Brüsszellel vagy Moszkvával, egymás iránt kell felelősséget éreznünk, ha valóban elkötelezettek vagyunk nemzeti kultúránknak, nemzeti fennmaradásunknak, és nem leszünk foglyai a bármennyire is felpántlikázott személyes érdekeknek.

A folyóirat és a Társaság sorsát a nemzeti kultúra (és a kaposvári kultúra) iránt érzett felelősségnek kell eldöntenie. Mi, akik a Somogy és a Berzsényi Társaság életében eddig felelősséget vállaltunk, és ezt igazából pénzbeli juttatások nélkül, ahogy ezt annak idején mondták volt: „társadalmi munkában” tettük, szeretnénk bízni abban, hogy ez a munka méltánylásra fog találni a közélet tisztaságáért és méltóságáért felelős intézmények és a város, a tájegység, az ország kulturális életében. Ha búcsúzni kell, emelt fővel vonulunk vissza, számunkra ugyanis, az ellenünk szövetkezők véleményével szemben, a magyar kultúra nem harci terep, hanem életünk értelme, vagyis morális érték, amelytől nem vagyunk megfoszthatók – a hatalom és a pénz ehhez kevés.

Pomogáts Béla

a Berzsényi Dániel Irodalmi
és Művészeti Társaság elnöke

A szerkesztő jegyzete

Folyóiratunk jelen számának teljes nyomdai költségét a Takáts Gyula Alapítvány támogatása és Albert Gábor, Ágh István, Kósa Csaba, Pomogáts Béla, Vén Zoltán – a Somogy szerkesztőbizottsági tagjainak – összeadott pénze biztosította.

A múlt esztendőkből – szerény körülmények között, igaz – a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásából jelentünk meg. Évi négy számra – jó esetben – kétmillió forintot kaptunk. De a kicsiny összegeknek is örültünk, mert biztosíthattuk a folyamatosságot. Szerzőgárdánk – jóllehet csak jelképes honoráriumra telt – végig kitartott mellettünk. Értéket és minőséget közvetítettünk, a nemzeti hagyományokat, a hazaszeretetet, az európaiságot és a humanizmust képviseltük, magas színvonalon. És mindvégig ellenálltunk a dilettánsoknak. A „somogyiség” még nem belépőjegy a Berzsenyi Társaság folyóiratába, nem beszélve arról, hogy a Társaságnak jóval több tagja – és nem mellékesen: író tagja – van az országban és a fővárosban, mint Somogyban.

A sértődöttek módszerei régóta ismeretesek. Számukra csak Babits Mihály szavait ajánlhatjuk: „Regionális sérelmeket emlegetni ott, ahol irodalmi elvekről van szó, oly gondolkodásmódra vall, amely a legsötétebb Balkánhoz volna csak méltó.” Amíg folyóiratunkat a jelenlegi szerkesztőbizottsági névsor fémjelzi, ehhez tartjuk magunkat.

2008-ban, a halála előtti napokban Pomogáts Bélával búcsúlatogatást tettünk Takáts Gyulánál. Elvékonyodott hangján Gyula bácsi ezzel bocsátott útra bennünket:

– Gyerekek, a Somogyra vigyázzatok!

Vigyáztunk, amíg tudtunk. De hogy meddig vigyázhatunk még, már nem rajtunk múlik. Az NKA Folyóirat Kollégiumához benyújtott 2014-es támogatási kérelmünk elutasításra talált. Kinek vagy kiknek köszönhetően, majd kiderül. Mint ahogy minden kiderül. Nemegyszer előbb, mint utóbb.

A 42. évfolyamába lépett Somogy felett mostantól a megszűnés – vagy az ezzel csaknem azonos – szüneteltetés veszélye lebeg. Döntésével az NKA azt a lehetőséget is megvonta tőlünk, hogy az év végén pályázzunk a 2015. esztendőre. Ugyanis egy folyóirat csak akkor kérhet támogatást, ha az adott esztendőben minden száma változatlan terjedelemben megjelenik.

Az NKA folyóiratok támogatásáról döntő kollégiuma egyébként így állt fel:

dr. Bednatics Gábor docens, Eszterházy Károly Főiskola, Kollár Árpád író, P. Szabó Ernő újságíró, Szenes István belsőépítész, Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség elnöke, dr. Kamp Salamon karnagy, dr. Márialigeti Károly biológus, dr. Szakács László, a Médiaújság főszerkesztője

Az elutasítás indoklását kérni nem lehet. A kollégiumi döntést megfellebbezni szintén nem lehet.

Déjà vu.

Kósa Csaba

a Somogy főszerkesztője

SOMOGY

E számunk szerzői

ALBERT Zsuzsa (1932. Budapest) Budapest • CZIGÁNY György (1931. Budapest) Budapest • GRÉGER Károly (1941. Nagykanizsa) Nagykanizsa • KERÉK Imre (1942. Háromfa) Sopron • KISS Dénes (1936. Pacsa) Budapest † • KOMÁROMI Gabriella (1941. Szentgotthárd) Kaposvár • KÓSA Csaba (1943. Esztergom) Budapest • KOVÁCS István (1945. Budapest) Salföld • LÁSZLÓFFY Csaba (1939. Torda) Kolozsvár • NÉMETH István Péter (1960. Tapolca) Tapolca • POMOGÁTS Béla (1934. Budapest) Budapest • RIGÓ Béla (1942. Kolozsvár) Budapest • SIMON Erika (1971. Szekszárd) Budapest • SOMOS Béla (1938. Sándorfalva) Budapest • SZAKOLCZAY Lajos (1941. Nagykanizsa) Budapest • TARI István (1953. Zenta) Óbecse • TORNAI József (1927. Dunaharaszti) Budapest • UTASSYNÉ Horváth Erzsébet (1941. Rédecis) Rédecis

Folyóiratunk megvásárolható:

Kaposváron

a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság titkárságán
Csokonai u. 1.
(Telefon: 82/319-948)

Budapesten

Írók Boltja, VI. Andrásy u. 45.

Folyóiratunk e-mail címe: somogyfolyoirat@gmail.com

A Berzsényi Társaság weboldalának címe: www.berzsényi-tarsasag.hu

Ára: négyszáz forint
